

ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดน่าน

นายพลัง สิทธิถาวร

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม

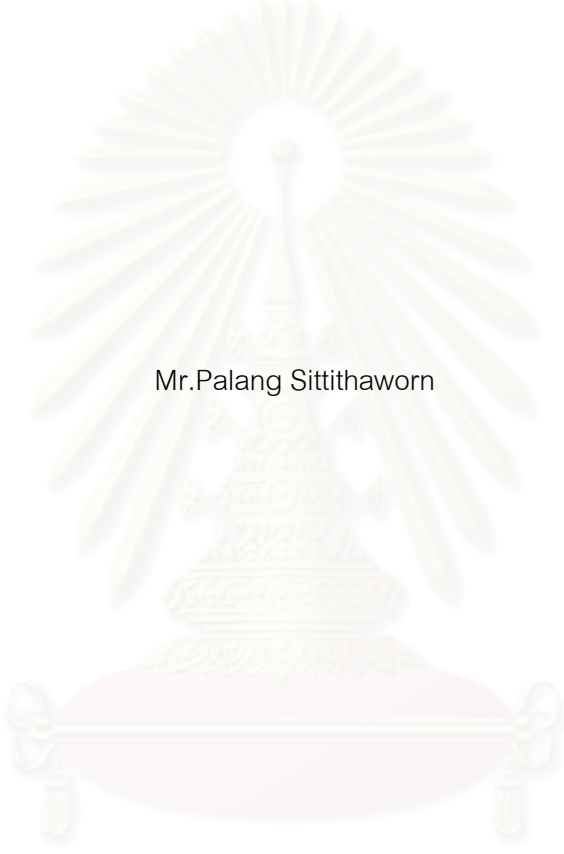
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-17-4645-8

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE LOCAL LANDSCAPE AND SUFFICIENT ECONOMY CONCEPT IN NAN PROVINCE

Mr.Palang Sittithaworn

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture Program in Landscape Architecture

Department of Landscape Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

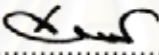
Academic Year 2005

ISBN 974-17-4645-8

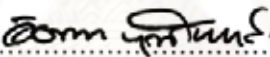
หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
สาขาวิชา
อาจารย์ที่ปรึกษา

ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดน่าน
นายพลัง สิทธิถาวร
ภูมิสถาปัตยกรรม
อ.ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้ให้นักศึกษานี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

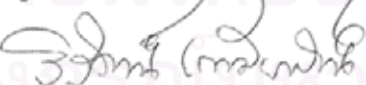

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อังสนา บุญโยภาส)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพพันธ์ ตาปนานนท์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์)

พลัง สิทธิถาวร : ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดน่าน.(THE LOCAL LANDSCAPE AND SUFFICIENT ECONOMY CONCEPT IN NAN PROVINCE)

อ.ที่ปรึกษา : อ.ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์, 150หน้า. ISBN 974-17-4645-8.

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี และเป็นปรัชญานำทางการพัฒนาของประเทศไทย ซึ่งเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ

จังหวัดน่านเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านลักษณะกายภาพ ซึ่งส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานของประชาชน ดังนั้นการพัฒนาโดยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้และการพัฒนาด้วยเงื่อนไขด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การศึกษาการพัฒนาจังหวัดน่านโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงอาจเป็นต้นแบบแก่การพัฒนาจังหวัดอื่น ๆ อย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

ในการวิจัยได้ดำเนินการศึกษาเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และทำการสำรวจพื้นที่เพื่อแสวงหาหมู่บ้านที่มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันมาเป็นตัวแทนในการศึกษา นำข้อมูลมาวิเคราะห์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อประยุกต์ใช้ภูมิทัศน์ท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อพัฒนาจังหวัดต่อไป

จากการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นส่วนหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากเป็นสิ่งที่คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่ตอบสนองต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่ตอบสนองต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน โดยองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีทั้งหมด 4 ประเภทดังนี้ ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการรักษาโรค พบว่าองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับอาหารมีความพอเพียงต่อความต้องการในระดับครอบครัวและระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับอาหารยังคงอยู่ต่อไป

นอกจากนี้ยังพบว่าแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ได้ขยายความไปมากกว่าการผลิตปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ด้วยตนเองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการประกอบอาชีพ และการเพิ่มผลผลิต มาแลกเปลี่ยนเป็นเงินเพื่อนำมาใช้ในการแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยพื้นฐานได้อย่างพอเพียงแทน

ภาควิชา.....ภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่อนิสิต..... พว. สิทธิถาวร.....
 สาขาวิชา.....ภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... พว. ส.ส.ร.
 ปีการศึกษา.....2548.....

477 41499 25 : MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEY WORD: LANDSCAPE / SUFFICIENT ECONOMY CONCEPT / NAN /

PALANG SITTITHAWORN : THE LOCAL LANDSCAPE AND SUFFICIENT ECONOMY CONCEPT
IN NAN PROVINCE. THESIS ADVISOR : PONGSAK VADHANASINDHU, Ph.D., 150 pp. ISBN 974-
17-4645-8.

Sufficient Economy (SE) is a philosophy bestowed by His Majesty the King to his people and the country through royal remarks on many occasions over the past three decades. This philosophy applies to practical ways of living for the families, communities, as well as the nation in development and administration.

In Nan Province, there have been changes in the landscape feature of the province which inevitably affected local productivity of basic needs of the people. The concept of SE which incorporates the cleverness of folk wisdom has been employed as method of learning and development of a community under the conditions of natural resources and environment. The study of a development of Nan Province under the concept of SE may serve as a model for developmental scheme for other provinces.

The research was conducted by acquiring the geographical and managerial information of the communities in Nan Province with different landscape characteristics. The data were analyzed under the framework of SE in order to apply and adapt a surrounding environmental resources and geographical characteristic for a future economical development of Nan Province.

The results revealed that the SE is a part of a local folk wisdom because it is related to the 4 basic needs of mankind which are food, clothes, shelter, and medicine. In addition, the concept itself is also applicable to everyday life problem. Food in particular, appeared to be sufficient for local need of living for the families and communities. The various elements of geographical characteristic and environmental resources in the communities are corresponded with folk wisdoms which are in turn complied with the concept of SE

The concept of Sufficient Economic is not only confined to production of the fundamental needs of life but to generate other products which in turn creates more job and increased income. This surplus income can then be used to acquire the deficient fundamental needs of life.

Department.....Landscape Architecture....Student's signature.....*PALANG SITTITHAWORN*

Field of study....Landscape Architecture.....Advisor's signature.....*P. Vadhana Sindh*

Academic year.....2005.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีจากการช่วยเหลือและร่วมมือของบุคคลหลายฝ่าย
ดังนี้

อาจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้คำปรึกษาในการจัดทำวิทยานิพนธ์ได้สำเร็จลุล่วงไปเป็นอย่างดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อังสนา บุญโยภาส ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพพันธ์ ตาปนานนท์ และรองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ที่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ อีกทั้งคณาจารย์ทุกท่านในภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้กล่าวถึง

ผู้ที่ให้ข้อมูลในการสำรวจ สัมภาษณ์ทุกท่าน ในจังหวัดน่าน เจ้าหน้าที่ สำนักงานผังเมืองจังหวัดน่าน และบุคคลที่ไม่ได้กล่าวถึงใน ณ ที่นี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนที่.....	ฑ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ประเภทของการวิจัย.....	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย.....	3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
1.7 แผนการดำเนินงาน.....	3
1.8 นิยามศัพท์.....	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 เศรษฐกิจพอเพียง.....	6
2.1.1 แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง.....	6
2.1.2 เศรษฐศาสตร์กับเศรษฐกิจพอเพียง.....	12
2.1.3 แนวพระราชดำริเรื่อง ทฤษฎีใหม่.....	15
2.1.4 กรณีศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17
2.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	19
2.2.1 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	19
2.2.2 แนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	21
2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	26
2.3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	26
2.3.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	31
2.4 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์.....	38

	หน้า
2.5 สรุป.....	43
2.5.1 เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	43
2.5.2 เศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	44
2.5.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง..	45
2.5.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	46
บทที่ 3 การสำรวจพื้นที่ศึกษา.....	48
3.1 เลือกพื้นที่ศึกษา.....	48
3.2 ข้อมูลภาคสนาม.....	54
3.2.1 หมู่บ้านปางสา.....	54
3.2.2 หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	69
3.2.3 หมู่บ้านดอนมูล.....	87
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	101
4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามกับกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง.....	101
4.1.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร.....	101
4.1.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม.....	104
4.1.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย.....	105
4.1.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค.....	105
4.2 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่น.....	107
4.2.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์.....	107
4.2.2 พืชพรรณ.....	108
4.2.3 น้ำ.....	109
4.2.4 สัตว์ในพื้นที่.....	110
4.2.5 สิ่งก่อสร้าง.....	110
4.2.6 วัสดุ.....	111
4.2.7 พื้นที่ว่าง.....	112
4.2.8 ระบบการสัญจร.....	113
4.2.9 ปัจจัยทางสังคม.....	114
4.3 การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง.....	115
4.3.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร.....	116

	หน้า
4.3.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม.....	123
4.3.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย.....	123
4.3.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค.....	125
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	131
5.1 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่น.....	131
5.2 ความพอเพียงกับภูมิทัศน์ท้องถิ่น.....	135
5.2.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร.....	135
5.2.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม.....	138
5.2.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย.....	138
5.2.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค.....	139
5.3 ปัจจัยพื้นฐานที่ยังอยู่ในเกณฑ์พิจารณา.....	140
5.4 ปัจจัยพื้นฐานกับภูมิทัศน์ท้องถิ่น.....	142
5.5 ข้อเสนอแนะในการใช้ปัจจัยพื้นฐาน.....	143
5.6 ผลจากการศึกษา.....	144
5.6.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง.....	144
5.6 ข้อเสนอแนะในการศึกษาในอนาคต.....	145
รายการอ้างอิง.....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	150

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1	ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา..... 49
ภาพที่ 3.2	ภาพรั้วที่ทำจากไม้ไผ่..... 49
ภาพที่ 3.3	ภาพการย้อมผ้า หมู่บ้านดอนมูล..... 49
ภาพที่ 3.4	ภาพบ้านแบบต่าง ๆ หมู่บ้านดอนมูล..... 49
ภาพที่ 3.5-3.6	ภาพบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก..... 50
ภาพที่ 3.7	ภาพลักษณะภูมิประเทศ หมู่บ้านปางสา..... 55
ภาพที่ 3.8	ภาพพื้นที่ปลูกไร่ข้าว หมู่บ้านปางสา..... 58
ภาพที่ 3.9	ภาพพื้นที่ปลูกพืชสวน หมู่บ้านปางสา..... 59
ภาพที่ 3.10	ภาพลักษณะการปลูกผักสวนครัวบนกระถางยกสูงที่หมู่บ้านปางสา.. 60
ภาพที่ 3.11-3.12	ภาพถังเก็บน้ำใน และก๊อกน้ำ หมู่บ้านปางสา..... 60
ภาพที่ 3.13	ภาพท่อลำเลียงน้ำมาจากภูเขา หมู่บ้านปางสา..... 61
ภาพที่ 3.14	ภาพไก่ที่หาอาหารอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านปางสา..... 62
ภาพที่ 3.15	ภาพบริเวณจัดโครงการอนุรักษ์ หมู่บ้านปางสา..... 62
ภาพที่ 3.16-3.17	ภาพโรงเรียนบ้านน้ำโปง รองรับนักเรียนจากหมู่บ้านปางสา..... 63
ภาพที่ 3.18	ภาพสถานีอนามัยน้ำโอง รองรับชาวบ้านจากหมู่บ้านปางสา..... 63
ภาพที่ 3.19-3.20	ภาพบ้านรูปแบบต่าง ๆ ในหมู่บ้านปางสา..... 64
ภาพที่ 3.21-3.22	ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา หลังคาทำจากใบจาก และสังกะสี.... 65
ภาพที่ 3.23	ภาพวัดสันติวาราม พื้นที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้านปางสา..... 65
ภาพที่ 3.24	ภาพองค์ประกอบต่าง ๆ ในบ้าน..... 66
ภาพที่ 3.25	ภาพรั้วที่ทำจากไม้ไผ่..... 66
ภาพที่ 3.26-3.28	ภาพถนนทั้ง 3 รูปแบบในหมู่บ้านปางสา..... 68
ภาพที่ 3.29	ภาพพื้นที่รียบ หมู่บ้านดอนมูล..... 70
ภาพที่ 3.30	ภาพแม่น้ำน่าน หมู่บ้านดอนมูล..... 70
ภาพที่ 3.31	ภาพพื้นที่ลาดชันบริเวณที่พักอาศัย หมู่บ้านดอนมูล..... 70
ภาพที่ 3.32	ภาพพื้นที่ปลูกข้าว หมู่บ้านดอนมูล..... 73
ภาพที่ 3.33	ภาพพื้นที่การเกษตร หมู่บ้านดอนมูล..... 74
ภาพที่ 3.34-3.35	ภาพการปลูกผักสวนครัวบนพื้นดิน..... 74
ภาพที่ 3.36	ภาพการปลูกพืชสมุนไพรบริเวณหน้าวัด หมู่บ้านดอนมูล..... 75
ภาพที่ 3.37-3.38	ภาพการต้มยาในบริเวณวัดดอนมูล หมู่บ้านดอนมูล..... 75

	หน้า
ภาพที่ 3.39 ภาพป่าชุมชนของหมู่บ้านดอนมูล.....	75
ภาพที่ 3.40-3.41 ภาพศูนย์ผ้าทอไทลื้อ สืธรรมชาติ หมู่บ้านดอนมูล.....	77
ภาพที่ 3.42-3.43 ภาพต้นหอมที่ปลูกไว้สำหรับย้อมสี หมู่บ้านดอนมูล.....	77
ภาพที่ 3.44-3.45 ภาพประปาหมู่บ้าน และถังเก็บน้ำหมู่บ้านดอนมูล.....	78
ภาพที่ 3.46 ภาพฝายต้นฮ้าง.....	78
ภาพที่ 3.47 ภาพลำเหมืองคอนกรีต หมู่บ้านดอนมูล.....	78
ภาพที่ 3.48-3.49 ภาพการเลี้ยงหมูในเล้าหมู หมู่บ้านดอนมูล.....	79
ภาพที่ 3.50 ภาพบริเวณอนุรักษ์ ห้ามจับสัตว์น้ำ หน้าหมู่บ้านดอนมูล.....	79
ภาพที่ 3.51-3.52 ภาพการกระจายตัวของบ้านในหมู่บ้านดอนมูล.....	80
ภาพที่ 3.53 ภาพโรงเรียนพัฒนานิคมวิทยา รองรับนักเรียนจากหมู่บ้านดอนมูล...	80
ภาพที่ 3.54-3.55 ภาพบ้านแบบต่าง ๆ ในหมู่บ้านดอนมูล.....	81
ภาพที่ 3.56 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านดอนมูล.....	82
ภาพที่ 3.57-3.58 ภาพบริเวณประกอบกิจกรรมต่าง ๆ บริเวณวัดดอนมูล.....	82
ภาพที่ 3.59 ภาพองค์ประกอบภายในบ้านหมู่บ้านดอนมูล.....	83
ภาพที่ 3.60 ภาพองค์ประกอบภายในบ้านหมู่บ้านดอนมูล.....	83
ภาพที่ 3.61-3.62 ภาพลักษณะถนนในหมู่บ้านดอนมูล.....	85
ภาพที่ 3.63 ภาพภูมิประเทศ หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	87
ภาพที่ 3.64 ภาพพื้นที่ปลูกข้าว หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	90
ภาพที่ 3.65 ภาพพริกแดงที่ชาวบ้านปลูก.....	91
ภาพที่ 3.66 ภาพพื้นที่การเกษตรของหมู่บ้าน.....	91
ภาพที่ 3.67-3.68 ภาพการปลูกผักสวนครัวบนพื้นดิน หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	91
ภาพที่ 3.69 ภาพฝายต้นฮ้าง.....	92
ภาพที่ 3.70 ภาพฝายไม้ลวก.....	92
ภาพที่ 3.71 ภาพลำเหมืองคอนกรีต หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	93
ภาพที่ 3.72 ภาพบริเวณจัดโครงการอนุรักษ์ปลาหน้าวัด.....	94
ภาพที่ 3.73 ภาพทางเดินในหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	94
ภาพที่ 3.74 ภาพการกระจายตัวของบ้านตามถนน.....	94
ภาพที่ 3.75 ภาพอนามัยตำบลป่าคา รองรับชาวบ้านต้นฮ้างได้อย่างพอเพียง.....	95
ภาพที่ 3.76-3.77 ภาพบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	96

	หน้า
ภาพที่ 3.78-3.79 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านต้นฮ้าง ฝาผนังทำจากแผ่นไม้.....	96
ภาพที่ 3.80 ภาพช่องของหมู่บ้านต้นฮ้าง ปัจจุบันใช้เป็นพื้นที่โล่ง.....	97
ภาพที่ 3.81 ภาพการเก็บฝืนไว้ใช้อย่างพอเพียง.....	97
ภาพที่ 3.82 ภาพพื้นที่รับประทานอาหาร.....	97
ภาพที่ 3.83 ภาพรั้วที่ได้รับการตกแต่งดูแล.....	99
ภาพที่ 3.84 ภาพรั้วในหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	99
ภาพที่ 3.85 ภาพถนนทางเข้าหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	99
ภาพที่ 3.86 ภาพถนนในหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	99
ภาพที่ 4.1 ภาพภูเขารอบหมู่บ้านปางสามมีส่วนส่งผลต่อการทำพื้นที่การเกษตร..	108
ภาพที่ 4.2 ภาพพื้นที่ราบลุ่ม หมู่บ้านต้นดอนมูล เหมาะสมแก่การทำพื้นที่การเกษตร.....	108
ภาพที่ 4.3 ภาพพื้นที่ราบ หมู่บ้านต้นฮ้าง เหมาะสมแก่การทำพื้นที่การเกษตร....	108
ภาพที่ 4.4 ภาพการใช้น้ำที่ไม่เพียงพอของหมู่บ้านปางสา ส่งผลต่อผลผลิตทางการเกษตร.....	109
ภาพที่ 4.5-4.6 ภาพน้ำที่มีอย่างพอเพียงของหมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง ส่งผลให้ผลผลิตดี.....	109
ภาพที่ 4.7 ภาพบ้านที่ยังไม่ขยายตัว หมู่บ้านปางสา ทำให้มีพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์.	110
ภาพที่ 4.8 ภาพบ้านที่ขยายตัว หมู่บ้านต้นฮ้าง ทำให้พื้นที่ใช้ประโยชน์ลดลง.....	111
ภาพที่ 4.9 ภาพบ้านที่ใช้วัสดุสมัยเก่า.....	112
ภาพที่ 4.10 ภาพบ้านที่ใช้วัสดุสมัยใหม่.....	112
ภาพที่ 4.11 ภาพบ้านที่มีพื้นที่โล่งมาก สามารถใช้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้.....	113
ภาพที่ 4.12 ภาพบ้านที่มีพื้นที่โล่งน้อย สามารถใช้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้น้อยลง.....	113

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1	แสดงสรุปความหมายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง..... 9
ตารางที่ 2.2	แสดงสรุประดับของเศรษฐกิจพอเพียง..... 12
ตารางที่ 2.3	แสดงสรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน..... 21
ตารางที่ 2.4	แสดงสรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น..... 30
ตารางที่ 2.5	แสดงสรุปประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น..... 37
ตารางที่ 2.6	แสดงสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์..... 42
ตารางที่ 2.7	แสดงสรุปภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง..... 47
ตารางที่ 4.1	แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบจากการสำรวจ..... 106
ตารางที่ 4.2	แสดงสรุปผลการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานจากองค์ประกอบ ภูมิทัศน์ท้องถิ่น..... 115
ตารางที่ 4.3	สรุปการวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง (ภูมิปัญญาท้องถิ่น)..... 126
ตารางที่ 4.4	สรุปการวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง (นำเข้าจากชุมชนอื่น)..... 128
ตารางที่ 4.5	แสดงปัจจัยพื้นฐานที่ยังอยู่ในเกณฑ์พิจารณา..... 130

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนบที่

		หน้า
แผนที่ 3.1	แผนที่จังหวัดน่านแสดงตำแหน่งอำเภอท่าวังผา.....	51
แผนที่ 3.2	แผนที่อำเภอท่าวังผาแสดงตำแหน่งหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	52
แผนที่ 3.3	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	53
แผนที่ 3.4	แผนที่ภูมิประเทศแสดงตำแหน่งหมู่บ้านปางสา.....	56
แผนที่ 3.5	แผนที่หมู่บ้านปางสา.....	57
แผนที่ 3.6	แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา.....	67
แผนที่ 3.7	แผนที่ภูมิประเทศแสดงตำแหน่งหมู่บ้านดอนมูล.....	71
แผนที่ 3.8	แผนที่หมู่บ้านดอนมูล.....	72
แผนที่ 3.9	แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านดอนมูล.....	84
แผนที่ 3.10	แผนที่ภูมิประเทศแสดงตำแหน่งหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	88
แผนที่ 3.11	แผนที่หมู่บ้านต้นฮ้าง.....	89
แผนที่ 3.12	แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านต้นฮ้าง.....	98

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา (Introduction)

“เศรษฐกิจพอเพียง”¹ เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางการพัฒนาของประเทศไทย² โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 เป็นแผนที่ได้ัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

จังหวัดน่านเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านลักษณะกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม้ ลดน้อยลงจาก 7.1 ล้านไร่ หรือ ร้อยละ 71.15 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ในปี พ.ศ. 2513 เหลือเพียง 3,273,350 ไร่ หรือ ร้อยละ 45.66 ของพื้นที่จังหวัดในปี พ.ศ.2536 เท่านั้น³ ลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของจังหวัดน่านนั้นส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในแต่ละพื้นที่

ดังนั้นการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้และการพัฒนาด้วยเงื่อนไขด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัด ตลอดจนความจำเป็นต่อการพัฒนาให้ตอบรับกับยุคโลกาภิวัตน์ การศึกษาการพัฒนาจังหวัดน่าน

¹ กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, *กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

² สมพร เทพสิทธิ์, *เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ*, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2547)

³ กรมป่าไม้, *เอกสารโครงการจัดการลุ่มน้ำตอนบนประจำปี 2540* อ้างถึงใน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544)

โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงอาจเป็นต้นแบบแก่การพัฒนาจังหวัดอื่น ๆ อย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

ในการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นที่จะแสวงหาลักษณะทางกายภาพ และการจัดการภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของหมู่บ้านภายในจังหวัดน่านที่ส่งผลต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และวิเคราะห์หาความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานในระดับครอบครัว ของแต่ละหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1.2.1 เพื่อศึกษาภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีลักษณะทางกายภาพ และการจัดการที่ชัดเจนของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

1.2.3 เพื่อประยุกต์ใช้ภูมิทัศน์ท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.3 ประเภทของการวิจัย (Research Type)

การวิจัยเอกสาร (Documentary Reseach) และการสำรวจภาคสนาม (Field Survey)

1.4 ขอบเขตของการวิจัย (Research Scope)

1.4.1 ด้านเนื้อหา : ศึกษาเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และความพอเพียงของบุคคล และครอบครัวของแต่ละหมู่บ้าน

1.4.2 ด้านพื้นที่ : ทำการเลือกหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านปางสา หมู่บ้านต้นฮ้าง และหมู่บ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

จากการทบทวนวรรณกรรม บทความเรื่อง “บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอท่าวังผาน่าน”⁴ ได้ทำการศึกษาหมู่บ้านปางสา ในจังหวัดน่าน และแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของหมู่บ้านปางสา ในการสำรวจภาคสนามครั้งนี้จึงเลือกที่จะสำรวจเบื้องต้นตามที่วรรณกรรมได้กล่าวไว้โดยเริ่มทำการสำรวจที่หมู่บ้านปางสาเช่นเดียวกัน และสำรวจที่หมู่บ้านอื่น ๆ เป็นอันดับรองลงมา หลังจากการศึกษาพื้นที่ได้เลือกทำการศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดน่านทั้งหมด 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง เนื่องจากทั้ง 3 หมู่บ้านมี

⁴ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

ความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน และมีความแตกต่างกัน โดยนำทั้ง 3 หมู่บ้านมาเปรียบเทียบ และวิเคราะห์หาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นของหมู่บ้านในจังหวัดน่านต่อไป

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย (Method of Study)

1.5.1 ทบทวนวรรณกรรม (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ในเรื่อง

- 1) แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (Self Sufficient Economy Concept)
- 2) แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Concept)
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Knowledge)
- 4) องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ (Landscape Elements)

1.5.2 การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) และการสังเกตภูมิทัศน์ท้องถิ่นในพื้นที่หมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการทำวิจัยได้

1.5.3 การสัมภาษณ์คนท้องถิ่น (Interview) สอบถามเกี่ยวกับข้อมูล แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิทัศน์ท้องถิ่น รวมถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง

1.5.4 การวิเคราะห์ (Analysis) นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1.5.5 สรุปผล (Conclusion) สรุปผลตามข้อมูลที่ปรากฏ และเสนอแนวทางการศึกษาในอนาคต

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Applications of research findings)

การประยุกต์ใช้ภูมิทัศน์ท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อการพัฒนา โดยให้ตอบสนองกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ตลอดจนองค์การภาคเอกชน และประชาชน

1.7 แผนการดำเนินงาน (Research Method)

1.7.1 การรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดในการพัฒนา และภูมิทัศน์ท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางกายภาพของหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง อำเภอต้นฮ้าง จังหวัดน่าน

1.7.2 เก็บรวบรวมข้อมูล การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิระดับท้องถิ่นของแต่ละหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

1.7.3 การกำหนดประเด็นการศึกษภูมิทัศน์ท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่าน

1.7.4 การศึกษาวิเคราะห์หลักการ แนวความคิด และวิธีการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยภูมิทัศน์ท้องถิ่นของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

1.8 นิยามศัพท์ (Keywords)

1.8.1 เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economy)

1) เศรษฐกิจพอเพียง ในความหมายทางด้านจิตใจ คือ การเพียงพอด้านจิตใจ การประหยัด ความมีเหตุผล ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็ว

2) เศรษฐกิจพอเพียง ในความหมายทางด้านกายภาพ คือ ความสามารถในการใช้และจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่เพื่อเลี้ยงประชาชน และสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

ในการวิจัยครั้งนี้ จึงเลือกที่จะใช้ความหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านของกายภาพ คือ ความสามารถในการผลิต และจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยพื้นฐานเพื่อเลี้ยงประชาชน และครอบครัวของตนเอง เป็นกรอบแนวคิดในการแสวงหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านกายภาพต่อไป

1.8.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ต้องใช้เงื่อนไขทางด้านทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นที่ตั้ง รวมถึงการอนุรักษ์ และพัฒนาให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพิ่มมากขึ้นจนสามารถรองรับความต้องการของคนรุ่นต่อไปได้อย่างไม่ขัดสน

1.8.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Knowledge)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านคิด และทำขึ้นเพื่อตอบสนองปัจจัยสี่ และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ซึ่งอาจจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพความเป็นอยู่ หรือลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ และเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต ซึ่งชาวบ้านสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นหลังได้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดน่าน นี้ได้ทำการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ เรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลัง ได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ¹ นำเสนอในการรวบรวมแนวความคิดจากวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสรุปเนื้อหาแต่ละส่วน เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับลักษณะภูมิทัศน์ของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

2.1 เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economy)

2.1.1 แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.1.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดยาวนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง²

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำ

¹ กรมส่งเสริมการเกษตร, เศรษฐกิจพอเพียง[online]. แหล่งที่มา:<http://www.doae.go.th/report/SE/html/01.htm> [2548, มิถุนายน 12]

² “เศรษฐกิจพอเพียง,” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง, 18-19 ธันวาคม 2542 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซิตี้ จอมเทียน พัทยา จังหวัดชลบุรี

วิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี “

หลังจากนั้นได้มีผู้นำเอาปรัชญาแนวคิด เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาตีความหมายในมุมมองที่แตกต่างกันดังนี้

Self Sufficient Economy³ จากพจนานุกรมของ Webster นั้นให้ความหมายว่า “สามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากคนอื่นหรือจากภายนอก” พร้อมทั้งอ้างพระราชดำรัสที่ให้ความหมายว่า “ให้พอมีพอใช้อยู่ได้ด้วยตนเอง ให้ยืนบนขาตนเองได้ คือยืนได้โดยไม่หกล้ม ไม่ต้องขอเฝ้าคนอื่นเข้ามา”

กรมส่งเสริมการเกษตร⁴ ได้กล่าวถึงเรื่องปรัชญาของแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน ในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

³ อภิรักษ์ พันธเสน, “เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์,” ในรายงานการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง, 18-19 ธันวาคม 2542 ณ โรงแรมแอมบาสเตอร์รี่ จอมเทียน พัทยา จังหวัดชลบุรี

⁴ กรมส่งเสริมการเกษตร, เศรษฐกิจพอเพียง[online]. แหล่งที่มา: <http://www.doae.go.th/report/SE/html/01.htm> [2548, มิถุนายน 12]

ประเวศ วะสี⁵ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง เศรษฐกิจสมดุล เป็นการกลับสู่สมดุลของสังคม เศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความพอเพียง 7 ด้านคือ ครอบครัวพอเพียง จิตใจ (เอื้ออาทร) พอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง ปัญญาพอเพียง ฐานวัฒนธรรมพอเพียง และมีความมั่นคงพอเพียง และเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างพอเพียง ย่อมเกิดความสมดุล และความสมดุลนั้นจะนำไปสู่ความปกติ และยั่งยืน

อีกความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล เมื่อสมดุลก็เป็นปกติสบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่วิฤต

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)⁶ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ว่าอาจมองได้เป็น 2 ด้าน คือ มองอย่างวัตถุนิยม และมองแบบจิตวิสัย

1) มองอย่างวัตถุนิยม มองภายนอก คือ ต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่เพียงพอ พอสมควรกับอัตภาพ พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

2) ด้านจิตวิสัย หรือด้านจิตใจ คือการเพียงพอด้านจิต เพราะบางคนเป็นล้านก็ไม่พอบางคนมีนิดเดียวก็พอ

และให้ความหมายไว้ในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า “ความพอใจ ตามมีตามได้พอใจในสิ่งที่ตัวมี” มาจากภาษาบาลีว่า สนติภูจฺจึ แปลว่า ความยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ หมายความว่า ยินดีด้วยปัจจัย 4 ที่ตนได้มาแล้วละความเป็นคนโลกมากเสีย ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่น นอกจากปัจจัยนั้น คือรู้จักพอ รู้จักประมาณ ในกำลังทรัพย์ กำลังสิ่งของที่ตนได้มา ที่ตนใช้สอยอยู่

นิธิ เอียวศรีวงศ์⁷ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหมายถึง วัฒนธรรม ไม่ใช่เพียงเทคนิคการเพาะปลูกหรือศีลธรรม ความไม่ละโมภ และการประหยัดเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม

ไสว บุญมา⁸ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ว่าคือ การที่เราใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้าง และเพื่อแลกเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสม

⁵ ประเวศ วะสี. “เศรษฐกิจพอเพียง: ข้อเสนอสู่การปฏิบัติ,” ในรายงานการสัมมนาวิถีทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง, 17 ธันวาคม 2542 ณ หอประชุมศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร.

⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). “เศรษฐกิจพอเพียงบนรากฐานวัฒนธรรมชาวพุทธ.” เศรษฐกิจวัฒนธรรม, อ้างถึงใน ปิยะบุตร หล่อไกรเลิศ, เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: เอเชียแบริฟิเคิลส์ ฟรันด์ซิง, 2546)

⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ความหมายและความสำคัญ,” ในรายงานการสัมมนาวิถีทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง, 17 ธันวาคม 2542 ณ หอประชุมศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร.

⁸ ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย, (กรุงเทพมหานคร: พี.เอ.สิฟวิง, 2543)

จุดหมายเบื้องต้นของการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง คือ การทำให้ทุกคนสามารถมีสิ่งต่าง ๆ เพียงพอสนองความต้องการเบื้องต้นหรือปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ถ้าทรัพยากรและความสามารถมีพอ ก็สามารถที่จะผลิตหรือบริโภคเกินบ้างก็ได้ ในการที่จะเดินทางไปสู่นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงคือการทำให้เกิดความสมดุลด้านเทคโนโลยี กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สมพร เทพสิทธิ์⁹ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความหมายของคำว่าพอเพียง ว่าคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

และให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าหมายถึง การปลูกผักปลูกข้าวเลี้ยงปลาให้พอเพียงใช้กินตั้งแต่ระดับตนเอง ครอบครัว ไปจนถึงหมู่บ้าน ตำบลและระดับประเทศ ให้ทุกคนมีความพอเพียงไม่ใช่คนใดคนหนึ่ง

โดยต้องสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจได้ หมายถึงสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือแม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปพัฒนาเศรษฐกิจได้ในลำดับต่อไป

มาฆะ ชิตตะสังคะ¹⁰ กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การให้ความสำคัญในด้านการผลิตเพื่อยังชีพ และให้พอเพียงต่อความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ก่อนเป็นสำคัญ ให้ประชาชนพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา¹¹ กล่าวว่า ระบบเศรษฐกิจของชุมชนไทยในอดีต เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ผลิตพืชผล พืชพันธุ์ไว้เพื่อกิน เพื่อใช้เอง ไม่มีระบบการพึ่งพิงสังคมภายนอกมีความผูกพันกันสูง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความพอเพียงในตนเอง นับถือระบบเครือญาติเป็นสำคัญ และไม่มีการแบ่งชนชั้น

⁹ สมพร เทพสิทธิ์, เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2547)

¹⁰ มาฆะ ชิตตะสังคะ, "องค์การเอกชนกับการพัฒนาชนบท," ใน การพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิชาการสิ่งเสริมเกษตรและสหกรณ์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537) อ้างถึงใน สกล พรหมสิน, "ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกาชาด จังหวัดชุมพร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546)

¹¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, 2540) อ้างถึงใน สกล พรหมสิน, "ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกาชาด จังหวัดชุมพร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546)

พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์¹² กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือเศรษฐกิจที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควร ซึ่งมีรากฐานแนวคิดมาจากพระพุทธศาสนาในข้อที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือรู้จักกันทั่วไปว่า “ทางสายกลาง”

พุทธธรรม¹³ ให้ความหมายของความพอเพียงว่า หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัยสี่ คือ ฝ้านุ่งผ้าห่ม อาหาร ที่นั่งที่นอน และยารักษาโรค ตามมีตามได้พอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ ด้วยความเพียรพยายามของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร

โดยสรุปแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่าสามารถให้ความหมายได้ใน 2 ส่วน ดังนี้

1) เศรษฐกิจพอเพียง ในความหมายทางด้านจิตใจ คือ การเพียงพอด้านจิตใจ การประหยัด ความมีเหตุผล ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็ว

2) เศรษฐกิจพอเพียง ในความหมายทางด้านกายภาพ คือ ความสามารถในการใช้และจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่เพื่อเลี้ยงประชาชน และสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

ตารางที่ 2.1 แสดงสรุปความหมายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	Webster(2542)	กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ(2548)	ประภคต วัชสี(2542)	พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)(2546)	นิธิ เอียวศรีวงศ์(2542)	ไดว บุญมา(2543)	สมพร เทพสิทธา(2547)	มาละ ชิตตะสังคะ(2537)	ฉัตรทิพย์ นาถสุภา(2540)	พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์(2540)	พุทธธรรม(2545)	สรุป
บรรลุเป้าหมายได้ด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาภายนอก												
ความพอประมาณ ความมีเหตุผล												
เศรษฐกิจสมดุล												
มีปัจจัยสี่เพียงพอ												
วัฒนธรรม												

¹² พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, “การศึกษาวเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง,” (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545)

¹³ พุทธธรรม, (2547) อ้างถึงใน พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, “การศึกษาวเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง,” (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545)

2.1.1.2 ระดับของความพอเพียง

กรมส่งเสริมการเกษตร¹⁴ ได้กล่าวถึงเรื่องปรัชญาของแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ¹⁵ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเป็นแนวคิดหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ซึ่งอาจมองได้หลายลักษณะเช่น

1) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

2) เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล นั้นคือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันนาการอยู่กับสิ่งใด

โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ คือ ให้ประชาชนหรือชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สร้างรากฐานที่แข็งแกร่งและมั่นคง และอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข และสร้างความมั่นคงทางจิตใจด้วย

แสง จันทร์งาม¹⁶ ได้สรุประดับของความพอเพียงไว้ว่า

1) ความพอเพียงสำหรับบรรพชิต คือ บรรณาน้อยหมายถึงความยินดี ความพอใจกับอยู่กับบริหารเท่าที่มีอยู่

2) ความพอเพียงสำหรับคฤหัสถ์ หมายถึง การข่มความอยากของตนไว้ ไม่ให้ตกเป็นทาสของความทะยานอยาก แล้วดำเนินชีวิตตามความรู้ความสามารถตามฐานะของตน

ในวรรณกรรมเรื่อง การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง¹⁷ ได้กล่าวถึงระดับของการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 3 ระดับ ดังนี้

¹⁴ กรมส่งเสริมการเกษตร, เศรษฐกิจพอเพียง[online]. แหล่งที่มา: <http://www.doae.go.th/report/SE/html/01.htm> [2548, มิถุนายน 12]

¹⁵ ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ, เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: เอเชียแปซิฟิกส์ ฟรันด์ซิง, 2546)

¹⁶ แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนานิวทิว. (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุคส์ จำกัด, 2544) อ้างถึงใน พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, "การศึกษาวិเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง," (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาศาสตรมหาวิทาลัยขอนแก่น, 2545)

¹⁷ กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

1) ความพอเพียงในระดับครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ทั้งทางกายและทางใจ สามารถดำเนินชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นหนี้หรือมีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว แต่สามารถหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองได้โดยที่ยังมีเหลือเป็นส่วนออมของครอบครัวด้วย

2) ความพอเพียงในระดับชุมชน คือ เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกจากแต่ละครอบครัวในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัวก่อน ที่จะรู้จักรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น บริหารจัดการปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทรัพยากร ภูมิปัญญา หรือศักยภาพของสมาชิกในท้องถิ่น ที่มีอยู่สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในที่สุด

3) ความพอเพียงในระดับสังคม เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญาและร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง¹⁸ ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงมี 2 แบบ คือ เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า

1) เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินสามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น โดยยึดหลักของความพอเพียงทั้งทางความคิดและการกระทำในการดำเนินชีวิต

2) เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ การแลกเปลี่ยน ร่วมมือ ช่วยเหลือกันเพื่อทำให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์และนำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน

สามารถสรุประดับของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 3 ระดับ เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์หาระดับของความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน คือ

1) เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่อย่างไม่เดือดร้อน และพอเพียงสำหรับทุกคนมีความเป็นอยู่อย่างประมาทตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และทำให้เกิดความสมดุล เมื่อเกิดความสมดุลก็เป็นปกติไม่เดือดร้อน

¹⁸ กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

2) เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน หมายถึง เมื่อประชาชนมีความพอเพียงในระดับบุคคลแล้ว จึงขยายความไปสู่ความสามารถของชุมชน ในการใช้ทรัพยากร ความต้องการด้านปัจจัยสี่เพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ โดยมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรในกลุ่มที่มีภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกัน

3) เศรษฐกิจพอเพียงในระดับสังคม หมายถึง ความสามารถ การรวมกลุ่มของชุมชน หมู่บ้าน ตำบล ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญาและร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

ตารางที่ 2.2 แสดงสรุประดับของเศรษฐกิจพอเพียง

ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง	กรมส่งเสริมการเกษตร(2548)	ปิยนุศร หล่อไกรเลิศ(2546)	กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง(2546)	สรุป
ระดับครอบครัว					
ระดับชุมชน					
ระดับรัฐ					

2.1.2 เศรษฐศาสตร์กับเศรษฐกิจพอเพียง

จากวรรณกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจได้อธิบายและให้ความหมายว่า “ เศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจมาจากภาษาไทยว่า เศรษฐศาสตร์ ให้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Economics แปลว่าการจัดการเกี่ยวกับครัวเรือนได้แก่ การจัดการในที่บุคคลหลายคนมาอยู่ร่วมกันในบ้านเรือน หรือในครอบครัวเดียวกัน เป็นการจัดการเกี่ยวกับการหาทรัพย์(รายได้) เพื่อมาใช้(รายจ่าย) เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนถึงยารักษาโรค ซึ่งเรียกรวมว่า ปัจจัย 4 เป็นสิ่งจำเป็นในการครองชีพ ”¹⁹

¹⁹ ธรรมจักร, (2543) อ้างถึงใน พระมหาประทีป พรมสิทธิ์, “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง,” (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545)

อภิชาติ พันธเสน²⁰ ได้สรุปความคิดของนักเศรษฐศาสตร์ที่ตีความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มที่หนึ่งเข้าใจว่าเป็นภูมิปัญญาไทย เป็นการประยุกต์ศาสนาเข้าในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิญญาณของคนในประเทศ จึงเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือเศรษฐศาสตร์

2) กลุ่มที่อยู่ตรงกลาง อธิบายเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะองค์ประกอบที่สำคัญสามส่วนคือ ความพอดี ซึ่งมีความหมายคล้ายกับ ดุลยภาพ (Equilibrium) ในวิชาเศรษฐศาสตร์ การลดความเสี่ยง และการพึ่งตนเองโดยที่ความพอดีถูกกำกับด้วยความเสี่ยงและการลดความเสี่ยงขึ้นอยู่กับความสามารถในการพึ่งตนเอง

3) กลุ่มที่สาม อธิบายว่าสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นั่นคือการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (Budget Constraint) อีกทั้งเป็นการบริหารความเสี่ยง (Risk Management) ที่มีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุลซึ่งจะต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนและประสิทธิภาพ โดยเศรษฐกิจพอเพียงให้น้ำหนักแก่ความเสี่ยงด้านล่าง (Downside Risk) เพื่อให้สามารถรับการกระแทก (Shock Resistance) ทำให้ระบบมีเสถียรภาพ

4) กลุ่มที่สี่ อธิบายว่าเป็นแนวการพัฒนาที่เน้นจากล่างขึ้นบน คือเน้นที่ความพอเพียงของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมในวงกว้าง ตลอดจนจนถึงระดับประเทศ

กล่าวโดยสรุปได้ว่าสองกลุ่มแรกนั้นใช้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงที่แปลว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ส่วนกลุ่มที่สามนั้นยึดความหมาย พอประมาณและมีเหตุผล ซึ่งไม่ว่าจะตีความหมายอย่างไรเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีใช่เป็นเพียงแนวคิดหรือปรัชญา แต่เป็นข้อสรุปที่ได้จากการปฏิบัติจริง และมีใช่เป็นเพียงปรัชญาในการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล แต่น่าจะเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นวิถีการผลิตของประเทศ เน้นวิถีการที่จะทำให้คนไทย ครอบครัว และชุมชนมีความเข้มแข็ง

อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา²¹ ได้กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ว่า แนวคิดทฤษฎีใหม่เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถนำมาปฏิบัติได้ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงที่มักเกิดขึ้นกับการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ การทำการเกษตรตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ที่เน้น

²⁰ อภิชาติ พันธเสน, "เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์," ในรายงานการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง, 18-19 ธันวาคม 2542 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน พัทยา จังหวัดชลบุรี

²¹ อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา, "ทฤษฎีใหม่ : มุมมองทางเศรษฐศาสตร์," ในรายงานการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง, 18-19 ธันวาคม 2542 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน พัทยา จังหวัดชลบุรี

การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนจะช่วยให้เกษตรกรไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากการผันผวนของราคาสินค้า และสามารถมีความเป็นอยู่ที่มั่นคงได้ การให้มีสระเก็บน้ำเป็นของตนเองก็มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยลดความเสี่ยงด้านความไม่แน่นอนของปัจจัยน้ำด้วย

กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง²² กล่าวว่า ความพอเพียง (Sufficiency) จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใด ๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไปก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง โดยคุณลักษณะทั้ง 3 ประกอบด้วย

1) ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดี (Dynamic optimum) ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับพอประมาณ เพื่อนำไปสู่ความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง

2) ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณ ในมิติต่าง ๆ นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ (Expected results) อย่างรอบคอบ

3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (Self-immunity) เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ คำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียงที่สามารถพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระดับของความพอประมาณต้องครอบคลุมมิติการจัดการความเสี่ยง (Risk management) เชิงพลวัต จึงนับได้ว่าเป็นระดับพอเพียงที่สมบูรณ์

และให้บทสรุปผลการวิเคราะห์ของคณะทำงานที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความคิดหลัก คือ ทางสายกลาง และมีองค์ประกอบของคำนิยามที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว และมีเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรม เป็นกรอบชี้แนะทางปฏิบัติ

²² กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

2) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญหลายทฤษฎี และในแง่ที่แตกต่างกันออกไป เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชี้ถึงสิ่งที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งมากกว่าที่จะอธิบายได้ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่ขณะนี้

2.1.3 แนวพระราชดำริเรื่อง ทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ²³ คือ แนวทางการพัฒนาการเกษตรอย่างเป็นขั้นตอน 3 ขั้น ที่ยึดหลักการพึ่งตนเองเรียกได้ว่าเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 มุ่งเน้นให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงในระดับประหยัดหรือพอมีพอกินเป็นขั้นที่หนึ่ง และจึงก้าวสู่ขั้นที่สอง คือ การรวมกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งโดยสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน และทำยุดคจึงสร้างความเข้มแข็งในระดับประเทศ

ทฤษฎีใหม่²⁴ สามารถแบ่งแนวคิดได้ 3 ขั้น ดังนี้

- 1) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ผลิตอาหารเพื่อบริโภคเอง เหลือจึงนำออกขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่มีภาระหนี้สิน และมีเงินออม
- 2) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน ทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรม แปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ เป็นต้น
- 3) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 มีการเชื่อมโยงกับบริษัทที่ประกอบธุรกิจขนาดใหญ่ รวมถึงการส่งออก

ทฤษฎีใหม่²⁵ เป็นแนวทางในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินทำนาขนาดเล็กเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการปลูกข้าวเป็นพืชหลักและมีแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงดูตนเองได้ในระดับประหยัด

²³ กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

²⁴ สำนักงานคณะกรรมการจัดระบบจรรยาบรรณ, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541) อ้างถึงใน กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: 2546)

²⁵ พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, "การศึกษาวិเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง," (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545)

ทฤษฎีใหม่ เปลี่ยนแนวคิดในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกข้าวอย่างเดียวต้องขายข้าว แล้วนำมาซื้อปลา มะเขือ พริก เป็นต้น มาเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสานเพราะที่ผ่านมารการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ไม่สามารถพึ่งตนเองได้เลย

โดยมีลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้²⁶

1) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เป็นการปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนแปลงเล็ก ประมาณ 15 ไร่ ให้เกษตรกรมีความพอเพียง โดยเลี้ยงตัวเองได้ (Self Sufficiency) ในระดับชีวิตที่ประหยัดมีการผลิตข้าวเพื่อบริโภคให้พอเพียงตลอดปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวกินตลอดปี เพื่อการนี้ต้องมีหลักว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี ฉะนั้น 5 ไร่ แต่จะแปลงประกอบด้วยนา 5 ไร่และพืชไร่และสวน 5 ไร่ สระน้ำ 3 ไร่ลึก 4 เมตร จุน้ำประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร ที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ 2 ไร่ รวมทั้งหมด 15 ไร่ หรือแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 โดยประมาณ

2) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 สนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงในการผลิต การตลาด และการเป็นอยู่

3) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ติดต่อร่วมมือกับแหล่งการเงินการธนาคาร ตั้งแต่บริหารโรงสีและบริหารสหกรณ์ ช่วยกันลงทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

จึงอาจสรุปขั้นตอนของทฤษฎีใหม่ได้ 3 ขั้นตอน กล่าวคือ

1) ขั้นที่ 1 ให้มีการพึ่งพาตนเองได้และพอเพียงในเรื่องของปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว

2) ขั้นที่ 2 ให้มีการพึ่งพาตนเองได้และพอเพียงในเรื่องของปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน สนับสนุนให้รวมพลังกันในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงในการผลิต การตลาด และการเป็นอยู่

3) ขั้นที่ 3 ให้มีการพึ่งพาตนเองได้และพอเพียงในเรื่องของปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับประเทศ ติดต่อร่วมมือกับแหล่งการเงินการธนาคาร และบริหารสหกรณ์ ช่วยกันลงทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

²⁶ วันอนุรักษ์มรดกไทย , 2541 อ้างถึงใน พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์, "การศึกษาวិเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง", (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาคิธีระ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545)

2.1.4 กรณีศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิบูลย์ เข็มเฉลิม²⁷ เป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกผู้หนึ่งที่สามารถปฏิบัติตามทางเลือกใหม่ได้สำเร็จ หลังจากปฏิบัติตามการเกษตรแผนใหม่ที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชชนิดเดียว ที่เน้นผลผลิต และรายได้มากเป็นหลัก แต่ไม่พอกับค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นทำให้เกิดหนี้สินจนในที่สุดต้องขายที่ดิน 200 ไร่ของตนเองไปใช้หนี้จนเกือบหมดเหลือเพียง 9 ไร่ เท่านั้น หันมาสร้างระบบการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่เรียกว่า "วนเกษตร" ซึ่งเป็นการปลูกพืชหลายอย่างในพื้นที่ 9 ไร่ ที่พืชแต่ละชนิดช่วยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และช่วยระบบนิเวศของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ผลผลิตที่ได้จากการเกษตรแบบนี้ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์ และครอบครัวมีอยู่มีกินตลอดชีพอย่างมีสุขตามอัตภาพของตนเอง โดยได้กล่าวถึงปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดของตนเองไว้ทั้งหมด 5 ปัจจัย ได้แก่

- 1) ข้าว
- 2) อาหาร
- 3) ยาสมุนไพร
- 4) ข้าวของเครื่องใช้
- 5) ดิน และการฟื้นฟูดินด้วยจุลินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพ

วิบูลย์ เข็มเฉลิมเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่เกษตรกรจะพึ่งตนเองได้ คือ อาหาร ยา และที่อยู่อาศัย ทั้งสามอย่างนี้สามารถผลิตขึ้นเองได้ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยกล่าวว่า การพึ่งตนเอง เป็นการเตรียมตัวให้พร้อม การเตรียมพร้อม จำเป็นต้องเรียนรู้และฝึกฝนให้มีความสามารถพอที่จะจัดการให้ชีวิตอยู่ได้ จึงถือเป็นการพึ่งตนเองได้ และได้กล่าวถึงความสมดุลของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึง การถึงพร้อมซึ่งปัจจัยสี่ และการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท จึงจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีสุข

ฉันทนา บรรพศิริโชติ²⁸ ได้ยกตัวอย่างการอยู่อย่างพอเพียงโดยกล่าวถึง นายสุริวรรณ คุปบุญญ์ อาศัยอยู่ที่บ้านหลุมมะขาม ตำบลหนองไม้แก่น อำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีที่ดินของตนเองประมาณ 10 ไร่ แยกเป็นที่นา 4 ไร่ ที่เหลือปลูกป่า และทำสวนมะพร้าว ครอบครัวของนายสุริวรรณมี 4-5 คน จึงต้องมีข้าวเปลือกไว้รับประทานประมาณ 100 ถังก็พอ แต่ด้วยความไม่ประมาทจะไม่ขายข้าวเร็ว เมื่อแน่ใจว่าฝนจะไม่แล้งจึงจะทยอยขายหลังจากเดือน 3 ไปแล้ว

²⁷ ฉันทนา บรรพศิริโชติ สุรัชย์ หวันแก้ว ยุทธชัย เฉลิมชัย และศรินยา คำพิลา, ผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กุสยเดต, 2546)

²⁸ ฉันทนา บรรพศิริโชติ สุรัชย์ หวันแก้ว ยุทธชัย เฉลิมชัย และศรินยา คำพิลา, ผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กุสยเดต, 2546)

จังหวัดกำแพงเพชร²⁹ ได้สรุปปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้

1) อาหาร อาหารที่ให้โปรตีน ได้แก่ ถั่วเหลือง ไข่ เบ็ด ปลา อาหารที่ให้พลังงาน ได้แก่ ข้าว เผือก อ้อยเคี้ยว มันเทศ อาหารที่ให้วิตามินและเกลือแร่ ได้แก่ พืชผักใบเขียว ใบเหลือง เช่น คะน้า แมงลัก กวางตุ้ง ผักหวาน ชะอม ตำลึง ฟักทอง ยอดแค กระถิน พริก กระจี้บ ผลไม้ เช่น มะม่วง มะนาว ส้มจี๊ด มะละกอ ฝรั่ง กล้วยน้ำว้า

2) เครื่องนุ่งห่ม ผลผลิตจากฝ้าย หมอนไหม ใช้ถักทอผ้า

3) ที่อยู่อาศัย หญ้าแฝกมุงหลังคา ไม้ไผ่ทำฝาเรือน พื้นบ้าน และโรงเรือนเลี้ยงสัตว์

4) ยารักษาโรค พืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ได้แก่ ขิง ขมิ้น รวงจี๊ด ฟ้าทะลายโจร กระเพรา ตะไคร้ กระจาย โหระพา มะกรูด กระจี้บ มะแว้งเครือ ชุมเห็ดเทศ

และกล่าวถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1) ทำไร่นาสวนผสมและหรือเกษตรผสมผสาน เน้นพออยู่พอกินก่อนขายเป็นรายได้

2) ปลูกผักเพื่อลดรายจ่าย

3) ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน

4) ปลูกสวนผลไม้และไม้ใช้สอย

5) ปลูกพืชสมุนไพรส่งเสริมสุขภาพ

6) เลี้ยงปลา เบ็ด ไข่เป็นอาหารโปรตีน

7) ทำอาชีพเสริม จักสาน ถัก ทอ แปรรูปอาหาร

8) อุ่มชูตัวเองได้ไม่มีหนี้สิน

9) ความอบอุ่นในครอบครัวและสุขภาพจิตที่ดี

จึงอาจสรุปว่าในการนำแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติกับความเป็นอยู่จริงนั้น ได้ให้ความสำคัญเรื่องการมีปัจจัยสี่ให้พอเพียงกับความต้องการเป็นเรื่องแรก โดยให้ทราบถึงรายละเอียดของปัจจัยต่าง ๆ ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง และสามารถจัดการทรัพยากรให้สามารถเลี้ยงชีพได้อย่างพอเพียง

²⁹ จังหวัดกำแพงเพชร, เศรษฐกิจพอเพียง สู่การพึ่งพาตนเอง[online]. แหล่งที่มา: <http://kamphaengphet.doae.go.th/i>

2.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

2.2.1 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปวิรรต อุดมศักดิ์³⁰ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าคือวิถีของการพัฒนาเศรษฐกิจที่สามารถใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เกื้อกูลความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้ได้ประโยชน์ระยะยาว และจะต้องป้องกันความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ หรือสิ่งที่อยู่รอบตัวให้คงสภาพอยู่ได้นานอย่างถาวร

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)³¹ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนี้เน้นเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจ แต่ตั้งเงื่อนไขขึ้นโดยเอาสิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นตัววัดความสำเร็จทางเศรษฐกิจ หรือหมายความว่าให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม

การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นก็เพื่อเป็นการสร้างสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) นั้นเอง ซึ่งจะให้ความหมายกว้างขึ้นกว่าเดิม คือให้คิดถึงสัตว์ทั้งหลายอื่นด้วย เพราะถ้ามนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปสัตว์เหล่านั้นก็จะมีทรัพยากรไว้ใช้ เพราะฉะนั้นจึงต้องช่วยให้สัตว์เหล่านั้นไม่ต้องลดความต้องการของมันด้วย

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม³² ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าหมายถึง การใช้ทรัพยากรให้อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่ไม่เกินสมรรถนะการยอมรับได้ของโครงสร้างสิ่งแวดล้อมที่เคยมีอยู่ อันมีผลให้กลไกการทำงานของระบบเหมือนปกติหรือใกล้เคียงเดิม เพื่อให้การเอื้อประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์อย่างยั่งยืนตลอดไป

การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความหมายเหมือนนิเวศพัฒนา (Ecodevelopment) หรือการพัฒนาโดยปราศจากการทำลาย (Development without destruction) ซึ่งการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นนี้ จะต้องมีความสมดุลกันระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

Randall Thomas³³ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนว่ามี 2 ส่วน ส่วนแรกนั้นความยั่งยืนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับโคลงกลอน เป็นการมองโลกในแง่ดี และการสร้างความสบายใจ

³⁰ ปวิรรต อุดมศักดิ์, การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม[online]. แหล่งที่มา:

http://www.tungsong.com/La21/La21_article01.asp [2548, สิงหาคม 10]

³¹ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน,(กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546)

³² ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.การพัฒนาอย่างยั่งยืน[online]. แหล่งที่มา:

<http://wbc.msu.ac.th/ge/0299101/tarapron/tarapron07.html> [2548, สิงหาคม 10]

³³ Randall Thomas, Sustainable Urban Design:An environmental approach,(London: Spon Press, 2003)

และส่วนต่อมาเป็นเรื่องของพลังงาน ก๊าซต่าง ๆ เช่น CO₂ น้ำ และของเสียต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นเรื่องรองลงมาจากส่วนที่แรก

สิ่งที่สำคัญคือความต้องการที่จะเดินไปสู่ความยั่งยืน ทั้งในเรื่อง รูปแบบของเมือง ระบบขนส่ง ภูมิทัศน์ อาคาร การจัดการพลังงาน และทุก ๆ ด้านที่ทำให้เมืองมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีชีวิตชีวา ในส่วนหนึ่งของเรื่องนี้เป็นการทำให้เมืองมีความยั่งยืนสำหรับผู้คน เช่น การมีนโยบายห้ามนำรถเข้ามาภายในเมือง การส่งเสริมทางด้านสิ่งแวดล้อมโดยการส่งเสริมการเดินทาง การใช้บริการจักรยาน และระบบขนส่งมวลชนที่ดี ก็คือกฎเกณฑ์ในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนอีกทางหนึ่ง

Walter H. Corson³⁴ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน คือนโยบายที่สนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ต้องทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการในอนาคต

UN Commission on Environment and Development³⁵ ให้คำจำกัดความของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาที่จะสนองความต้องการของเขาเอง

UNDP, Public Sector Management, Governance, and Sustainable Development³⁶ ให้คำจำกัดความของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่มีผลกระทบในทางลบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต

เนื่องจากทุกครั้งที่มีการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน ต้องมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลกระทบในทางลบต่ออนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวคิดในการแก้ปัญหา โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้เป็นลักษณะที่เป็นส่วนรวมหรือมหภาค คือ หากมีความจำเป็นที่จะดำเนินการให้กระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมในทีเดียวหนึ่ง ก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่อื่น ๆ เป็นการชดเชยเพื่อให้ในแง่มหภาคของคุณภาพสิ่งแวดล้อมคงอยู่ได้ดังเดิม

³⁴ Walter H. Corson, Ed. *The Global Ecology Handbook*, (Boston: Beacon Press, 1990), อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546)

³⁵ World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, (Oxford: Oxford University Press, 1987), อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546)

³⁶ UNDP, *Public Sector Management, Governance, and Sustainable Development*, อ้างถึงใน สถาบันนวัตกรรมวิจัย จันทร, *การพัฒนาที่ยั่งยืน* [online]. แหล่งที่มา: http://www.tiger.co.th/news_tipic_sustainable.php [2548, สิงหาคม 10]

จึงอาจสรุปแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าเป็นการพัฒนาที่ต้องใช้เงื่อนไขทางด้านทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นที่ตั้ง รวมถึงการอนุรักษ์ และพัฒนาให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพิ่มมากขึ้นจนสามารถรองรับความต้องการของคนรุ่นต่อไปได้อย่างไม่ขัดสน

ตารางที่ 2.3 แสดงสรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

	ปริวรรต อุดมศักดิ์(2548)	พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)(2546)	ม.มหาสารคาม(2548)	Randall Thomas(2003)	Walter H. Corson(1990)	UNDP	สรุป
การพัฒนาที่ยั่งยืน							
พัฒนาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น							
คงสภาพอยู่ได้นานอย่างถาวร							

2.2.2 แนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)³⁷ ได้สรุปแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ทั้งหมด 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1) มนุษย์

มนุษย์ในฐานะการเป็นมนุษย์ เป็นหลักการที่ควรให้ความสำคัญสูงสุด โดยมุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยที่เกื้อหนุนอื่นที่ช่วยให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ดีงาม จึงจะช่วยให้ระบบองค์รวมใหญ่นั้นบรรลุเป้าหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

มนุษย์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ คือเป็นทุนหรือเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพโดยมีสุขภาพดี ขยันอดทน รับผิดชอบ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2) สังคม

ระบบทางสังคมนั้น ว่าด้วยพื้นฐาน เป็นการจัดตั้งวางรูปแบบขึ้น เพื่อให้เป็นเครื่องมือและเป็นสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงานหรือดำเนินไปในทางที่จะอำนวยผลดีแก่มนุษย์ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหาร เป็นต้น

³⁷ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546)

จุดเน้นสำคัญของมาตรการต่าง ๆ ทางสังคม คือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ตลอดจนบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ให้เบียดเบียน ช่มเหง เอารัดเอาเปรียบกัน และเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากรมนุษย์ พร้อมกันนั้นสังคมก็พึงมีมาตรการพิทักษ์ป้องกันไม่ให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ และมีมาตรการส่งเสริมสนับสนุนการกระทำ และกิจการที่เกื้อกูลแก่ธรรมชาติ

3) ธรรมชาติ

ทัศนคติของมนุษย์ต้องมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และต้องทำให้โลกมนุษย์ที่แต่ก่อนถูกเบียดเบียนด้วยมนุษย์นั้นสามารถพอกอยู่ได้ สามารถอยู่กันได้ดียิ่งขึ้น และเกื้อกูลกันมากขึ้น

มนุษย์ไม่ควรหยุดแค่เพียงการสงบศึกกับธรรมชาติเท่านั้น แต่มนุษย์ควรให้แก่ธรรมชาติด้วย ด้วยการเสริมสร้าง และยอมเสียสละเพิ่มมากขึ้น

4) เทคโนโลยี

การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้นต้องเป็นเทคโนโลยีที่ไม่ทำลายธรรมชาติ เป็นเทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิภาพในการผลิตสูงมีข้อเสียน้อย และสิ่งสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีนั้นต้องควบคู่ไปกับการพัฒนามนุษย์ด้วย

อย่างไรก็ตามเกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่พระพุทธศาสนา คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่มีการพัฒนาไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ระบบทั้งหมดที่พัฒนาถูกทางก็ไม่ก่อความเบียดเบียนด้วย

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม³⁸ ได้ให้แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ดังนี้

- 1) ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ได้ใช้สอยและพึงพิงในการดำรงชีวิตโดยปัจจุบัน
- 2) ต้องการให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบมีศักยภาพ (Potential) ในการให้ผลแบบยั่งยืนอย่างถาวร และเป็นไปด้วยความมั่นคง
- 3) จะต้องมีแนวทางปฏิบัติในการควบคุมของเสีย (waste) มิให้เกิดขึ้นภายในระบบสิ่งแวดล้อม
- 4) ต้องยึดหลักการอนุรักษ์เป็นพื้นฐาน

³⁸ ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. การพัฒนาอย่างยั่งยืน[online]. แหล่งที่มา:

<http://wbc.msu.ac.th/ge/0299101/tarapron/tarapron07.html> [2548, สิงหาคม 10]

5) จะต้องมีการจัดองค์ประกอบภายในระบบให้มีชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานธรรมชาติ

6) จะต้องมุ่งทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้องดีขึ้น

Randall Thomas³⁹ ได้รวบรวมองค์ประกอบในงานภูมิทัศน์ที่ควรมีการจัดการที่ดี จึงจะสามารถส่งเสริมให้เมืองเกิดความยั่งยืน ได้แก่

- 1) ระบบการสัญจร (Transportation)
- 2) ภูมิทัศน์ และธรรมชาติภายในเมือง (Landscape and nature in the city)
- 3) การออกแบบอาคาร (Building design)
- 4) พลังงาน (Energy and information)
- 5) การเลือกใช้วัสดุ (Materials)
- 6) การใช้น้ำ (Water)
- 7) การจัดการของเสีย (Waste and resource)

จุดสำคัญทางสิ่งแวดล้อมต้องมองในมุมมอง 3 ด้านของความเหมาะสมด้วยกัน ได้แก่ ความหนาแน่น การเคลื่อนไหวของระบบขนส่ง และสิ่งก่อสร้าง ซึ่งต่างก็ใช้พลังงานในการสร้างหรือผลิต การสร้างเมืองคือลักษณะของการวางระบบโครงสร้างพื้นฐานและความต้องการด้านระบบขนส่งของเมือง ความต้องการพลังงานสำหรับการก่อสร้างมีจำนวนมากตามการพัฒนา ซึ่งหมายถึงถ้าเมืองมีความหนาแน่นมากก็จะทำให้การรักษาหรืออนุรักษ์พลังงานเป็นไปได้ยาก ดังนั้นในการจะนำพลังงาน หรือทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในพื้นที่เมือง ต้องให้เกิดความคุ้มค่าและความเหมาะสมกับความหนาแน่นของเมือง และสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

ภูมิทัศน์เป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนเมืองสู่ความยั่งยืน พื้นที่ว่างระหว่างสิ่งก่อสร้างก่อให้เกิดพื้นที่ใช้สอยที่มีความหลากหลาย เกิดความสุนทรีย์ในเมือง และเป็นสิ่งที่สร้างอากาศบริสุทธิ์ และรักษาสุขภาพของคนในเมือง ฉะนั้น สิ่งก่อสร้างในเมืองและงานทางภูมิทัศน์จึงต้องมีการพัฒนาและสร้างสรรค์ควบคู่กันไป วิสัยทัศน์ของการทำเมืองให้ยั่งยืนก็จะอยู่ที่ศักยภาพของสิ่งที่ก่อสร้างหรือสร้างขึ้นในเมืองจะสามารถช่วยลดการใช้พลังงานหรือรักษาสภาพแวดล้อมได้มากแค่ไหน

เมืองที่ยั่งยืนจะใช้ทรัพยากรน้อย และต้องใช้เวลาและงบประมาณในการเลือกใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อไป

³⁹ Randall Thomas(comp.), Sustainable Urban Design:An environmental approach,(London: Spon Press, 2003)

Stephen M. Wheeler and Timothy Beatley⁴⁰ ได้สรุปแนวทางในการพัฒนาเมือง โดยต้องใส่ใจในการออกแบบองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การออกแบบเมือง (Land use and urban design)
- 2) ระบบการสัญจร (Transportation)
- 3) ระบบนิเวศของเมือง (Urban ecology and restoration)
- 4) พลังงานและการเลือกใช้วัสดุ (Energy and materials use)
- 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Environmental justice and social equity)
- 6) การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic development)
- 7) สถาปัตยกรรม (Green architecture and building)

จึงอาจสรุปแนวทางในการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็น 2 ส่วนดังนี้

1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และสังคม เนื่องจากมนุษย์เป็นกลไกสำคัญในการที่จะพัฒนา และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ต่อไป ถ้ามนุษย์นั้นมีแนวคิดที่สามารถพัฒนาไปในทางที่ถูกต้องแล้ว การพัฒนาในลำดับต่อมาก็คะยังยืนต่อไปเช่นกัน

โดยแบ่งออกเป็น 7 องค์ประกอบดังนี้

1.1) เรื่องการใช้น้ำ และคุณภาพน้ำ โดยต้องลดความต้องการการใช้น้ำ และพยายามตรวจสอบว่าน้ำที่ใช้นั้นมีคุณภาพเหมาะสมต่อการใช้งานแต่ละประเภท รวมถึงจัดการ และใช้น้ำฝนที่ตกลงมาอย่างเหมาะสม

1.2) เรื่องคุณภาพอากาศ ต้องมีการหันมาใส่ใจ และช่วยลดมลพิษทางอากาศ

1.3) เรื่องคุณภาพอาหาร ที่ต้องได้มาตรฐาน และครบถ้วนตามความต้องการพื้นฐาน

1.4) เรื่องพลังงาน วิเคราะห์ถึงความต้องการ และตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ การลดการใช้พลังงานสามารถช่วยให้สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสิ่งอื่น ๆ ดีขึ้น รวมทั้งการผสมผสานของการนำพลังงานกลับมาใช้ใหม่

1.5) เรื่องการนำกลับมาใช้ใหม่ ส่งเสริมการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการนำวัสดุเหลือใช้ หรือการบำบัดของเสียต่าง ๆ และทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่

1.6) เรื่องสังคม ควรมีการรณรงค์ให้ประชาชนหันมาใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

⁴⁰ Stephen M. Wheeler and Timothy Beatley (comps.), *The Sustainable Development Reader*, (London:

1.7) ด้านเศรษฐกิจ ทรนรงค์ให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ค้ำนึ่งถึงทรัพยากรที่มีอยู่ด้วย ว่าสามารถรองรับการพัฒนาได้มากน้อยเท่าไร แล้วจึงทำการกำหนดแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจให้เกิดความค้ำมค่าต่อทรัพยากรที่ต้องสูญเสียไป

2) การพัฒนาในด้านกายภาพโดยแสดงออกมาในแนวทางการออกแบบ และพัฒนาองค์ประกอบของเมืองเพื่อช่วยในเรื่องการใช้ทรัพยากรของเมืองให้ค้ำมค่า คือ แนวทางสำหรับนักออกแบบแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเมืองที่ช่วยให้เมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดี และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนของเมือง

โดยแบ่งออกเป็น 8 องค์ประกอบดังนี้

2.1) เรื่องของการออกแบบ และวางผังเมือง กล่าวถึงการจัดรูปแบบของเมืองให้มีความผสมผสาน ต่อเนื่องกับระบบขนส่งมวลชนต่าง ๆ และสามารถที่จะเดินทางไปได้ด้วยการเดินเท้า รวมถึงการค้ำนึ่งถึงความเป็นชุมชนละแวก

2.2) เรื่องระบบขนส่ง ต้องมีการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนที่ตอบสนองต่อความยั่งยืน เช่น ส่งเสริมการเดิน การขี่จักรยาน เป็นต้น ซึ่งจะช่วยลดมลพิษ และตอบสนองในเรื่องคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย

2.3) เรื่องสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ เมืองควรจะเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และออกแบบจากธรรมชาติ ธรรมชาติในเมืองเปรียบเสมือนการเพาะปลูก ต้องได้รับการพัฒนาไปเรื่อย ๆ

2.4) เรื่องการออกแบบอาคาร การออกแบบอาคารเพื่อช่วยในการอนุรักษ์พลังงาน และลดการใช้ทรัพยากร รวมไปถึงการใช้วัสดุท้องถิ่นในการออกแบบด้วย

2.5) การออกแบบที่เกี่ยวกับพลังงาน ในการออกแบบระบบต่าง ๆ ต้องค้ำนึ่งถึงการใช้พลังงานในการพัฒนา และเลือกที่จะใช้พลังงานที่ไม่วันหมด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม เป็นต้น

2.6) การเลือกใช้วัสดุ เลือกใช้วัสดุที่มาจากสิ่งแวดล้อม และเป็นผลดีต่อสุขภาพ

2.7) การจัดการน้ำ เสนอแนะให้ลดความต้องการด้านการใช้้ น้ำ และจัดการระบบกักเก็บน้ำฝนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2.8) วัสดุ มุ่งเน้นไปในเรื่องการนำกลับมาใช้ใหม่ ทั้งของเหลือใช้ และของเสียต่าง ๆ โดยนำกลับมาบำบัด และนำกลับมาใช้ประโยชน์อีกครั้ง

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Knowledge)

2.3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม⁴¹ ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา (wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชำนาญหรือทักษะที่มนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง ได้จากประสบการณ์ และสะสมไว้แล้วถ่ายทอดต่อกันมา เพื่อใช้สร้างประโยชน์ หรือใช้แก้ปัญหาในสิ่งแวดล้อมที่ตนตั้งถิ่นฐานอยู่

ภูมิปัญญาไทย เป็นความรู้ความสามารถโดยส่วนรวมและเป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ภูมิปัญญาไทยจึงนำไปใช้ในวงกว้างกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ใช้แพร่หลายไปทั่วประเทศ แต่ภาษาถิ่นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้กันเฉพาะในท้องถิ่นนั้น ๆ

วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอาจมีความหลากหลายและแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีได้แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เป็นความแตกต่างในเชิงความแปรเปลี่ยนหลากหลายตามเหตุปัจจัยพื้นบ้าน พื้นเมือง และสภาพภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นวิถีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับธรรมชาติแวดล้อม การปรับตัวทางสังคม ความเชื่อ โลกทัศน์ ศิลปะ หัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคแตกต่างกัน

กรมส่งเสริมการเกษตร⁴² ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หมายถึง พื้นเพ รากฐาน ของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา

หรือกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินวิถีชีวิต ได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

- 1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์พืช และธรรมชาติ

⁴¹ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, ภูมิปัญญา[online]. แหล่งที่มา:

<http://www.tungmahamek.ac.th/social/html/wisdom1.html> [2548,สิงหาคม 10]

⁴² กรมส่งเสริมการเกษตร, ภูมิปัญญาชาวบ้าน[online]. แหล่งที่มา:

http://www.deqp.go.th/data_env/coastline/peo_1.html [2548,สิงหาคม 10]

2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึง ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของ รูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็น รากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย⁴³ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาเป็นสินทรัพย์ของ ประชาชนและชุมชนที่มีการสั่งสมทุนทางปัญญา ความรู้ วัฒนธรรม ทักษะฝีมือธรรมชาติของชุมชน ความสงบ วิถีชีวิต วัสดุตามธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือทุนทางสังคมของชุมชน เพราะเป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างสมและสืบทอดต่อ ๆ มาเป็นสมบัติของคนในชุมชน

ลักษณะของภูมิปัญญา

- 1) เกิดจากภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือถ่ายทอด ความรู้เดิมจากบรรพบุรุษที่มีอยู่ในท้องถิ่น
- 2) เป็นเรื่องของการเรียนรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior) ของคนในชุมชน
- 3) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
- 4) องค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
- 5) เรื่องการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของ บุคคล ชุมชนและสังคม
- 6) แกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
- 7) มีลักษณะเฉพาะตัวและเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง
- 8) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับความสมดุล ในการพัฒนาสังคม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525⁴⁴ ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ว่าหมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ

ไสว บุญมา⁴⁵ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญา คือ การที่มนุษย์ค้นพบ เรียนรู้วิธีต่าง ๆ เพื่อสนอง ความต้องการเบื้องต้น รวมทั้งวิธีการที่ช่วยในการเสาะแสวงหาสิ่งเหล่านั้นได้สะดวก ความรู้ความ

⁴³ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น[online]. แหล่งที่มา: <http://www.tamnanotop.com/pattem.htm> [2548,สิงหาคม 10]

⁴⁴ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.(กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2525), อ้างถึงใน สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย.(กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

⁴⁵ ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย.(กรุงเทพมหานคร: พี.เอ.สีฟ้า, 2543)

สามารถเหล่านี้ อาจได้จากการลองผิดลองถูก จากการสังเกต จากการตรึงตรองด้วยเหตุผล จากการทดลอง โดยความรู้เหล่านี้จะสั่งสม และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป

และได้กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นภูมิปัญญาชาติไทยโดยแท้ การใช้ภูมิปัญญา เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองนั้น เริ่มมีการพัฒนาไปถึงจุดที่มีทุกอย่างเพียงพอสนองความต้องการเบื้องต้นเพื่อการดำรงชีวิต มีอาหารเพียงพอตามจำนวนและปริมาณที่ร่างกายต้องการ มีที่อยู่อาศัยที่ปกป้องอย่างเพียงพอจากความหนาวร้อนและความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ มีเครื่องนุ่งห่มเหมาะสมกับสภาพอากาศ และมียารักษาโรคและเทคโนโลยีเพียงพอที่จะบำบัดโรคต่าง ๆ ได้ ซึ่งตรงกับที่สมัยแรก ๆ มนุษย์รู้จักการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อตอบสนองความต้องการเบื้องต้นของตน

ไสว บุญมา ได้ยกตัวอย่างเรื่องภูมิปัญญาของครอบครัวตนเองเมื่อสมัยก่อนว่า อาหารนั้นก็จะมีข้าว และปลาเป็นหลัก ผักก็ปลูกเองหรือหาเก็บเอาตามทุ่งนา ตามป่า เชื้อเพลิงหุงต้มก็ได้จากฟืนและถ่านที่ทำจากไม้ในนา เครื่องนุ่งห่มก็ทอเองเสียส่วนหนึ่ง ที่อยู่อาศัยก็ใช้วัสดุส่วนหนึ่งที่ไม่ต้องหาซื้อ เช่น ไม้ไผ่ แฝก และปรีอ ยารักษาโรคส่วนหนึ่งทำจากสมุนไพรที่หาเองจากสวนและป่า

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต⁴⁶ ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตคือ ปัจจัยสี่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั่วไปทุกสังคม โดยเป็นความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการกินการดื่ม เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม การสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัย และการดูแลสุขภาพอนามัย

เอกวิทย์ ณ ถลาง⁴⁷ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาของคนไทย ว่าเกิดจาก ความสามารถและประสบการณ์สั่งสมที่เรียนรู้จากการปรับตัวกับภาวะภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ เหตุการณ์และบริบททางสังคมวัฒนธรรมอันยาวนาน มีพลวัต มีความต่อเนื่อง มีเกิด มีเปลี่ยนแปลง มีดับสูญ มีเกิดใหม่ มีผลผลิตซ้ำ มีแตกแขนง มีการประยุกต์ใช้ใหม่ ทำให้เกิดความรู้ใหม่อย่างไม่หยุดยั้ง

ในการปรับตัวตามโลกทุนนิยม เราจะอยู่รอดปลอดภัยหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาความสามารถในการเรียนรู้ โดยมีทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญา และศักยภาพของเรา มีกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวอยู่เสมอ สามารถระดมเอาความรู้และเทคโนโลยีวิชาการใหม่ ๆ มาใช้ให้พอเหมาะกับความต้องการและสภาพแวดล้อมทั้งกายภาพและทางวัฒนธรรม พร้อมกับการใช้ภูมิปัญญาประยุกต์ใช้กับวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

⁴⁶ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, *วิถีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

⁴⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง, *ศักยภาพในไทยวิถี*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย⁴⁸ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาไทย หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสั่งสม สะสม สามารถคิดเอง ทำเอง เป็นความรู้แบบองค์รวม สามารถถ่ายทอดได้ มีความเชื่อมโยงบูรณาการ นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขหรือป้องกันและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม⁴⁹ ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านคิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาคำถามดำเนินชีวิตในท้องถิ่น เช่น การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ⁵⁰ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญา (local wisdom) เป็นสมบัติที่ล้ำค่าที่ท้องถิ่นได้สะสมมาเป็นเวลายาวนานหากได้นำมาเพิ่มเติม ความรู้ (knowledge) โดยเฉพาะความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็จะทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวมีค่ากลายเป็นนวัตกรรมนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

ไสว บุญมา⁵¹ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญา กระบวนการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้ความรู้ความสามารถของชุมชนสั่งสมขึ้นเรื่อย ๆ และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป

และได้กล่าวว่า ชาติใดที่สูญเสียภูมิปัญญาของตนที่จะผลิตสิ่งต่าง ๆ ได้พอเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการเบื้องต้นของคนในชาติ ชาตินั้นเสี่ยงต่อความล่มสลายมากที่สุด แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญา มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาตินั้น ๆ เช่นกัน ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะไม่ลืม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในขณะที่เราพัฒนาเศรษฐกิจไปเรื่อย ๆ และพร้อมที่จะนำออกมาใช้อย่างแพร่หลายเมื่อยามจำเป็น

⁴⁸ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น[online]. แหล่งที่มา:

<http://www.tamnanotop.com/pattern.htm> [2548, สิงหาคม 10]

⁴⁹ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, ภูมิปัญญา[online]. แหล่งที่มา:

<http://www.tungmahamek.ac.th/social/html/wisdom1.html> [2548, สิงหาคม 10]

⁵⁰ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, การนำไปใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจชุมชน[online]. แหล่งที่มา:

<http://www.nstda.or.th/service/rural/> [2548, สิงหาคม 10]

⁵¹ ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย.(กรุงเทพมหานคร: พี.เอ.สีฟวิง, 2543)

เสรี พงศ์พิศ⁵² ได้ให้กล่าวว่ากรณีที่ชนใดที่ดำรงความเป็นกลุ่ม ชนชาติ มาเป็นเวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มนั้น ๆ อันเรียกรวม ๆ ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสะสมมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป และถ่ายทอดสืบต่อกันต่อมาเป็นวัฒนธรรม

โดยสรุปภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นจะมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีความจำเพาะลงไปกับท้องถิ่น มีความเชื่อมโยง และบูรณาการ รวมถึงมีการเคารพผู้อาวุโส

จึงอาจสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านคิด และทำขึ้นเพื่อตอบสนองปัจจัยสี่ และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ซึ่งอาจจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพความเป็นอยู่ หรือลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ และเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต ซึ่งชาวบ้านสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นหลังได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศโดยการนำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้กับวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ให้พอเหมาะกับความต้องการ และสภาพแวดล้อมทั้งกายภาพและทางวัฒนธรรมเพื่อทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

ตารางที่ 2.4 แสดงสรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม(2548)	กรมส่งเสริมการเกษตร(2548)	กรมการพัฒนาชุมชน(2548)	พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525	ไลอว นูญมา(2543)	สถาบันราชภัฏสวนดุสิต(2543)	เอกวิทย์ ณ ถลาง(2545)	กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม(2548)	สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ(2548)	เสรี พงศ์พิศ(2536)	สรุป
ความรู้ ทักษะที่มนุษย์ได้จากประสบการณ์ และถ่ายทอดต่อมา											
ใช้สร้างประโยชน์หรือใช้แก้ปัญหาที่ตนตั้งถิ่นฐานอยู่											
ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน											

⁵² เสรี พงศ์พิศ,บรรณาธิการ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม1.(กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง

กรุ๊ป จำกัด, 2536)

2.3.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรมส่งเสริมการเกษตร⁵³ ได้แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น 2 ลักษณะคือ

- 1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
- 2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต⁵⁴ ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาไทยด้านอาหารและเครื่องดื่ม โดยปกติจะประกอบไปด้วยภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกข้าว
- 2) ภูมิปัญญาไทยด้านการแต่งกาย โดยใช้พืช และสัตว์มาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ฝ้าย และหม่อน ตัวไหม
- 3) ภูมิปัญญาไทยด้านที่อยู่อาศัย โดยแต่ละภูมิภาคจะมีบ้านเรือนที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิอากาศ โดยทางภาคเหนือนิยมสร้างบ้านเพื่อรับแดดเนื่องจากมีอากาศเย็น และเมื่อปลูกบ้านเสร็จนิยมสร้าง “ศาลพระภูมิ” ไว้เพื่อความเป็นสิริมงคล และปลูกต้นไม้บริเวณบ้านเพื่อให้ร่มเงา และไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อใช้บูชาพระ ด้านหลังบ้านนิยมปลูกผักสวนครัวเพื่อใช้นำมาประกอบอาหารช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย สำหรับไม้ยืนต้นนิยมปลูกไม้มงคล เชื่อว่าจะมีผลดีต่อครอบครัว นอกจากไม้ให้ร่มเงาแล้วนิยมปลูกไม้ผลเพื่อนำมาบริโภคด้วย
- 4) ภูมิปัญญาไทยด้านสุขภาพอนามัย เป็นการค้นคว้าเพื่อเอาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ คือ พืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคที่เกิดขึ้น

ภูมิปัญญาไทยเกี่ยวกับความคิดความเชื่อ มีความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย และยังคงพูดถึงความเชื่อเรื่องไม้มงคล 9 ชนิดที่นำมาปลูกภายในบริเวณบ้าน ซึ่งประกอบไปด้วย ไม้ราชพฤกษ์ ไม้ขนุน ไม้ชัยพฤกษ์ ไม้ทองหลาง ไม้ไผ่สีสุก ไม้ทรงบาดาล ไม้สัก ไม้พะยูน และไม้กันเกรา

เอกวิทย์ ณ ถลาง⁵⁵ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาล้านนาไว้ 6 ประเภท ดังนี้

- 1) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามระบบนิเวศ

⁵³ กรมส่งเสริมการเกษตร, ภูมิปัญญาชาวบ้าน[online]. แหล่งที่มา:

http://www.deqp.go.th/data_env/coastline/peo_1.html [2548, สิงหาคม 10]

⁵⁴ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย.(กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

⁵⁵ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา.(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

การตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนานิยมตั้งอยู่ ณ ใจกลางของที่ราบระหว่างเขา ซึ่งเอื้อต่อการกสิกรรมที่เลี้ยงคนได้จำนวนมาก มีการปลูกข้าวแบบ นาเมือง หรือ การทำนาที่ใช้น้ำท่วมขังหล่อเลี้ยงต้นข้าว (Wet rice cultivation) ซึ่งมีความแน่นอนและได้ผลผลิตสูง โดยอาศัยชลประทานที่เรียกว่า “เหมืองฝาย” อันเป็นระบบการจัดสรรน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงไร่นา เป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เข้าใจธรรมชาติ โดยเฉพาะลักษณะของภูมิประเทศ แล้วออกแบบการชลประทานตามลักษณะพื้นที่ เพื่อให้น้ำไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำตามแนวลำเหมือง อันนับว่าเป็นการปรับธรรมชาติมาเกื้อกูลเลี้ยงชีวิตคนได้อย่างผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

“ลักษณะของหมู่บ้านมี 2 ลักษณะคือ หมู่บ้านแบบเกาะกลุ่มแน่นเป็นกระจุกบนที่ดอน และหมู่บ้านที่เรียงรายเป็นเส้นแถบตามผนังของลำน้ำใหญ่ ๆ การติดต่อระหว่างชุมชนแต่เดิมใช้เส้นทางเกวียนเป็นทางสัญจรหลัก ทุกหมู่บ้านจะมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดมักจะห่างจากหมู่บ้านออกมา กลุ่มหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านจะมีการสร้างป่าช้าไว้ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจะมีกลุ่มดงไม้ใหญ่ เป็นบริเวณที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สถิตของ “ผีเสื้อบ้าน” โดยชาวบ้านจะปลูกศาลหรือหอผีให้เป็นที่สถิตอาศัยเพื่อคอยคุ้มครองหมู่บ้านผลอดจนไร่นา”⁵⁶

โดยทั่วไปพบว่าภายในบริเวณหมู่บ้านของชาวล้านนาจะจัดพื้นที่ว่างไว้ในใจกลางหมู่บ้าน เรียกว่า “ชวงบ้าน” ซึ่งโดยหน้าที่เป็นลานอเนกประสงค์ เป็นสมบัติสาธารณะที่ชาวบ้านจะช่วยกันเก็บกวาดดูแลให้เรียบร้อย ชายขอบรั้วบ้านและหลังบ้านจะเป็นสวนผลไม้ ไม้ยืนต้นได้แก่ มะม่วง มะปราง มะเฟือง กระท้อน มะกรูด มะนาว หมากรุม มะพร้าว มะขุม เพกา แคน ละครูด ส้มโอ ผักเหียง ผักฮ้วน ฯลฯ รวมไปถึง กัลย กล้วย อ้อย การแบ่งอาณาเขตระหว่างครัวเรือนนิยมทำเป็นรั้วไม้ไผ่ขัดแตะเพียงเพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัว และปลูกไม้พุ่มเตี้ย ไม้ดอก และไม้เลื้อยที่กินได้ เช่น บวบ ตำลึง มะระ ผักปลัง ถั่วแปบ ชะอม เป็นต้น บริเวณเส้นทางสัญจรนิยมปลูกไม้ช่อ และไม้พุ่มที่ใช้กันกระแสดมแรงเข้าบ้าน ไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกล้วนอำนวยความสะดวกใช้สอยทั้งสิ้น

พื้นที่ในเขตบ้านมีสิ่งปลูกสร้างหลัก ได้แก่ ตัวเรือน ยุ้งข้าว บ่อน้ำ และห้องอาบน้ำ สำหรับหญิงสาวที่เรียกว่า “ต๊อบอาบน้ำ” รอบ ๆ บ่อน้ำจะปลูกไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก ไม้ที่มีดอกหอม ไม้พุ่มจะปลูกไม้ที่มีใบดกดงามเพื่อบังสายตาดูอาบน้ำ ส่วนน้ำที่ใช้อาบน้ำหรือซักล้างแล้วจะระบายไปสู่ไม้พุ่มที่ปลูกเป็นแนว ตลอดจนไม้คลุมดินที่ปลูกไว้กิน เช่น ชะพลู สะระแหน่ ผักไผ่ ผักคาวตอง โดยน้ำใช้แล้วจะไม่สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะผักที่ปลูกไว้ใกล้ ๆ จะดูดซับไว้เกือบหมด และไม่ทำให้สภาพแวดล้อมเกิดมลภาวะ

⁵⁶ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “สภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา,” ในรวมบทความการสัมมนา ล้านนาคดี เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา, 11-15 ธันวาคม 2533 จัดโดยวิทยาลัยครูเชียงใหม่, อ่างตึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือบ่อน้ำสำหรับดื่มกินและใช้งาน โดยนิยมดื่มน้ำจากบ่อขุดมากกว่าห้อยหนอง สำหรับน้ำจากลำเหมืองฝายจะใช้เพื่อการทำนาทำไร่เป็นสำคัญ ชาวบ้านจะไม่ระบายน้ำเสียลงสู่ลำเหมือง ลำเหมืองจึงใสสะอาด อีกทั้งสองข้างลำเหมืองจะปลูกพืชพื้นบ้านขึ้นหนาแน่น เช่น เฟอร์นานาชนิด ผักกูด บอน พุทธรักษา

2) เหมืองฝาย การจัดการน้ำและการจัดระเบียบทางสังคมลำนานา

การเอาน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามาหล่อเลี้ยงบริเวณไร่นา จึงเป็นความชาญฉลาดของมนุษย์ในการหาประโยชน์จากธรรมชาติ ระบบเหมืองฝายได้มีการพัฒนามานานหลายศตวรรษต่อเนื่องกัน จึงเป็นโครงสร้างพื้นฐาน และเป็นลักษณะเด่นทางเศรษฐกิจลำนานา และเป็นที่มาของการจัดระเบียบทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนลำนานา อันตรงกับที่ พงศาวดารโยนก⁵⁷ ได้กล่าวถึงการทำเหมืองฝายของกลุ่มชนเงินยางเชิงแสน โดยจารึกไว้ว่า “ครั้งพระพุทธศาสนากาลล่วงได้ 12 พรรษา พระองค์เชื่อง..... แล้วให้ขุดเหมืองใหญ่ก่อแม่น้ำสายทอดน้ำขึ้นเลี้ยงนาแคว้นซ้าย ให้ราษฎรได้ทำนาโดยสะดวก...” เหมืองฝายของสังคมชาวนานี้ยังคงมีประเพณีสืบมาจนปัจจุบัน

ภูมิประเทศในการสร้างเหมืองฝายนิยมเลือกบริเวณที่มีลำห้วย ธารน้ำไหลลงมาจากภูเขา หรือกล่าวได้ว่าเป็นตอนบนสุดของที่ราบ เมื่อกั้นทำนบแล้วก็จะส่งน้ำไปตามลำเหมืองหรือคลองส่งน้ำที่ขุดขึ้น น้ำนี้จะถูกบังคับเข้าสู่ไร่นาเบื้องล่าง ในกรอบอ้างอิงของชาวบ้านลำนานา “ฝาย” เป็นทำนบกั้นน้ำขนาดใหญ่ “แต” เป็นทำนบหรือประตูน้ำที่แยกจากฝายเข้าสู่เหมืองขนาดเล็ก “ต่าง” เป็นประตูน้ำเล็กแยกน้ำจากแตไปสู่ไร่นา และ “ตอน” เป็นทำนบตลอมย้อยที่มีขนาดเล็กสุดที่จ่ายน้ำเข้าสู่ที่นาแต่ละแปลง

ในแง่เทคโนโลยีพื้นบ้าน การสร้างฝายใช้ไม้เป็นหลักไปตอกกั้นลำน้ำเป็นแนวหนา ใช้ไม้พุ่มและแขนงไม้บรรจลงไป โคนเสาทำเป็นตะแกรงสานด้วยไม้ไผ่ แล้วเอาหิน กรวด ทราย ที่น้ำพัดมาเททับลงไปให้แน่นหนาก็จะได้คั้นกั้นน้ำ เมื่อกั้นน้ำไว้ น้ำที่ไหลสูงกว่าก็จะค่อย ๆ เอ่อสูงขึ้น แล้วไหลไปตามลำเหมืองหรือคลองส่งน้ำ แจกจ่ายไปตาม แต ต่าง ตอน ที่ทำขึ้นตามระดับที่ค่อย ๆ ลาดเทของพื้นที่

ในระบบการจัดตั้งของชาวบ้าน หัวหน้าใหญ่ที่คอยดูแลเหมืองฝายให้เกิดประโยชน์เหมาะสมเรียกว่า “แก่ฝาย” ส่วนการระบายน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงไร่นาให้ทั่วถึงก็ต้องมีผู้ใหญ่จัดการเรียกว่า “แก่เหมือง” โดยต้องได้รับการเลือกจากคุณธรรม ความเชื่อถือจากชาวบ้าน แก่เหมืองจึงต้องเป็น

⁵⁷ พระยาประกาศกิจกรจักร์, พงศาวดารโยนก, อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาลำนานา.(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

คนที่สามารถเข้ากับชาวบ้านทุกคนได้ ส่วนแก่ฝ่ายก็ได้รับเลือกจากแก่เหมืองที่มีลักษณะเป็นผู้นำสูงและเป็นที่ยอมรับนำถือ เพราะต้องเป็นหัวหน้าของแก่เหมืองทั้งหมด

หน้าที่ของแก่เหมือง

- จัดสรรปันน้ำในหมู่บ้านให้ทั่วถึงยุติธรรม
- ตรวจสอบดูแลลำเหมืองและประตูน้ำในหมู่บ้านไม่ให้ชำรุดเสียหาย
- นัดหมายชาวบ้านให้มาช่วยกันทำและซ่อมแซมเหมืองฝาย
- รับความคิดและคำสั่งจากแก่ฝ่ายมาสู่การปฏิบัติในหมู่บ้าน ภายใต้การควบคุมดูแลของตน
- แก้ปัญหาและตัดสินเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องน้ำในหมู่บ้าน
- ทำบัญชีรายชื่อชื่อนานาผู้ร่วมใช้น้ำและเป็นสมาชิกของระบบเหมืองฝาย

หน้าที่ของแก่ฝ่าย

- ตัดสินใจเกี่ยวกับการสร้างและบำรุงรักษาเหมืองฝาย รวมทั้งการขุดลอกและตกแต่งซ่อมแซมลำเหมือง
- เก็บบัญชีรายชื่อชื่อนานาผู้ร่วมใช้น้ำและเป็นสมาชิกของระบบ
- ตรวจสอบและควบคุมการจัดสรรปันน้ำให้แก่สมาชิกให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้านในเครือข่าย
- ตรวจสอบดูแลประตูน้ำ (แต่ ต่าง ตอน) ของทุกหมู่บ้านให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยใช้การได้ หากพบว่ามีผู้ใดฝ่าฝืนระเบียบหรือทำความเสียหาย ก็ต้องหาตัวมารับโทษ ปรับไหม หรือส่งตัวส่งเรื่องราวให้ฝ่ายปกครองดำเนินการ
- ตัดสินใจและกำหนดวันเวลาในการเกณฑ์แรงงานเพื่อสร้างหรือซ่อมแซมฝาย ขุดลอกตกแต่งลำเหมือง ซ่อมบำรุงประตูน้ำ และ “เลี้ยงฝายเหมืองฝาย” ซึ่งนิยมทำกันในช่วงหน้าแล้งหลังสงกรานต์ อันเป็นเวลาว่างเข้าฤดูฝน
- ประสานงานกับฝ่ายบ้านเมือง โดยเฉพาะฝ่ายปกครอง เพื่อนำเสนอปัญหาความเดือดร้อนที่ชาวบ้านและตนเองไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เช่น เรื่องที่ได้รับผลกระทบจากปัญหานอกพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบ ปัญหางบประมาณ หรือการไถ่เกื้อภัยพิพาทที่เกินอำนาจหน้าที่และบารมีของตน
- เป็นผู้ตัดสินถ้าเกิดกรณีพิพาทเรื่องน้ำเกินขอบเขตหน้าที่ของแก่เหมือง แต่ในกรณีที่มีคนอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกของระบบมาทำความเดือดร้อนแก่เหมืองฝาย เช่น มากั้นน้ำจับปลา หรือมาขุดเหมืองฝายทำให้เกิดความเสียหาย แก่ฝ่ายต้องแจ้ง

ให้กำนันผู้ใหญ่และฝ่ายบ้านเมืองดำเนินการ จะไม่ตัดสินเอง แต่ถ้าเป็นชาวนา ชาวไร่ในเครือข่ายความรับผิดชอบ ก็มีหน้าที่ต้องตัดสินปัญหาให้เป็นที่พอใจกัน ทุกฝ่าย ต่อเมื่อเกินกำลังจึงแจ้งฝ่ายบ้านเมือง

- ให้ความคุ้มครองดูแลประโยชน์ส่วนรวมของชาวนาชาวไร่ในพื้นที่ชลประทานที่รับผิดชอบ

เพื่อเป็นการตอบแทนภาระหน้าที่ของแก่อำเภอแก่อำเภอ ฝ่ายจะได้รับยกเว้นภาษีที่ดิน 30 ไร่ แก่อำเภอได้รับยกเว้นลดหย่อนกันไป และได้รับส่วนแบ่งข้าว โดยแก่อำเภอจะได้รับไร่ละ 3 กิโลกรัม ซึ่งแก่อำเภอจะปันให้ฝ่าย 1 กิโลกรัม

3) สมุนไพรพื้นบ้านล้านนา

การเก็บและการใช้สมุนไพรพื้นบ้านนั้นเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งในการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานจากธรรมชาติ เพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยจะเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ถ้ามีการเคลื่อนย้ายไปปลูกยังพื้นที่อื่นก็จะทำให้คุณค่าทางยาลดลง และจะต้องเก็บพืชให้ถูกต้องกับฤดูกาลที่พืชขึ้น ๆ เจริญเติบโต ลึกลงไปอีกคือต้องเก็บตามยาม อันสะท้อนถึงความเข้าใจกลไกในธรรมชาติ ระบบนิเวศ และการทำงานของพืชกับกาลเวลา

จากประสบการณ์ของแพทย์พื้นบ้านโดยเฉพาะในล้านนาถือว่าถ้าใช้ครบพระเจ้าห้าพระองค์ คือ ใช้ทั้งใบ ราก ก้าน เปลือก และแก่นของพืชสมุนไพรก็จะได้ผลดี

- 4) ระบบคุณค่าหรือคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา
- 5) ภาษิตและคำคมล้านนา
- 6) ประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านล้านนา

เป็นการแสดงออกอีกอย่างหนึ่งที่เป็นรูปธรรมของภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาการครองชีพ และสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมจากวัสดุสิ่งของที่ได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งสั่งสมกันมาเป็นวัฒนธรรม โดย วีรลักษณ์ วงศ์คำแน่น⁵⁸ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับศิลปะในการนำพลังงานมาใช้กับเครื่องมือที่ประดิษฐ์ขึ้นเป็น 3 ลักษณะ คือ

- 6.1) พลังงานคน
- 6.2) พลังงานสัตว์
- 6.3) พลังงานธรรมชาติ

ประเภทของภูมิปัญญาในจังหวัดน่าน

⁵⁸ วีรลักษณ์ วงศ์คำแน่น, เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง, เอกสารประกอบการสอน ภาควิชาหัตถศึกษาและอุตสาหกรรมศิลป์ วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยน่าน: 2532, อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

สมัยโบราณเศรษฐกิจของเมืองน่านเป็นเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบเลี้ยงดูตนเอง⁵⁹ ไม่นิยมการซื้อขาย การค้าขายระยะไกลของน่านดำเนินไปโดยพวกฮ่อหรือพวกเงี้ยว และพวกพ่อค้าชาวเขินจากเชียงตุง ซึ่งเอาฝิ่นดิบและม้ามาขาย ชาวบ้านมักไม่ทำการค้าขนาดใหญ่ มีการผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในแต่ละปี แม้จะปลูกข้าวได้มากแต่ใช้บริโภคเพียงในท้องถิ่นเช่นเดียวกับยาสูบ อย่างไรก็ตามน่านมีของป่า และทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านนำมาขายที่สำคัญ คือ เกลือสินเธาว์ เป็นการค้าที่ดำเนินมาแต่โบราณ นอกจากนี้ยังมีไม้สัก ฝ้าย ยาสูบ ครั่ง สีเสียด งาช้าง เขากวางอ่อน กระจูดช้าง ไหมดิบ หนังกวาง หนังควาย และช้าง โดยส่งไปขายเชียงใหม่ และพม่า

จังหวัดน่านมีภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่น⁶⁰ที่สั่งสมกันมาดังนี้

1) เหมืองฝาย : ระบบการจัดการน้ำของเมืองน่าน

ตามลักษณะภูมิประเทศของเมืองน่านซึ่งเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน และมีชุมชนตั้งอยู่บริเวณที่ราบของแอ่งน้ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ พื้นที่จึงลดหลั่นกันสู่พื้นราบ การทำการเกษตรของชาวน่านจึงมีการทำนาอยู่ 2 แบบ คือ การทำนาแบบ"น่าน้ำฟ้าที่ต้องอาศัยน้ำฝน และในพื้นที่ราบ" น่าน้ำเหมือง"

การสร้างเหมืองฝาย จะทำเป็นลักษณะฝายเล็ก ๆ กันตามลำธาร หรือลำห้วยให้ไหลเข้าสู่ชุมชนเป็นทางน้ำเล็ก ๆ กว้างประมาณ 1-2 ศอกลึกประมาณ 1-1ศอกครึ่ง คอเคี้ยวไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ชุมชนรวมตัวกันจัดทำเหมืองฝายขึ้นมาเอง ต่อมาระบบเหมืองฝายได้มีการพัฒนาต่อมายาวนานหลายร้อยปีต่อเนื่องและสั่งสมกันมาเป็นการจัดระเบียบเหมืองฝาย ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาของบรรพชนชาวน่าน

การดูแลบำรุงรักษา และการชลประทานในเมืองน่าน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าที่ชาวบ้านเรียกว่า "นายฝาย" คอยดูแลเหมืองฝายโดยชาวบ้านจะเป็นผู้จัดตั้งมีอำนาจที่จะทำการซ่อมบำรุงรักษา และไชน้ำ "นายฝาย" เดิมไม่ต้องทำนาเลยถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านในกลุ่มต่าง ๆ ก็จะนำเอาข้าวมาให้ นายฝาย แต่ในปัจจุบันนี้จะจ่ายเป็นเงินค่าทำงานแก่นายฝาย หากระบบใหญ่ขึ้นก็จะมี "แกเหมือง" ทำหน้าที่คอยประสานงาน สำรวจความต้องการน้ำของชาวนา และต้องตัดสินใจแก้ปัญหากรณีเกิดข้อพิพาทเรื่องน้ำในหมู่บ้าน

2) ชาวน่าน : การรักษาโรค

⁵⁹ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544)

⁶⁰ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544)

สภาพปัจจุบันพื้นฐานการดำรงชีพของชาวเมืองน่านในเรื่องอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัยมีการสั่งสมประสบการณ์ความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ป่าไม้และธรรมชาติมาแต่อดีต และถ่ายทอดความรู้มาจนถึงปัจจุบัน โดยบรรพชนของชาวน่านได้ใช้วิธีลองผิดลองถูกในอดีต และจากการทดลองศึกษาผลได้ก่อให้เกิดความรู้ประสบการณ์ และพัฒนาวิธีการรักษาโรค สืบทอดแก่ลูกหลานต่อไป

3) ประดิษฐ์กรรมพื้นเมืองน่าน

ชาวเมืองน่านในอดีตได้ประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ หลากหลายรูปแบบ โดยการนำภูมิปัญญาสร้างสรรค์ศิลปกรรมจากวัสดุที่หาได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ นำมาดัดแปลงใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ ซึ่งการสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ผ่านการปรับปรุงมาตามลำดับ จนกลายเป็นเครื่องใช้พื้นบ้านที่แสดงออกถึงสุนทรียภาพ และมีคุณค่าอย่างสูง

4) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : การบวชป่า บวชต้นไม้ และการสืบชะตาขุนน้ำน่าน

การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า เป็นการนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมาประยุกต์ใช้โดยวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ เมื่อความเชื่อ-ศรัทธายังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาขุนน้ำน่าน เกิดการเรียนรู้ในหมู่ชนว่าจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาถ้ำเนาไพร เมื่อมีการทำพิธีกรรมสืบชะตาแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ใดละเมิดก็จะมีอันเป็นไป จึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนแก่ธรรมชาติได้

ตารางที่ 2.5 แสดงสรุปประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

NO	ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น	สถาบันราชภัฏสวนดุสิต (2543)	เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544)	จังหวัดน่าน (2544)	สรุป
1	อาหารและเครื่องดื่ม	อาหารและเครื่องดื่ม	การปลูกพืชไว้บริโภค	พืชพันธุ์พื้นเมือง	
2	เครื่องนุ่งห่ม	เครื่องนุ่งห่ม		เครื่องนุ่งห่ม	
3	ที่อยู่อาศัย	ที่อยู่อาศัย	การตั้งถิ่นฐาน	การปลูกสร้างบ้าน	
4	ยารักษาโรค	ยารักษาโรค	สมุนไพรพื้นบ้าน	การรักษาโรค	
5	ความเชื่อพิธีกรรม		ความเชื่อ ภาษิต	การบวชป่า สืบชะตา	
6	ประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านล้านนา		เหมืองฝาย	เหมืองฝาย	

จากการศึกษาพบว่ามีกล่าวถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม ภูมิปัญญาเรื่องที่อยู่อาศัย และภูมิปัญญาเรื่องสุขภาพอนามัย 3 วรรณกรรม กล่าวถึง ภูมิปัญญาเรื่องการแต่งกาย 2 วรรณกรรม เรื่องความเชื่อพิธีกรรม ซึ่งมีลักษณะครอบคลุมเรื่องภาษิตและคำคมล้านนา 2 วรรณกรรม และเรื่องประดิษฐ์กรรมพื้นบ้าน ซึ่งครอบคลุมเรื่องภูมิปัญญาเหมืองฝาย

2 วรรณกรรม จึงได้สรุปภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งหมด 6 ประเภท โดยเลือกศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องปั้น ภูมิปัญญาเรื่องที่อยู่อาศัย และภูมิปัญญาเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นเองหลัก โดยมีเรื่องความเชื่อพิธีกรรมและประติษฐกรรมพื้นบ้านอยู่ในเรื่องของอาหารและเครื่องปั้น เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดน่านต่อไป

2.4 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ (Landscape Elements)

Norman K.Booth⁶¹ ได้กล่าวถึง องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ โดยจำแนกไว้เป็นหัวข้อทั้งหมด 6 หัวข้อ ดังนี้

1) ลักษณะภูมิลักษณะ (Landform)

ภูมิลักษณะ คือลักษณะของภูมิประเทศที่ถูกยกตัวของเปลือกโลกขึ้นให้เกิดระยะสามมิติในธรรมชาติ เช่น ภูเขา หุบเขา สำหรับพื้นที่การออกแบบ ได้แก่ ความลาดชันของพื้นที่ ระดับชั้นความสูง การยกระดับบันได ทางเดิน ส่วนในพื้นที่ขนาดเล็กอาจปรากฏให้เห็นในรูปแบบของพื้นผิว เช่นทราย หิน กรวดตามทางเดินเท้า เป็นต้น

ภูมิลักษณะ เป็นองค์ประกอบหลักและมีความสำคัญมากในการออกแบบ เป็นพื้นฐานของการกำหนดกิจกรรมภายนอกอาคารและองค์ประกอบอื่น ๆ ในการออกแบบ รูปแบบของภูมิลักษณะมีหลากหลาย โดยต้องวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบงานภูมิทัศน์

2) วัสดุพืชพรรณ (Plant Materials)

วัสดุพืชพรรณเป็นสิ่งที่จำเป็นในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมภายนอกอาคารตามพื้นที่ธรรมชาติทั่วไปและย่านอาคาร และตึกต่าง ๆ พืชพรรณจะเป็นองค์ประกอบของภูมิทัศน์ในการจัดการพื้นที่ว่างหรือใช้ในการแก้ปัญหาในพื้นที่ และถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสุนทรีย์ในบรรดาองค์ประกอบอื่น ๆ ในงานภูมิทัศน์

วัสดุพืชพรรณสามารถช่วยสร้างความสวยงามแก่สิ่งแวดล้อมและการใช้ชีวิตของมนุษย์ การใช้พืชพรรณต้องทำความเข้าใจประโยชน์ใช้สอยของแต่ละประเภทรวมถึงศักยภาพในสิ่งแวดล้อมด้วย พืชพรรณแต่ละชนิดสามารถใช้ในการปิดบังมุมมองที่ไม่ดี สร้างจุดสนใจในพื้นที่หรือกลุ่มของอาคาร และปรับทิศทางแสงแดดและลม

3) สิ่งปลูกสร้าง (Buildings)

⁶¹ Norman K. Booth, *Basic elements of landscape architectural design*, (New York: Elsevier Science Publishing, 1983)

สิ่งก่อสร้างสามารถสร้างพื้นที่ว่างภายนอก ควบคุมปริมาณแสงอาทิตย์และการสร้างพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน เนื่องจากอาคารมีประโยชน์ใช้สอยด้านในจึงสามารถที่จะนำกิจกรรมของมนุษย์ ทั้งการกิน นอน ทำงาน มาเป็นตัวกำหนดรูปแบบของพื้นที่อาคารได้ด้วย

การออกแบบงานภูมิทัศน์ต้องคำนึงถึงรูปแบบของโครงสร้างให้มีความสัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอย และสร้างความต่อเนื่องของการใช้สอยการสิ่งปลูกสร้าง การออกแบบนั้น ๆ จึงจะประสบความสำเร็จ

4) วัสดุปูพื้นผิว (Pavement)

พื้น ประโยชน์ใช้สอยคือ เป็นทางเชื่อมโยงระหว่างจุดสองจุด สามารถใช้เป็นจุดนำสายตาได้ ใช้สร้างความรู้สึกในการเดิน มีรูปแบบหลากหลาย ทั้งทางวัสดุและผิวสัมผัส และสามารถสร้างจังหวะของการเคลื่อนที่ ทางเดินสามารถสร้างจังหวะของการเคลื่อนที่ได้

พื้นสามารถใช้เชื่อมต่อกับพื้นที่ภายนอกอาคารและสามารถกำหนดความแตกต่างระหว่างทางเดินและพื้นที่พักผ่อนโดยใช้ลักษณะของสี พื้นผิว หรือวัสดุที่แตกต่างกันออกไป

5) งานโครงสร้าง (Site Structures)

คือการใช้โครงสร้าง 3 มิติเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ เช่น บันได แลมป์ กำแพง รั้ว ที่นั่ง ระเบียบ โครงสร้างขนาดเล็ก ฯลฯ ในการสร้างโครงสร้างต่าง ๆ ภายนอกอาคารนั้น ต้องมีความปลอดภัยในด้านประโยชน์ใช้สอย ความเหมาะสม การประยุกต์ใช้วัสดุต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

6) น้ำ (water)

น้ำสามารถใช้เป็นส่วนประกอบในงานภูมิทัศน์ และใช้สร้างบรรยากาศชุ่มชื้น ดูดซับเสียง เพิ่มความชุ่มชื้นแก่ดิน และแสดงถึงการพักผ่อน สามารถนำมาใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น บ่อน้ำ สระน้ำ น้ำตก โดยใช้เสียง หรือใช้ปรากฏการณ์บนผิวน้ำ ช่วยสร้างบรรยากาศในการออกแบบได้ ให้ความชุ่มชื้นแก่พืชพรรณ ลดการดูแลรักษา และสามารถช่วยลดอุณหภูมิในพื้นที่ข้างเคียง

โดยสรุป Norman K.Booth ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ โดยเน้นไปในทางการออกแบบ และองค์ประกอบที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น โดยองค์ประกอบภูมิทัศน์ต่าง ๆ จะถูกออกแบบให้มีประโยชน์ใช้สอยอย่างเหมาะสม และสามารถปรับเข้าสู่สภาพแวดล้อมเดิมได้อย่างลงตัว

John Ormsbee Simonds⁶² ได้กล่าวถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์โดยแบ่งได้ดังนี้

1) พื้นดิน (Land)

⁶² John Ormsbee Simonds, *Landscape architecture: A Manual of Site Planning and Design*, (United States of America: Halliday Lithograph, 1983)

- 2) น้ำ (Water)
- 3) พืชพรรณ (Plants)
- 4) ภูมิอากาศ (Climate)
- 5) พื้นที่ (Site)
- 6) พื้นที่ว่าง (Space)
- 7) มุมมอง (Visible Landscape)
- 8) การสัญจร (Circulation)
- 9) สิ่งก่อสร้าง (Structures)

John Ormsbee Simonds ได้กล่าวถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์โดยเน้นไปในองค์ประกอบที่มีอยู่ในพื้นที่ก่อนที่จะมีการออกแบบเข้าไปสู่พื้นที่ เพื่อให้มีความเหมาะสมต่อภูมิทัศน์เดิมที่มีอยู่ในพื้นที่

Michael Lavrie⁶³ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในขั้นตอนการวิเคราะห์พื้นที่ โดยแบ่งไว้ดังนี้

- 1) ธรณีวิทยา (Geology)
- 2) ดิน (Soil)
- 3) ภูมิประเทศ (Topography)
- 4) พืชพรรณ (Vegetation)
- 5) สัตว์ในพื้นที่ (Wildlife)
- 6) ภูมิอากาศ (Climate)
- 7) สิ่งก่อสร้างเดิม (Existing Feature)
- 8) ปัจจัยทางสังคม (Social Factors)
- 9) คุณภาพของมุมมอง (Visual Quality)

George A. Gouly⁶⁴ ได้ให้ความหมายของคำว่า องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ว่าหมายถึง ภูมิประเทศ, พืชพรรณ, น้ำ, สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น และองค์ประกอบทางกายภาพ

Wallace, Mcharg, Robert and Todd⁶⁵ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ไว้ 3 กลุ่มดังนี้

⁶³ Michael Lavrie, *An Introduction to Landscape Architecture*, (United States of America: Elsevier Science Publishing Co., Inc, 1986)

⁶⁴ George A. Gouly, *A Dictionary of Landscape*, (Great Britain: Billing & Sons Ltd, Worcester, 1991)

- 1) องค์ประกอบทางกายภาพ (Physical)
 - 1.1) ภูมิอากาศ (Climate)
 - 1.1.1) ภูมิอากาศในพื้นที่เฉพาะ (Micro-climate)
 - 1.1.2) ภูมิอากาศในพื้นที่กว้าง (Macro-climate)
 - 1.2) เกี่ยวกับน้ำ (Hydrology)
 - 1.2.1) น้ำผิวดิน (Surface Water)
 - 1.2.2) น้ำใต้ดิน (Ground Water)
 - 1.3) ดิน (Soils)
 - 1.3.1) การพังทลายของดิน (Soil Erosion)
 - 1.3.2) การระบายน้ำของดิน (oil Drainage)
 - 1.3.3) ดิน (Soils)
 - 1.4) ภูมิศาสตร์กายภาพ (Physiography)
 - 1.4.1) ความชัน (Slope)
 - 1.4.2) ระดับชั้นความสูง (Elevation)
 - 1.5) ธรณีวิทยา (Geology)
 - 1.5.1) ลักษณะพื้นผิวดิน (Surficial Geology)
 - 1.5.2) ลักษณะชั้นหิน (Bedrock Geology)
- 2) องค์ประกอบทางชีววิทยา (Biological)
 - 2.1) สัตว์ (Wildlife)
 - 2.1.1) สัตว์เลี้ยงรูปร่างด้วยนม (Mammals)
 - 2.1.2) นก (Birds)
 - 2.1.3) สัตว์เลื้อยคลาน (Reptiles)
 - 2.1.4) สัตว์น้ำ (Fish)
 - 2.2) พืชพรรณ (Vegetation)
 - 2.2.1) ต้นไม้ (Plants)
- 3) องค์ประกอบทางสังคม (Sociocultural)
 - 3.1) สังคม (Sociocultural)

⁶⁵Wallace, Mcharg, Robert and Todd, Woodland New Community(volumes 4), (Philadelphia, 1971-1974) Calif

Frederick R. Steiner, The living landscape:an ecological approach to landscape planning, (United States of America: McGraw-Hill, Inc, 1991

3.1.1) มนุษย์ (Peoples)

ตารางที่ 2.6 แสดงสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์	Norman K.Booth 1983	John Ormsbee Simonds 1983	Michael Lavrie 1986	Wallace,Mcharg,Robert and Todd 1971-1974	สรุป
1	ลักษณะภูมิลักษณะ		ภูมิอากาศ,พื้นที่ มุมมอง	ภูมิอากาศ	Slope,Elevation,Micro-climate, Macro-climate,Soil Erosion, Soil Drainage,Soils,Surficial Geology ,Bedrock Geology	
2	วัสดุพืชพรรณ				Plants	
3	น้ำ				Surface Water,Ground Water	
4	สัตว์ในพื้นที่				Mammals,Birds,Reptiles,Fish	
5	สิ่งปลูกสร้าง					
6	วัสดุพื้นผิว					
7	พื้นที่ว่าง					
8	การสัญจร					
9	ผลกระทบทางสังคม				Peoples	

การศึกษาเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีการกล่าวถึงจากวรรณกรรมที่ทำการศึกษาพบว่า องค์ประกอบเรื่องลักษณะทางภูมิลักษณะ และพืชพรรณมีการกล่าวถึงทั้ง 4 วรรณกรรม ส่วนในเรื่องน้ำ และภูมิอากาศมีการกล่าวถึง 3 วรรณกรรม เรื่องสิ่งปลูกสร้าง งานโครงสร้างและสัตว์ในพื้นที่ที่มีการกล่าวถึง 2 วรรณกรรม และเรื่องพื้นที่ พื้นที่ว่าง มุมมอง การสัญจร ภูมิฐาน และผลกระทบทางสังคม มีการกล่าวถึงเพียง 1 วรรณกรรม จากการศึกษาจึงได้ทราบถึงความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความหลากหลาย โดยสามารถสรุป และนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการแสวงหาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในจังหวัดน่าน 9 องค์ประกอบดังนี้

- 1) ลักษณะทางภูมิลักษณะ
- 2) พืชพรรณ
- 3) น้ำ
- 4) สัตว์ในพื้นที่
- 5) สิ่งก่อสร้าง
- 6) วัสดุ
- 7) พื้นที่ว่าง
- 8) ระบบการสัญจร

9) ปัจจัยทางสังคม

จึงสรุปองค์ประกอบทั้ง 9 เพื่อมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสำรวจภาคสนาม โดยเรื่อง ภูมิอากาศ ดิน พื้นที่ มุมมอง และลักษณะทางธรณีวิทยา มีความหมายซ้ำ และแตกออกมา จากเรื่องขององค์ประกอบทางภูมิลักษณะ จึงรวบรวมเรื่องภูมิอากาศ ดิน พื้นที่ มุมมอง และ ลักษณะทางธรณีวิทยาอยู่ในเรื่องขององค์ประกอบทางภูมิลักษณะ จึงสรุปองค์ประกอบทางภูมิ ทัศน์เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการสำรวจหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นของหมู่บ้านในจังหวัดน่านในองค์ ประกอบทั้ง 9 ประเภทดังที่ได้กล่าวถึงไว้ข้างต้น

2.5 สรุป

2.5.1 เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ 2 ประการ ดังนี้

1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่เน้นให้มีความเพียงพอของปัจจัยพื้นฐานในการดำรง ชีวิตสำหรับประชาชน และชุมชน ซึ่งตรงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าต้องเป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งก็หมายถึงการมีครบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตนั่นเอง

2) การใช้ทรัพยากรเพื่อประกอบให้เกิดปัจจัยพื้นฐานนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็จะนำ ทรัพยากรมาใช้ให้เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ได้สำหรับประชาชน หรือชุมชนเท่านั้น ซึ่งตรง กับการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าในการนำทรัพยากรมาใช้ในการพัฒนานั้นต้องให้ตอบสนองต่อความ สามารถของทรัพยากรนั้น ๆ เพียงพอต่อคนในรุ่นปัจจุบัน และไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการ การใช้ทรัพยากรของคนรุ่นต่อไป

ซึ่งตรงกับที่ ประเวศ วะสี⁶⁶ ได้กล่าวว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ก็คือเศรษฐกิจสมดุล เป็นการกลับสู่สมดุลของสังคม เศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความพอ เพียง 7 ด้านคือ ครอบครัวพอเพียง จิตใจ (เอื้ออาทร) พอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง พอเพียง ปัญญาพอเพียง ฐานวัฒนธรรมพอเพียง และมีความมั่นคงพอเพียง และเมื่อทุกสิ่งทุก อย่างพอเพียง ย่อมเกิดความสมดุล และความสมดุลนั้นจะนำไปสู่ความปกติ และยั่งยืน

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการปฏิบัติที่สามารถทำให้เกิดความ ยั่งยืนได้ต่อไป ทั้งในด้านของการพัฒนาจิตใจ และความต้องการพื้นฐานสำหรับประชาชน ชุมชน จนไปถึงประเทศชาติ

⁶⁶ ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม อ้างถึงใน ปิยนุตร หล่อไกรเลิศ. เศรษฐกิจพอเพียง.(กรุงเทพมหานคร: เอเชียแบริฟิกส์ ฟรันด์ซิ่ง, 2546)

2.5.2 เศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง คือความสามารถในการใช้ และจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ของประชาชน และสังคมนั้น ๆ ได้อย่างเพียงพอ ตรงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นสติปัญญา องค์ความรู้ และเป็นสิ่งที่คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นนั่นเอง

ไสว บุญมา⁶⁷ ได้เขียนในหนังสือเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นภูมิปัญญาชาติไทย เนื่องจากการใช้ภูมิปัญญาเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองนั้น เริ่มมีการพัฒนาไปถึงจุดที่มีทุกอย่างเพียงพอสนองความต้องการเบื้องต้นเพื่อการดำรงชีวิต มีอาหารเพียงพอ มีที่อยู่อาศัยอย่างเพียงพอ มีเครื่องนุ่งห่มเหมาะสม และมียารักษาโรคและเทคโนโลยีเพียงพอ ซึ่งตรงกับวิธีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน

จากการศึกษากรณีศึกษาการรักษาป่าชุมชนของชาวบ้านทุ่งยาว บัณฑร อ่อนคำ⁶⁸ กล่าวว่า เป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงระบบการจัดการทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งสามารถมองเห็นถึงมิติทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในทางด้านความสัมพันธ์และความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านค้นคิดและพัฒนาขึ้นในท้องถิ่น โดยอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมมา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวทางที่จะนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวันเพื่อให้สามารถรองรับต่อความต้องการพื้นฐาน หรือปัจจัยสี่ การนำภูมิปัญญามาใช้ นั่นจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้อย่างเหมาะสม ตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศภายใต้การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นกัน

⁶⁷ ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย. (กรุงเทพมหานคร: พี.เอ.สิฟวิ่ง, 2543)

⁶⁸ บัณฑร อ่อนคำ, "ข้อค้นพบจากกรณีศึกษา," ในรายงานการสัมมนามิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง, 17 ธันวาคม 2542 ณ หอประชุมศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร.

2.5.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบว่าปัจจัยพื้นฐานของความพอเพียงที่กล่าวไว้มีทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ เรื่องอาหาร และเครื่องดื่ม เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย และเรื่องยารักษาโรค จึงได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษาจากวรรณกรรม และตรงตามปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ 4 ประเภท เพื่อใช้เป็นกรอบในการแสวงหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต่อไปดังนี้

1) แบ่งตามปัจจัยที่ 1 อาหาร แบ่งออกเป็น

- 1.1) ภูมิปัญญาเรื่องการปลูกข้าว
- 1.2) ภูมิปัญญาเรื่องการปลูกพืชพรรณที่สามารถกินได้ในบริเวณบ้าน
- 1.3) ภูมิปัญญาเรื่องน้ำสำหรับดื่มกิน โดยนิยมตักน้ำจากบ่อขุดมากกว่าห้อยหนอง
- 1.4) ภูมิปัญญาเรื่องการเอาน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามาหล่อเลี้ยงบริเวณไร่นา

จึงเป็นความชาญฉลาดของมนุษย์ในการหาประโยชน์จากธรรมชาติ ระบบเหมืองฝายจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐาน และเป็นลักษณะเด่นทางเศรษฐกิจด้านนา และยังมีระบบการจัดตั้งผู้แทนของชาวบ้านที่เรียกว่า “แก้มือแก่มืองฝาย” ที่คอยดูแลเหมืองฝายให้เกิดประโยชน์เหมาะสม

1.5) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านที่ช่วยในการแก้ปัญหาการแสวงหาอาหาร และสร้างสรรค์จากวัสดุสิ่งของที่หาได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

- 1.6) ภูมิปัญญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร

2) แบ่งตามปัจจัยที่ 2 เครื่องนุ่งห่ม แบ่งออกเป็น

2.1) ภูมิปัญญาด้านการแต่งกาย โดยใช้พืช และสัตว์มาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าฝ้าย และหม่อน ตัวไหม

2.2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านที่ช่วยในการแก้ปัญหาการแสวงหาเครื่องนุ่งห่ม และสร้างสรรค์จากวัสดุสิ่งของที่หาได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

- 2.3) ภูมิปัญญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม

3) แบ่งตามปัจจัยที่ 3 ที่อยู่อาศัย แบ่งออกเป็น

3.1) ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานตามระบบนิเวศ มี 2 ลักษณะคือ หมู่บ้านแบบเกาะกลุ่มแน่นเป็นกระจุกบนที่ดอน และหมู่บ้านที่เรียงรายเป็นเส้นแถบตามผนังของลำน้ำใหญ่ ๆ การติดต่อระหว่างชุมชนแต่เดิมใช้เส้นทางเกวียนเป็นทางสัญจรหลัก

3.2) ภูมิปัญญาในการใช้พืชพรรณมาเป็นองค์ประกอบในบริเวณบ้าน การแบ่งอาณาเขต รวมถึงไม้พุ่มที่ใช้กันกระแสน้ำแรงเข้าบ้าน รอบ ๆ บ่อน้ำจะปลูกไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก ไม้ที่มีดอกหอม ไม้พุ่มจะปลูกไม้ที่มีใบดกดงามเพื่อบังสายตาดูขณะอาบน้ำ ส่วนน้ำที่ใช้อาบหรือซัก

ล้างแล้วจะระบายไปสู่ไม้พุ่มที่ปลูกเป็นแนว และไม่ทำให้สภาพแวดล้อมเกิดมลพิษ พุทธรักษาไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกล้วนอำนวยความสะดวกนี้ใช้สอยทั้งสิ้น

3.3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านที่ช่วยในการแก้ปัญหาการแสวงหาที่อยู่อาศัย และสร้างสรรค์จากวัสดุสิ่งของที่หาได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

3.4) ภูมิปัญญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจะมีกลุ่มดงไม้ใหญ่ เป็นบริเวณที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สถิตินของ “ผีเสื้อบ้าน”

4) แบ่งตามปัจจัยที่ 4 ยารักษาโรค แบ่งออกเป็น

4.1) ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรพื้นบ้าน การเก็บและการใช้สมุนไพรพื้นบ้านนั้นเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งในการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานจากธรรมชาติ เพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

4.2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านที่ช่วยในการแก้ปัญหาการแสวงหายารักษาโรค และสร้างสรรค์จากวัสดุสิ่งของที่หาได้จากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

4.3) ภูมิปัญญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค

2.5.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ก็เป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน ได้แก่

1) ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม

1.1) พืชพรรณ แบ่งออกเป็นข้าว พืชไร่ พืชสวน และพืชผักสวนครัว ปลูกเพื่อนำมารับประทาน และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ขาดสน

1.2) น้ำ แบ่งออกเป็นน้ำสำหรับใช้ในครัวเรือน และใช้ในการเกษตร

1.3) สัตว์ที่นำมาบริโภค เช่น ไก่ สุกร ปลา

2) ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

2.1) พืชพรรณ ที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวันได้

3) ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย

3.1) พืชพรรณ ใช้พืชพรรณเพื่อประกอบเป็นที่อยู่อาศัย

3.2) สิ่งก่อสร้าง ในการสร้างอาคารที่อยู่อาศัยนั้นได้ใช้ภูมิปัญญาในการนำพืชพรรณมาเป็นส่วนประกอบในการก่อสร้าง

4) ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานเรื่องยารักษาโรค

4.1) พีชพรรณ เป็นองค์ประกอบหนึ่งของงานภูมิทัศน์ที่สามารถนำมาใช้เป็นภูมิปัญญาด้านยารักษาโรค ได้แก่ พีชสมุนไพร

ตารางที่ 2.7 แสดงสรุปภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภูมิทัศน์ท้องถิ่น	ปัจจัยเรื่อง อาหารและเครื่องดื่ม	ปัจจัยเรื่อง เครื่องนุ่งห่ม	ปัจจัยเรื่อง ที่อยู่อาศัย	ปัจจัยเรื่อง ยารักษาโรค
1. ลักษณะภูมิลักษณะ				
2. พีชพรรณ				
3. น้ำ				
4. สัตว์ในพื้นที่				
5. สิ่งปลูกสร้าง				
6. วัสดุ				
7. พื้นที่ว่าง				
8. การสัญจร				
9. ปัจจัยทางสังคม				

จึงใช้กรอบแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อบัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อศึกษาหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นของหมู่บ้านในจังหวัดน่านต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การสำรวจพื้นที่ศึกษา

3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรม บทความเรื่อง “บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอท่าวังผาน่าน”¹ ได้กล่าวถึงหมู่บ้านไต้ลื้อที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัดน่าน ซึ่งในอำเภอท่าวังผามีหมู่บ้านไต้ลื้อ 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดอนมูล บ้านแฮะ บ้านฮวก บ้านต้นฮ้าง บ้านหนองบัว และบ้านปางสา ในบทความได้ทำการศึกษาที่บ้านปางสา และแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของหมู่บ้านปางสา ในการสำรวจภาคสนามครั้งนี้จึงเลือกที่จะสำรวจเบื้องต้นตามที่วรรณกรรมได้กล่าวไว้โดยเริ่มที่บ้านปางสาเช่นเดียวกัน และสำรวจที่หมู่บ้านอื่น ๆ เป็นอันดับรองลงมา หลังจากการศึกษาพื้นที่ที่ได้เลือกทำการศึกษามหาวิทยาลัยน่านทั้งหมด 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านปางสา หมู่บ้านต้นฮ้าง และหมู่บ้านดอนมูล เนื่องจากทั้ง 3 หมู่บ้านมีความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน และมีลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านแตกต่างกัน โดยนำทั้ง 3 หมู่บ้านมาเปรียบเทียบ และวิเคราะห์หาค่าประกอบทางภูมิศาสตร์ท้องถิ่นของหมู่บ้านในจังหวัดน่านต่อไป

การศึกษานี้เลือกหมู่บ้านปางสาเพราะจากการสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านปางสาพบว่าหมู่บ้านปางสาเป็นหมู่บ้านที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางด้านกายภาพของหมู่บ้านไปจากเดิมมากนัก โดยยังพบลักษณะของบ้านเก่าที่ตรงกับบทความเรื่อง “บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอท่าวังผาน่าน”² ได้กล่าวไว้ในขั้นต้น รวมถึงพบการใช้ไม้ไผ่มาทำรั้วบ้านเพื่อแสดงอาณาเขตบริเวณของบ้านพักอาศัย ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ฌ กลาง³ ได้กล่าวว่า การแบ่งอาณาเขตระหว่างครัวเรือนนิยมทำเป็นรั้วไม้ไผ่ขัดตะเพียงเพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัว และปลูกไม้พุ่มเตี้ย ไม้ดอก และไม้เลื้อยที่กินได้ จึงแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปางสายังไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากนัก และลักษณะของหมู่บ้านปางสาที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดชัน แตกต่างจากหมู่บ้านอื่น

¹ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

² อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

³ เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

ภาพที่ 3.1 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา

ภาพที่ 3.2 ภาพรั้วที่ทำจากไม้ไผ่

เลือกหมู่บ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านที่ 2 ในการศึกษาเพราะหมู่บ้านดอนมูลมีความเปลี่ยนแปลงจากทั้ง 2 หมู่บ้านที่กล่าวถึง ทั้งในเรื่องของลักษณะทางกายภาพ ลักษณะบ้านเรือน รวมถึงการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในด้านการทอผ้า และพัฒนาไปสู่การค้าขายที่ขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น และยังคงพบการต้มยาสมุนไพรเพื่อใช้ภายในหมู่บ้านอยู่ จึงเลือกหมู่บ้านดอนมูลเพื่อให้มีการเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องขององค์ประกอบทางกายภาพ และในระดับของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไป รวมถึงลักษณะของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำและติดกับพื้นที่ลาดชัน จึงเลือกหมู่บ้านดอนมูลเป็นพื้นที่ศึกษา

ภาพที่ 3.3 ภาพการข้อมผ้า หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.4 ภาพบ้านแบบต่าง ๆ หมู่บ้านดอนมูล

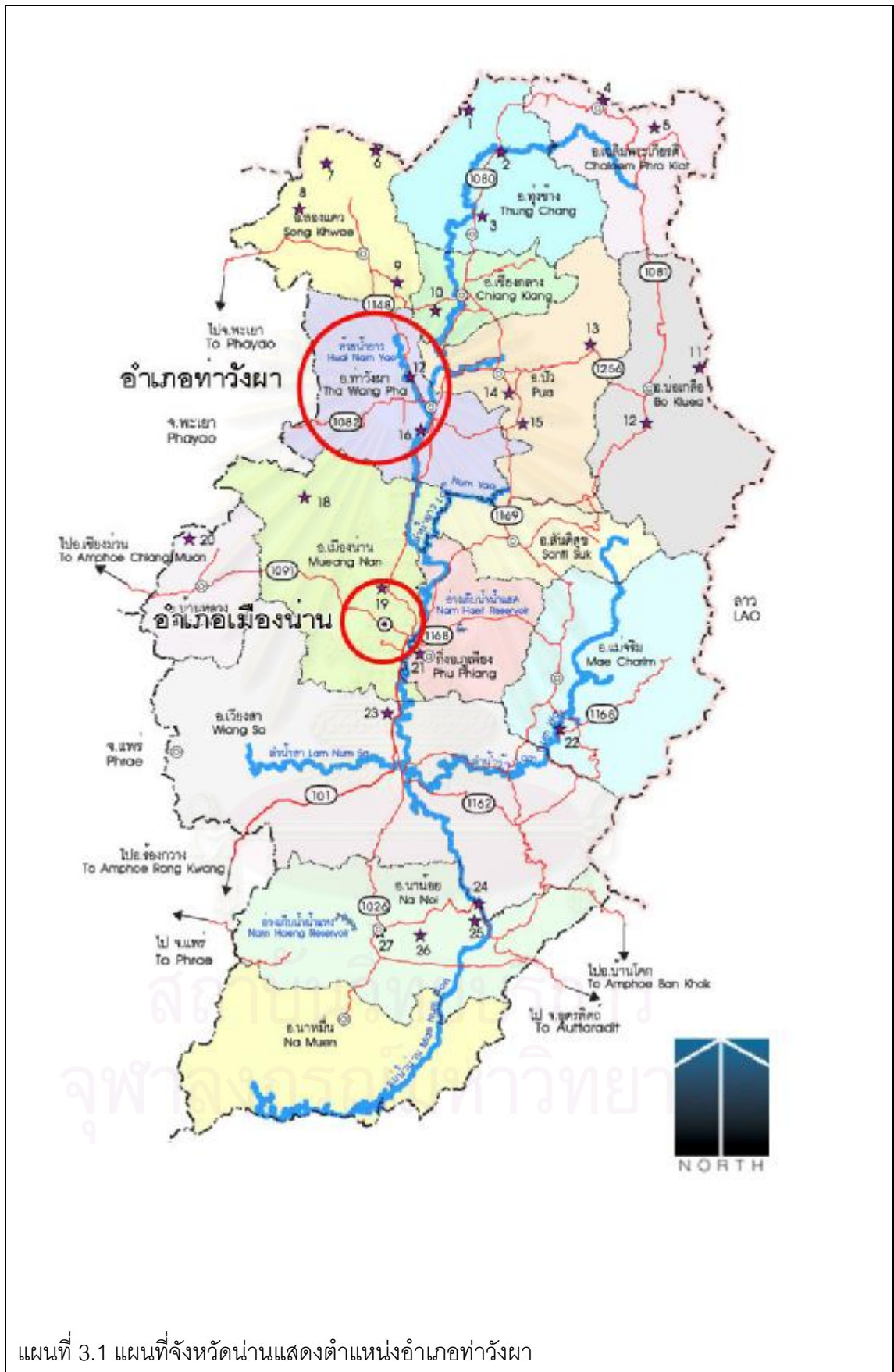
ในอันดับสุดท้ายเลือกหมู่บ้านต้นฮ้าง เพราะจากการสำรวจพื้นที่พบว่าหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้นจากหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล มีลักษณะของบ้านพักอาศัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากบ้านที่พบในหมู่บ้านปางสาเป็นรูปแบบบ้านพักราชการ ซึ่งมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของการสร้างบ้าน พบการสร้างรั้วบ้านที่ใช้วัสดุสมัยใหม่แตกต่างจากหมู่บ้านปางสาที่ทำจากไม้ไผ่ และตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมแม่น้ำ จึงเลือกหมู่บ้านต้นฮ้างมาเป็นพื้นที่ศึกษาและนำมาเปรียบเทียบกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูลต่อไป

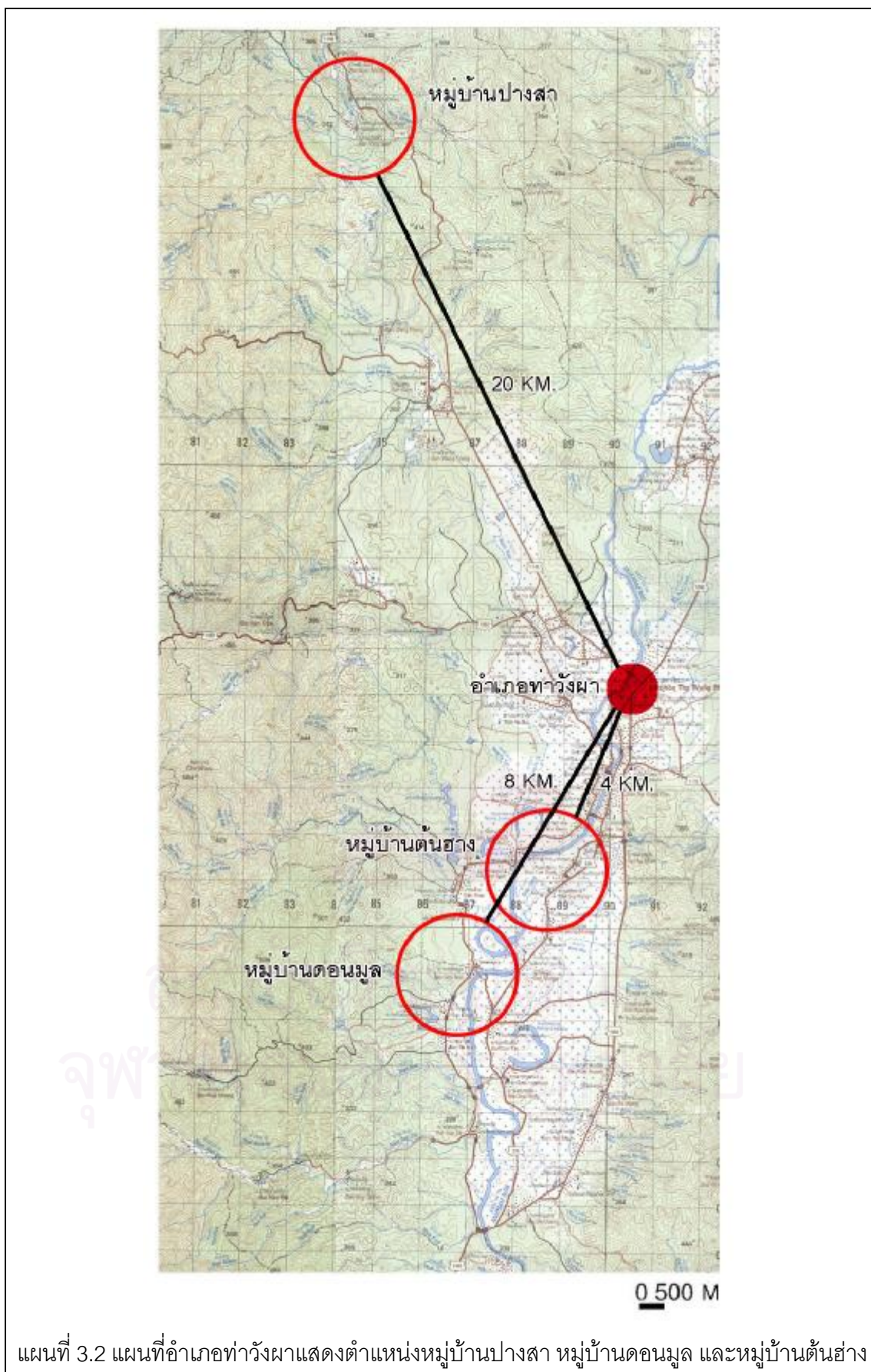
ภาพที่ 3.5-3.6 ภาพบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก

ในการศึกษา หมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีความแตกต่างกันของการเปลี่ยนแปลงจากน้อยไปหา
 มาก เช่น ลักษณะของบ้านพักอาศัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแตกต่างกันของแต่ละหมู่
 บ้าน และมีองค์ประกอบภายในหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันออกไป เช่นพบว่าในหมู่
 บ้านดอนมูลยังมีการทอผ้าเพื่อใช้ในหมู่บ้านและจัดจำหน่าย แต่ไม่พบในหมู่บ้านปางสา และหมู่
 บ้านต้นฮ้าง และลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านที่แตกต่างกัน จึงเลือกทั้ง 3 หมู่บ้านมาเป็นตัวแทนของ
 การศึกษา เพื่อที่แสวงหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีลักษณะทางกายภาพ และการจัดการที่ชัดเจน และ
 นำมาเปรียบเทียบระหว่าง 3 หมู่บ้านในเรื่องของภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิด
 เศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 3.1 แผนที่จังหวัดน่านแสดงตำแหน่งอำเภอท่าวังผา

แผนที่ 3.2 แผนที่อำเภอท่าวังผาแสดงตำแหน่งหมู่บ้านปางสัก หมู่บ้านดอนมด และหมู่บ้านตันฮ้าง

3.2 ข้อมูลภาคสนาม

ในการสำรวจภาคสนามที่จังหวัดน่านเพื่อแสวงหาภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ได้สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการแสวงหาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน 9 องค์ประกอบดังนี้

- 1) ลักษณะทางภูมิลักษณะ
- 2) พืชพรรณ
- 3) น้ำ
- 4) สัตว์ในพื้นที่
- 5) สิ่งก่อสร้าง
- 6) วัสดุ
- 7) พื้นที่ว่าง
- 8) ระบบการสัญจร
- 9) ปัจจัยทางสังคม

ในการสำรวจภาคสนามจึงศึกษาหาลักษณะทางกายภาพ และการจัดการที่ชัดเจนขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่ได้สรุปไว้ และนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน 3 หมู่บ้านดังนี้

3.2.1 หมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านปางสาตั้งอยู่ที่ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีทั้งสิ้น 159 ครัวเรือน มีประชากร 601 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านปางสา ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่าน สู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และถึงสามแยกขึ้นไปยังถนนทางหลวงหมายเลข 1148 อีกประมาณ 15 กิโลเมตร ด้วยถนน 2 ช่องทางและมีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร เป็นเส้นทางขึ้นภูเขา แล้วจึงพบทางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านปางสาด้วยถนน 2 ช่องทาง แต่ไม่พบไหล่ทาง โดยเส้นทางจะผ่านโรงเรียนบ้านน้ำโฆง แล้วจึงพบสะพานข้ามแม่น้ำไปสู่หมู่บ้านปางสารวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 63 กิโลเมตร หมู่บ้านปางสาเป็นที่พักอาศัยของชาวไทยจีน⁴ หมู่บ้านปางสาสมัยก่อนเป็นที่

⁴ สัมภาษณ์ สมชาย ขอคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านปางสา, 23 เมษายน 2548.

พักชั่วคราวระหว่างการเดินทางไปยังเมืองอื่น ๆ และเริ่มมีการพักอาศัยในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นการรวมกลุ่มกันในบริเวณดังกล่าวกลายเป็นหมู่บ้านปางสา

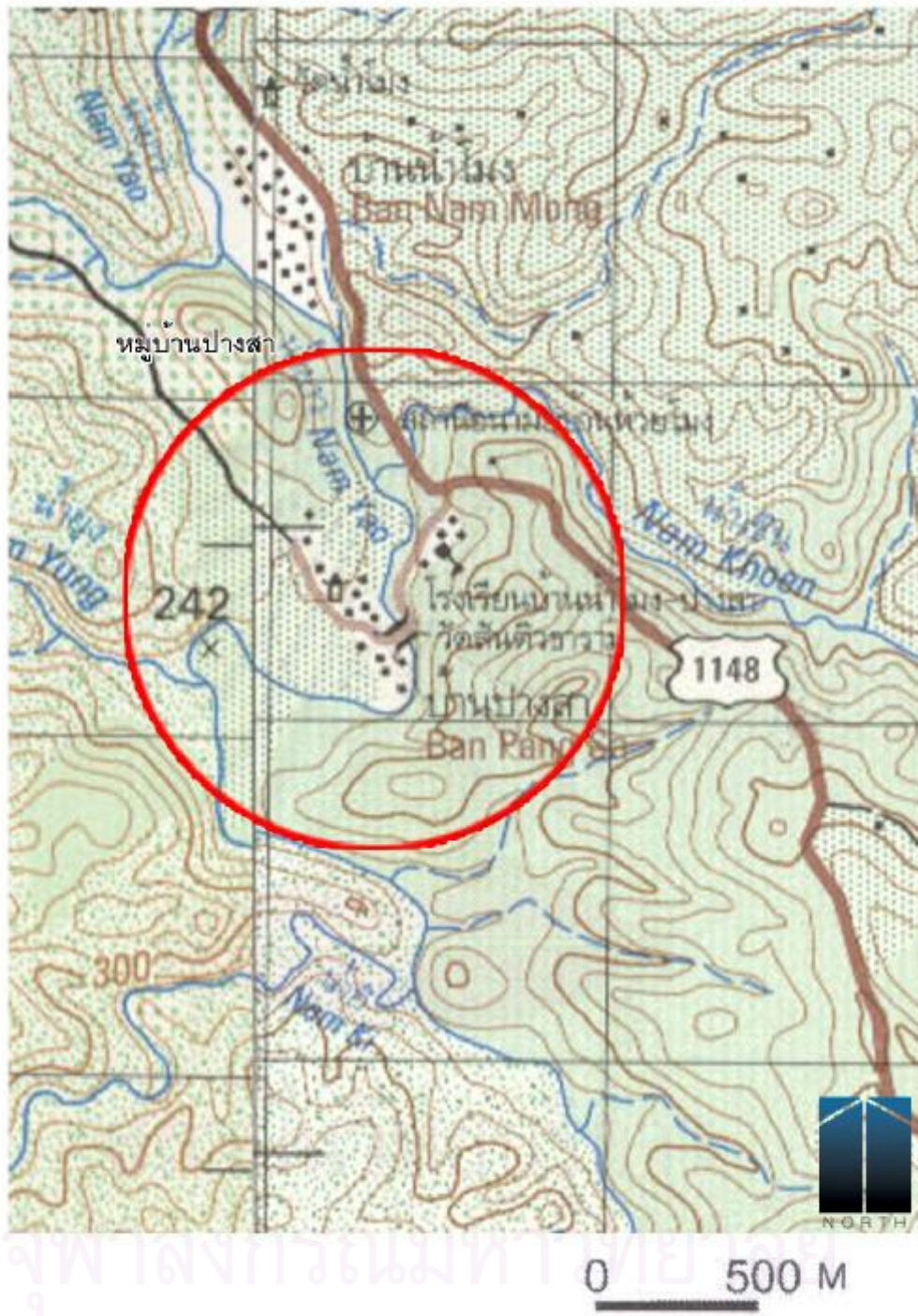
3.2.1.1 ลักษณะทางภูมิลักษณะ

หมู่บ้านปางสาที่ตั้งอยู่บนภูเขา บริเวณพื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านปางสาตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ มีความลาดเอียงต่ำ จึงสามารถสร้างที่พักอาศัยได้ในบริเวณนั้น และขยายตัวไปในพื้นที่ที่มีความลาดชันต่ำใกล้เคียงกับพื้นที่เดิม โดยรอบพื้นที่พักอาศัยเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ชาวบ้านจึงใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชผลการเกษตร โดยพืชพรรณที่นำมาเพาะปลูกจะใช้พืชพรรณที่สามารถขึ้น และเจริญเติบโตในพื้นที่ที่มีความลาดชันได้ พบทั้งการทำไร่ข้าว และปลูกไม้ผลประเภทต่างๆ พื้นที่เกษตรกรรมอยู่บริเวณภูเขา และด้านท้ายของหมู่บ้าน กระจายตัวอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ในบริเวณที่มีความลาดชันมากกว่าพื้นที่พักอาศัย พบป่าชุมชนอยู่ในบริเวณด้านหลังของหมู่บ้าน จำนวน 24 ไร่ เป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

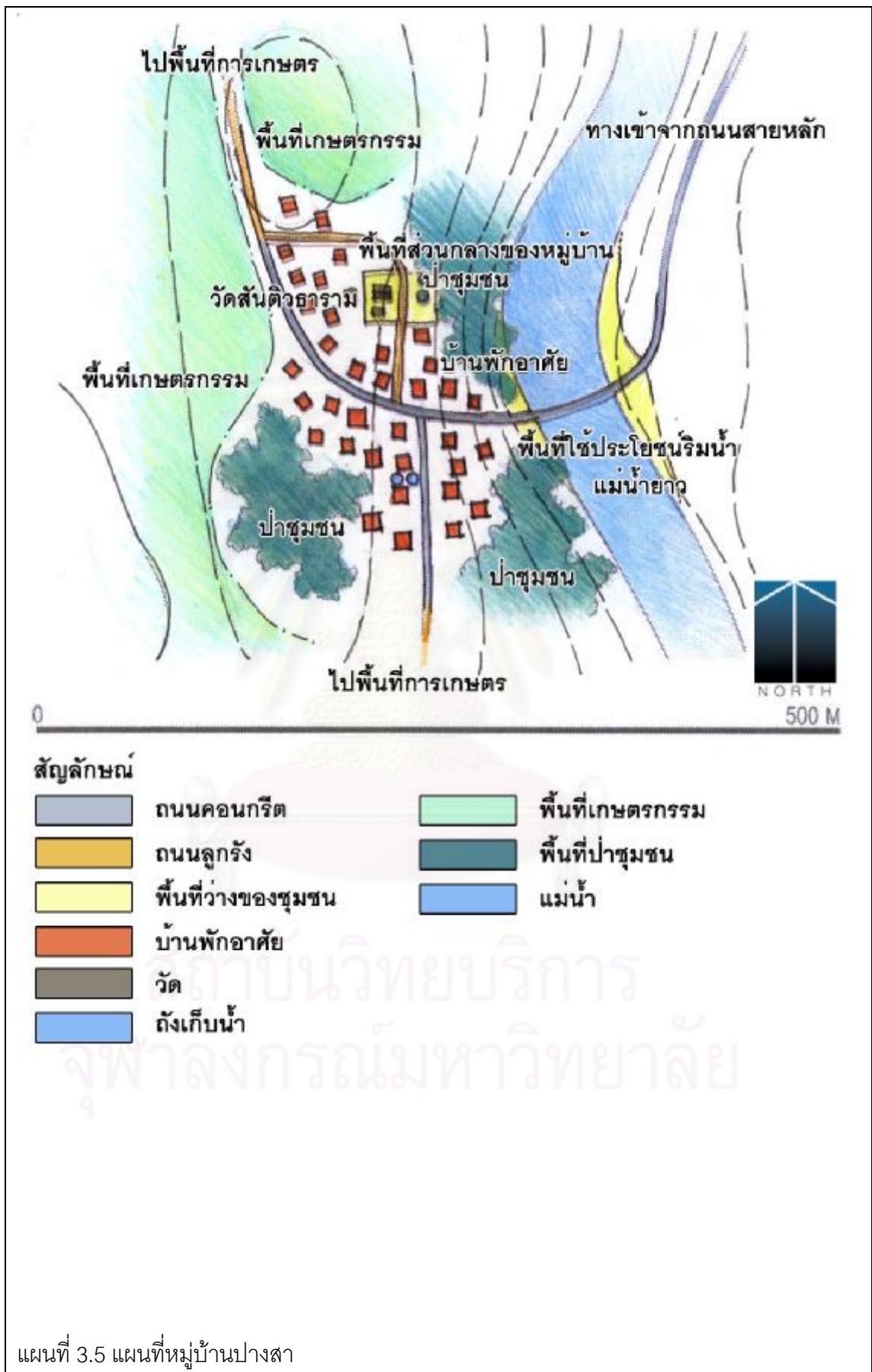
พบเสาหลักของหมู่บ้านอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ปัจจุบันใช้เป็นห้องสมุดของหมู่บ้านไม่ได้ ใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมแล้ว โดยย้ายไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ บริเวณวัดแทนเนื่องจากพื้นที่รอบ ๆ เสาหลักเดิมของหมู่บ้านไม่มีพื้นที่โล่ง และเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย แต่บริเวณวัดสันติวารามมีพื้นที่โล่งสามารถใช้ประกอบพิธีกรรมได้จึงย้ายมาประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน บริเวณวัดแทน

ภาพที่ 3.7 ภาพลักษณะภูมิประเทศ หมู่บ้านปางสา

แผนที่ 3.4 แผนที่ภูมิประเทศแสดงตำแหน่งหมู่บ้านปางสา

3.2.1.2 พืชพรรณ

หมู่บ้านปางสามีการปลูกพืชพรรณภายในหมู่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป โดยพบว่ามีการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้เป็นอาหาร ได้แก่ การทำไร่ข้าว พืชไร่พืชสวน และการปลูกพืชผักสวนครัว

พบการทำไร่ข้าวอยู่บริเวณพื้นที่แต่ละครอบครัวบนภูเขารอบ ๆ หมู่บ้านกระจายอยู่กับพื้นที่ปลูกพืชผลทางการเกษตร ชาวบ้านปลูกข้าวเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการไร่ข้าวตั้งแต่ 2-4 ไร่⁵ ซึ่งพอเพียงในการบริโภคของครอบครัว แต่ถ้าในปีไหนที่ผลผลิตในการทำไร่ข้าวไม่ดีเท่าที่ควรก็ต้องไปซื้อข้าวจากในเมืองมาไว้บริโภค ซึ่งขึ้นอยู่กับการขาดน้ำในแต่ละปี⁶

หมู่บ้านปางสามีความเชื่อในเรื่อง การเลี้ยงผี โดยทำการเลี้ยงผีก่อนที่จะทำการปลูกข้าว เพื่อขอให้ฝนตก ซึ่งเลี้ยงในช่วงปรารงค์ 4 คือในช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นเดือนเริ่มในการปลูกข้าว และปรารงค์ 8 ในช่วงเดือนสิงหาคม โดยชาวบ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมด้วยกันทั้งหมู่บ้าน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในชุมชน

ภาพที่ 3.8 ภาพพื้นที่ปลูกไร่ข้าว หมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านปางสา ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชผลทางการเกษตรเพื่อใช้สำหรับบริโภค และจัดจำหน่าย ได้แก่ ลิ้นจี่ มะม่วง และลำไย โดยชาวบ้านหมู่บ้านปางสาจะปลูกพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ที่ห่างออกไปจากบริเวณใจกลางหมู่บ้านในพื้นที่ที่มีความชันมากจนไม่สามารถทำไร่ข้าวได้ ชาวบ้านปลูกพืชพรรณในพื้นที่สวนตัวของแต่ละคน มีรั้วลวดหนามสูงประมาณ 1.00 เมตร กั้นอยู่รอบ ๆ พื้นที่แต่ละคนเพื่อแสดงขอบเขตที่ชัดเจน และเมื่อได้ผลผลิตชาวบ้านสามารถ

⁵ สัมภาษณ์ แปง ขอคำ, ชาวบ้าน หมู่บ้านปางสา, 21 กุมภาพันธ์ 2549.

⁶ สัมภาษณ์ สมชาย ขอคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านปางสา, 23 เมษายน 2548.

ใช้ในการบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง และมีผู้ใหญ่บ้าน หรือคนที่มีรถกระบะเป็นผู้มาซื้อ ผลผลิตเพื่อนำไปขายยังตลาดกลางในอำเภอ หรือภายในจังหวัดน่านต่อไป

การทำเกษตรของหมู่บ้านปางสา พบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ในบางปีที่ขาดแคลนน้ำจะพบว่าผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านปางสาจะประสบปัญหา ได้ผลผลิตไม่ดีเท่าตามความต้องการ ได้แก่ ในบางปีที่ขาดน้ำส่งผลให้ชาวบ้านหมู่บ้านปางสาต้องไปซื้อข้าวจากภายนอกหมู่บ้านเพื่อมาใช้ในการบริโภคให้พอเพียงต่อความต้องการ⁷

ภาพที่ 3.9 ภาพพื้นที่ปลูกพืชสวน หมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านปางสา พบการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท ผักชี สะระแหน่ กัลฉ่าย ใว้ในบริเวณบ้านแต่ละหลัง โดยจะปลูกปะปนกับไม้ดอกไม้ประดับ ไม่พบการทำขอบเขตที่ชัดเจนสำหรับพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัว พบการปลูกผักสวนครัวในกะละมังสังกะสี และในกระบะไม้ยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 1 เมตร เพื่อช่วยให้ง่ายต่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต และสามารถป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อยในบริเวณหมู่บ้าน การปลูกพืชผักสวนครัวที่หมู่บ้านปางสาให้พอเพียงสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว ไม่นำออกมาจำหน่าย แต่ยังคงพบร้านค้าขายพืชผักสวนครัวภายในหมู่บ้าน แสดงว่ามีผู้คนส่วนหนึ่งในหมู่บ้านที่ต้องการซื้อผักสวนครัวมาบริโภค เนื่องจากหมู่บ้านปางสาบางครัวเรือนยังพบปัญหาในเรื่องผลผลิตของพืชผักสวนครัวอยู่

⁷ สัมภาษณ์ สมชาย ขอคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านปางสา, 23 เมษายน 2548.

ภาพที่ 3.10 ภาพลักษณะการปลูกผักสวนครัวบนกระถางยกสูงที่หมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านปางสา ไม่พบการนำพืชพรรณมาแปรรูป และทอผ้าทำเป็นเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายในครัวเรือน เนื่องจากไม่ได้มีการสืบทอดจากอดีต และไม่มีผลผลิตที่สามารถนำมาทอผ้าได้ จึงต้องออกไปซื้อเสื้อผ้าจากหมู่บ้านข้างเคียงที่สามารถทอผ้าได้ หรือซื้อจากตลาดในอำเภอ และในเมืองเพื่อนำเสื้อผ้ามาใช้ภายในหมู่บ้าน

3.2.1.3 น้ำ

หมู่บ้านปางสา มีการจัดการน้ำภายในหมู่บ้านเป็นระบบ โดยส่งผ่านไปเพื่อใช้สำหรับอุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร มีวิธีการนำน้ำมาใช้ภายในครัวเรือนโดยใช้วิธีท่อน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน ที่มีระดับความสูงมากกว่าความสูงของหมู่บ้าน โดยใช้การต่อท่อพลาสติกจากต้นน้ำ และใช้การเปลี่ยนท่อใหญ่ไปเป็นท่อเล็กเพื่อเพิ่มแรงดันของน้ำให้มาถึงหมู่บ้าน แล้วนำมาเก็บไว้ในถังเก็บน้ำบริเวณพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน โดยมีงบประมาณมาจากองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมาใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง ซึ่งชาวบ้านหมู่บ้านปางสาจะใช้น้ำบริโภคจากระบบน้ำประปาภูเขาที่ส่งลงมาตามท่อเช่นกัน ชาวบ้านสามารถเปิดใช้ได้ตามจุดต่าง ๆ ที่มีอยู่ และมีบางหลังร่อนน้ำฝนไว้ในตุ่ม ถังเพื่อใช้บริโภค ไม่พบร้านขายน้ำดื่มภายในหมู่บ้านปางสา

ภาพที่ 3.11-3.12 ภาพถังเก็บน้ำใน และก๊อกน้ำ หมู่บ้านปางสา

น้ำใช้ในการเกษตร ชาวบ้านจะใช้น้ำจากประปาภูเขาเช่นเดียวกับน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคโดยส่งผ่านท่อไปยังพื้นที่การเกษตรบริเวณต่าง ๆ โดยหมู่บ้านปางสากักเก็บน้ำที่ได้จากระบบประปาภูเขาไว้ที่ถังเก็บน้ำบริเวณใกล้วัดกลางหมู่บ้าน แต่พบว่ามีน้ำไม่พอเพียงสำหรับการเกษตร ทำให้บางครั้งผลผลิตเสียหาย ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร จึงทำให้ชาวบ้านต้องซื้อปัจจัยอื่น ๆ ที่ยังขาดแคลนจากตลาด หรือหมู่บ้านใกล้เคียง หมู่บ้านปางสามีการจัดการน้ำใช้อย่างเป็นระบบ แต่ไม่พบความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย ภายในหมู่บ้าน

ภาพที่ 3.13 ภาพท่อลำเลียงน้ำมาจากภูเขา หมู่บ้านปางสา

3.2.1.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านปางสา พบการเลี้ยงสัตว์บก ได้แก่ ไก่ สุนัข และสุกร เลี้ยงไว้ในพื้นที่บ้านของชาวบ้าน บ้านภายในหมู่บ้านไม่พบรั้วที่ปิดกั้นมิดชิด ไก่ และสุนัขจึงสามารถเดินไปมาบริเวณหมู่บ้านได้อิสระ ชาวบ้านหมู่บ้านปางสาเลี้ยงไก่ไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และเพื่อใช้ในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรม ไหว้ผี ส่วนสุนัขเลี้ยงไว้เพื่อเฝ้าบ้าน นอกจากนี้ไก่และสุนัขได้มีการเลี้ยงสุกรไว้ในเล้าที่ทำขึ้นเองจากไม้ และสังกะสี ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านชาวบ้าน เลี้ยงไว้สำหรับจำหน่ายเนื่องจากมีรายได้ดีกว่าการเก็บไว้รับประทานเองภายในครัวเรือน เพราะว่าการฆ่าสุกรเพื่อรับประทานแต่ละครั้ง จะมีปริมาณเนื้อสุกรมากเกินความจำเป็น จึงเลือกที่จะจำหน่าย และนำเงินที่ได้มาไปซื้อเนื้อสุกรมารับประทานในปริมาณที่ต้องการในแต่ละครั้งแทน⁸ พบสัตว์น้ำใน

⁸ สัมภาษณ์ สมชาย ขอคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านปางสา, 23 เมษายน 2548.

หมู่บ้านปางสา ได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถมาจับปลาในแม่น้ำบริเวณนี้ได้เนื่องจากการอนุรักษ์ลำน้ำ แต่จะเข้าไปจับปลาในอีกบริเวณหนึ่งเพื่อใช้ในการบริโภค การร่วมกันอนุรักษ์ลำน้ำทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านไว้ใช้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

ภาพที่ 3.14 ภาพไก่ที่หาอาหารอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านปางสา

ภาพที่ 3.15 ภาพบริเวณจัดโครงการอนุรักษ์ หมู่บ้านปางสา

3.2.1.5 สิ่งก่อสร้าง

การจัดกลุ่มบ้านของหมู่บ้านปางสา จัดวางกลุ่มบ้านกระจายตัวไปตามแนวถนนสายหลักที่เกิดจากการสร้างของส่วนกลาง หน้าบ้านหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป มีเพียงบางหลังที่มีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 3.00 ถึง 4.00 เมตร ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้าที่สามารถเดินเข้าไปยังบ้านถัดไปที่ไม่ติดกับแนวถนนสายหลักได้ บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านปางสาโดยส่วนมากเป็นบ้านพักแบบเก่ายังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง ในบางหลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัย และขนาดของบ้านพักเพื่อให้รองรับต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นของแต่ละครอบครัว และบ้านพักที่สร้างจากวัสดุสมัยเก่าต้องมี

การซ่อมแซมทุกปี จึงทำให้ชาวบ้านนิยมที่จะสร้างบ้านโดยใช้วัสดุสมัยใหม่เนื่องจากมีความคงทนกว่า

พบโรงเรียนบ้านน้ำโมง ปางสา อยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้านปางสา โรงเรียนสามารถรองรับนักเรียนที่มาจากหมู่บ้านปางสาได้อย่างพอเพียง โดยภายในโรงเรียนมีกิจกรรมในการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้ในโครงการอาหารกลางวัน และยังมีผลผลิตมากพอที่จะให้นักเรียนนำกลับไปบริโภคต่อที่บ้านด้วย

ภาพที่ 3.16-3.17 ภาพโรงเรียนบ้านน้ำโมง รองรับนักเรียนจากหมู่บ้านปางสา

พบหมอสุมไพโรอยู่บ้างในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านปางสา แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านเมื่อมีอาการเจ็บป่วยจะไปหาหมอที่สถานีอนามัยน้ำโมง ตำบลผาตอ อำเภอท่าวังผา ในโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค เพราะว่ามีราคาที่ถูกกว่าการหาหมอสุมไพโร และยาสมุนไพรที่นำมารักษายังหายาก ไม่มีผู้ทราบถึงสรรพคุณของยานั้น ๆ และการรักษาด้วยพืชสมุนไพรยังหายากกว่าไปรักษาที่อนามัยด้วย

ภาพที่ 3.18 ภาพสถานีอนามัยน้ำโมง รองรับชาวบ้านจากหมู่บ้านปางสา

3.2.1.6 วัสดุ

บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านปางสาเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา มีรูปแบบต่าง ๆ คือ บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กิ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านเป็นผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีขาว สีครีม มีความสูงตั้งแต่ 1 ถึง 2 ชั้น มีทั้งไม้ยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องสีสันแตกต่างกัน ผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ว่า “บ้านแบบใหม่ร้อน และนอนไม่สบายเท่าบ้านแบบเก่า แต่มีความคงทนมากกว่า เพราะบ้านหลังคามุงจากต้องเปลี่ยนและทำการซ่อมแซมทุกปี”⁹ ในหมู่บ้านปางสาพบว่าเพิ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านพักอาศัยในบางส่วนของหมู่บ้านเท่านั้น แรงงานในการสร้างบ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจะจ้างแรงงานจากภายนอกเข้ามา โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างเป็นหลัก ๆ ไป โดยเจ้าของบ้านจะซื้อวัสดุในการก่อสร้างจากภายนอกหมู่บ้านให้ และพบว่ามีการจ้างแรงงานภายในหมู่บ้านเข้ามาสับทบบ้างตามความเหมาะสม

ภาพที่ 3.19-3.20 ภาพบ้านรูปแบบต่าง ๆ ในหมู่บ้านปางสา

พบบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา มีผนังทำจากไม้ไผ่ขัดแตะ ซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่น เวลาต้องการที่จะซ่อมแซมจะสามารถหาวัสดุจากบริเวณหมู่บ้านมาใช้ได้อย่างเพียงพอ เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว และปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากหญ้าคา จาก ซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาเปลี่ยน หรือซ่อมแซมได้จากบริเวณรอบหมู่บ้าน และเนื่องจากหมู่บ้านปางสาที่ตั้งห่างจากตัวเมือง และตัวอำเภอทำให้การนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาเพื่อก่อสร้างบ้านในหมู่บ้านปางสาไม่สะดวกเท่าหมู่บ้านอื่น ๆ

⁹ สัมภาษณ์ สมชาย ขอคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านปางสา, 23 เมษายน 2548.

ภาพที่ 3.21-3.22 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสา หลังคาทำจากใบจาก และสังกะสี

3.2.1.7 พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านปางสามีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จึงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีเป็นประจำ โดยจะใช้พื้นที่โล่งในวัดสันติวิหารามประกอบพิธีกรรม เป็นศูนย์รวมของชุมชนได้อย่างพอเพียง ลักษณะเป็นลานดินตรงกลางมีต้นไม้ใหญ่เรียงอยู่บริเวณรอบ ๆ ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเดินเข้าถึงได้โดยรอบ ทุกครัวเรือนจะมาร่วมกันประกอบพิธีเลี้ยงผีด้วยกัน

พื้นที่โล่งของแต่ละบ้านในหมู่บ้านปางสา เกิดจากระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 3.00 ถึง 4.00 เมตร เป็นพื้นที่โล่งของแต่ละบ้าน พบว่ามีบ้านบางหลังที่มีพื้นที่โล่งสำหรับปลูกพืชพรรณเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ แต่บ้านบางหลังที่มีอาณาเขตน้อย และไม่มีพื้นที่โล่งก็จะพบว่ามีการปลูกพืชพรรณในการใช้ประโยชน์น้อยกว่า ในบ้านที่ไม่มีพื้นที่มากพอจะมีการหลีกเลี่ยงการปลูกพืชผักสวนครัวบนกระถางแทนการปลูกบนพื้นดิน

ภาพที่ 3.23 ภาพวัดสันติวิหาราม พื้นที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้านปางสา

ภายในพื้นที่ของแต่ละบ้านในหมู่บ้านปางสาพบว่ามีองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ สวนครัวไม้ประดับ ที่ล้างเท้า และพื้นที่ปลูกต้นไม้ใหญ่ พบว่าบ้านหลังที่มีสวนครัวไว้ที่พื้นดินจะเป็นบ้านที่มีพื้นที่โล่งภายในบ้านพอสมควร และบ้านที่มีพื้นที่โล่งน้อยจะปลูกผักสวนครัวไว้ในกระถาง

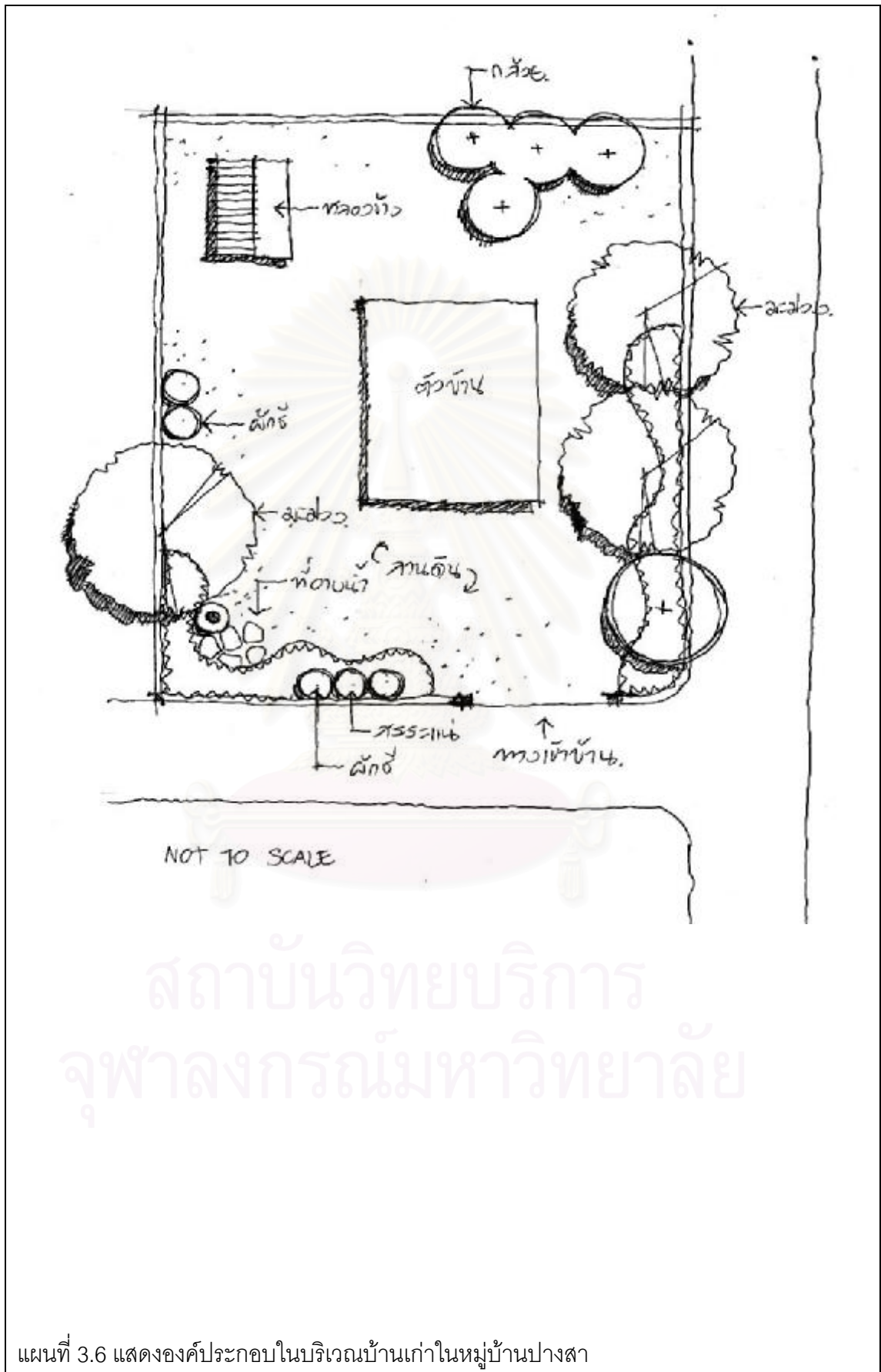
หรือกะละมังสังกะสียกสูงจากพื้น เพราะว่าไม่มีพื้นที่ และสะดวกต่อการเก็บในแต่ละครั้ง และพบพื้นที่โล่งบ้างในบ้านบางหลังภายในหมู่บ้านปางสา เพื่อใช้ปลูกต้นไม้ที่ต้องการ เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และวางสิ่งของต่าง ๆ ลักษณะของรั้วภายในหมู่บ้านปางสาจะพบทั้งรั้วที่ทำจากไม้ไผ่ ต้นไม้ และกำแพงอิฐ โดยไม้ไผ่เป็นวัสดุที่สามารถหาได้จากในพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงต้นไม้ที่นำมาปลูกบริเวณรั้วของแต่ละบ้านนั้นก็ ต้นไม้ที่นำมาจากพื้นที่ใกล้เคียง หรือขยายพันธุ์เพิ่มเติมกันเองภายในหมู่บ้าน

ภาพที่ 3.24 ภาพองค์ประกอบต่าง ๆ ในบ้าน

ภาพที่ 3.25 ภาพรั้วที่ทำจากไม้ไผ่

3.2.1.8 การสัญจร

การเดินทางไปยังหมู่บ้านปางสา ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และแยกขึ้นไปยังถนนทางหลวงหมายเลข 1148 ด้วยถนน 2 ช่องทาง เป็นเส้นทางขึ้นภูเขา แล้วจึงเจอทางเข้าหมู่บ้านปางสาด้วยถนน 2 ช่องทาง แต่ไม่พบไหล่ทาง รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 63 กิโลเมตร

ลักษณะถนนสายหลักของหมู่บ้านปางสาเป็นถนนคอนกรีต ขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร ไม่พบไหล่ทาง ถนนจะวิ่งตัดหมู่บ้านไปยังพื้นที่เกษตรกรรมด้านหลัง แต่เมื่อหมดเขตพื้นที่อยู่อาศัยถนนจะเป็นถนนลูกรังขนาดเท่าเดิม มีถนนซอยคอนกรีตขนาด 4.00 เมตร 2 ช่องทางจราจร แยกออกจากถนนสายหลักเพื่อกระจายไปสู่บ้านหลังต่าง ๆ

ภาพที่ 3.26-3.28 ภาพถนนทั้ง 3 รูปแบบในหมู่บ้านปางสา

3.2.1.9 ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านปางสา มีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ชาวบ้านหมู่บ้านปางสา มีความเชื่อในเรื่อง การเลี้ยงผี โดยทำการเลี้ยงผีก่อนที่จะทำการปลูกข้าวเพื่อขอให้ฝนตก โดยชาวบ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมด้วยกันทั้งหมู่บ้าน รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จึงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีเป็นประจำ โดยจะใช้พื้นที่โล่งในวัดสันติวารามประกอบพิธีกรรม ทุกครัวเรือนจะมาร่วมกันประกอบพิธีเลี้ยงผีด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน และชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ลำน้ำ แต่จะให้ไปจับปลาในอีกบริเวณหนึ่งเพื่อใช้ในการบริโภค และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป

3.2.2 หมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูลตั้งอยู่ที่ ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีทั้งสิ้น 165 ครัวเรือน มีประชากร 502 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่าน สู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และจึงพบทางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านดอนมูลด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร โดยเส้นทางจะผ่านหมู่บ้านอื่น ๆ และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 55 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านดอนมูลมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวกกว่าหมู่บ้านปางสา

ชาวไทลื้อหมู่บ้านดอนมูลได้อพยพมาในช่วงวัฒนธรรม¹⁰ “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าเข้าเมือง” มากับเจ้าสุมนเทวราชผู้ครองนครน่านเมื่อจุลศักราช 1178(พ.ศ.2354) เส้นทางอพยพผ่านทางเมืองหลวงภูคา เมืองคอบ เชียงของ บ้านสะเก็นอำเภอสองแคว ชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาครั้งนั้นมาทั้งระบบคือ มีเจ้านาย และบ่าวไพร่ เจ้านายสมัยนั้นคือเจ้าหลวงอนุภาพ(เป็นลูกหลานเจ้าหลวงเมืองลำ) ต่อมาได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองน่านให้ดูแลการทำนาเหมืองฝายบริเวณเมืองไชยพรมหรือเมืองศรีพรม(คือตำบลป่าคา ศรีภูมิและตาลชุม) มีการสร้างเหมืองฝายและทำนาส่งข้าวไปยังเมืองน่าน ต่อมาเจ้าหลวงอนุภาพได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองน่านให้เป็นเจ้าชัยสงคราม ชาวไทลื้อบ้านดอนมูลจึงเรียกท่านว่า เจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม ชาวบ้านดอนมูลตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมสองฟากแม่น้ำน่าน ต่อมาปี พ.ศ.2514-2517 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่หลายครั้งฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำ จึงได้ย้ายมาอยู่รวมกันทางฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำเป็นหมู่บ้านเดียว คือหมู่บ้านดอนมูล หมู่ที่ 2

3.2.2.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ที่ตั้งของหมู่บ้านดอนมูลตั้งอยู่บนพื้นที่ริมเชิงเขาติดกับแม่น้ำน่าน พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านดอนมูลจะเกาะตัวอยู่ริมเชิงเขาที่มีความลาดชันไม่มากเกินไปที่จะก่อสร้างบ้านพักอาศัยกระจายตัวอยู่บริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมถึง เส้นทางที่แยกเข้าสู่หมู่บ้านดอนมูลจะมีความลาดชัน พื้นที่ด้านหลังหมู่บ้านดอนมูลมีความลาดชันสูงเป็นพื้นที่ป่าชุมชนสำหรับชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยได้รับการดูแลจากชาวบ้านดอนมูลทั้งหมู่บ้าน หมู่บ้านดอนมูลมีแม่น้ำน่านขนานอยู่ทางด้านหน้าของหมู่บ้าน พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่การเกษตรของหมู่บ้าน ชาวบ้านมีการทำพื้นที่การเกษตรขยายตัวไปในบริเวณริมแม่น้ำน่าน พื้นที่มีน้ำท่วมถึงสามารถทำนาได้

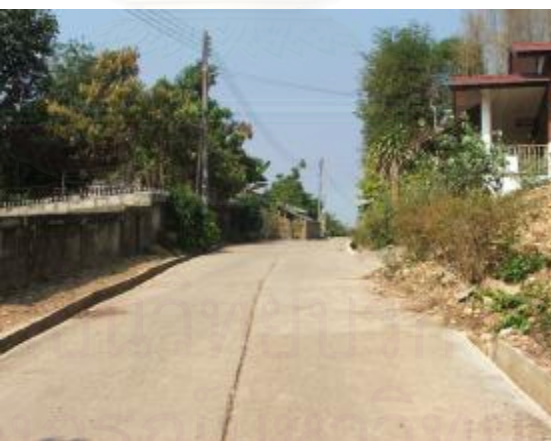
¹⁰ บุญยัง คำยวง, ไทลื้อหมู่บ้านดอนมูล, (น่าน: บิ๊ก-ไอเดีย, 2548) (เอกสารแผ่นพับ)

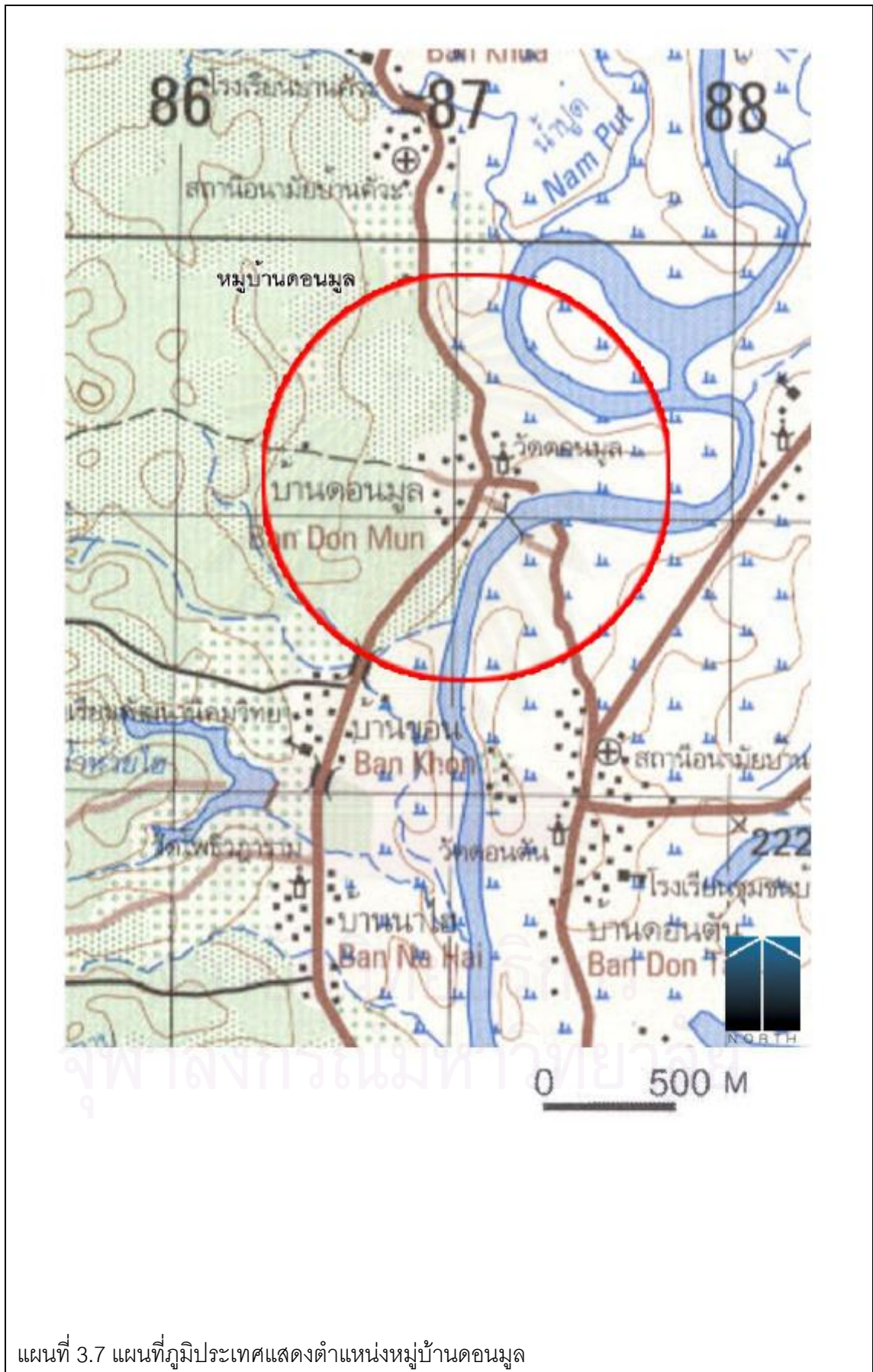
ภาพที่ 3.29 ภาพพื้นที่ราบ หมู่บ้านดอนมูล

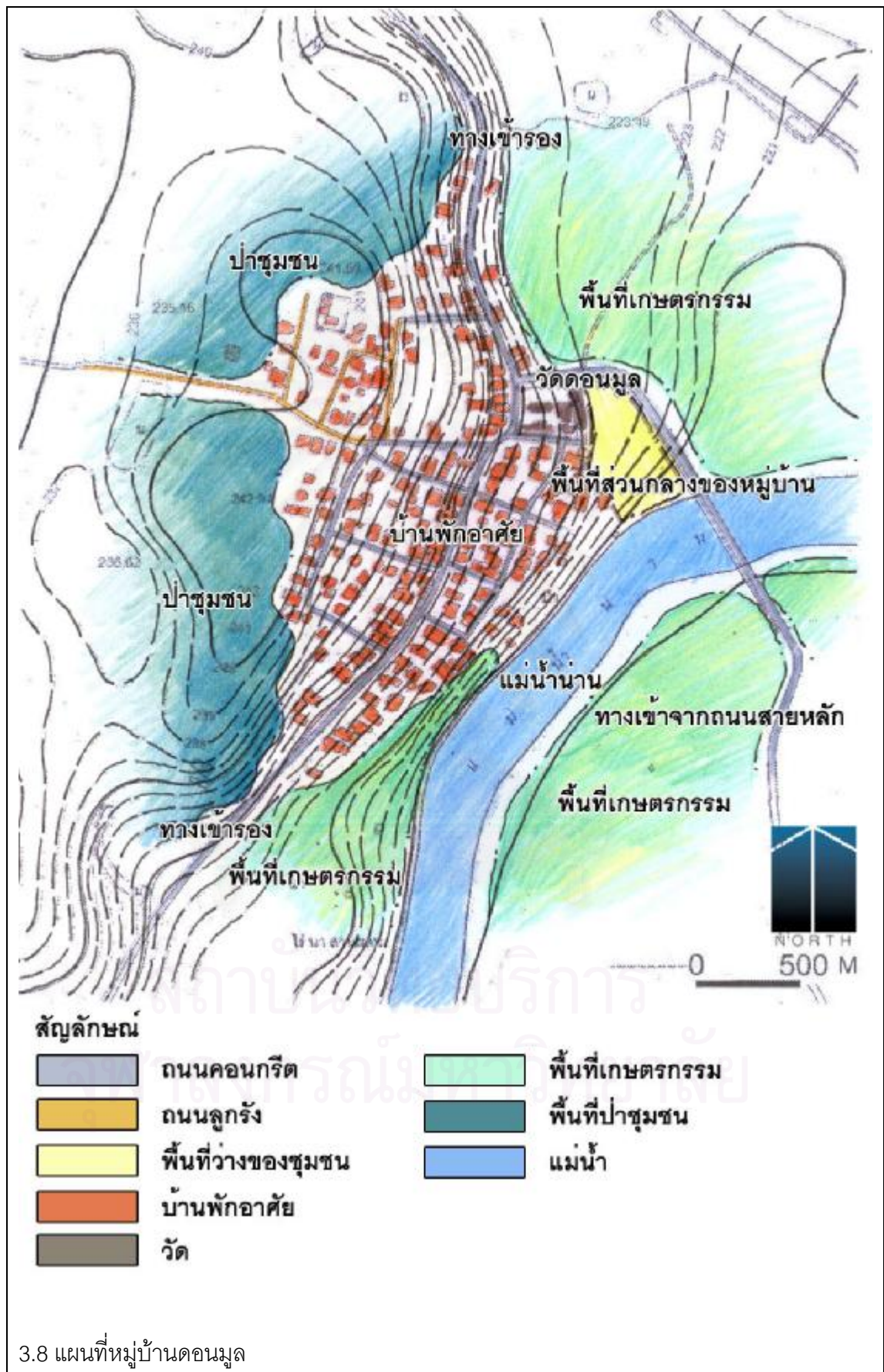

ภาพที่ 3.30 ภาพแม่น้ำนาน หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.31 ภาพพื้นที่ลาดชันบริเวณที่พักอาศัย หมู่บ้านดอนมูล

3.2.2.2 พืชพรรณแผนที่

หมู่บ้านดอนมูลพบการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป พบการทำนาในบริเวณที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำ่าน มีการปลูกพืชไร่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับที่นา และบริเวณที่นาในช่วงที่ไม่มีการทำนา และมีป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง

หมู่บ้านดอนมูลพบการทำนาข้าวเหนียวอยู่บริเวณพื้นที่ของครอบครัว เพราะว่าเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน¹¹ ชาวบ้านทำนาบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านติดอยู่บริเวณลำน้ำสาธารณะ และทำนาเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวแต่ละครอบครัว ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ บางครอบครัวที่มีฐานะ มีข้าวเหลือก็จะนำออกขายในบางปี แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 1-2 ไร่¹² ถึงจะพอเพียงในการบริโภคในครอบครัว ไม่พบปัญหาด้านการขาดแคลนข้าวในการบริโภค

หมู่บ้านดอนมูลมีความเชื่อเรื่องการ เลี้ยงผี เหมือนกับหมู่บ้านปางสา โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และรวมกับหมู่บ้านใกล้เคียงเลี้ยงผีร่วมกัน และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกในนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 3.32 ภาพพื้นที่ปลูกข้าว หมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูล พบการปลูกพืชไร่ พืชสวนเพื่อใช้ในบริโภค และการค้าขาย ได้แก่ พริก ข้าวโพด ไบยาสูบ กระจง โดยจะปลูกในพื้นที่นาในเวลาเสร็จจากการทำนา ซึ่งได้ผลผลิตได้อย่างพอเพียง แล้วจึงมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิตถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายในตลาด สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านนอกเหนือจากการปลูกเพื่อใช้บริโภคต่อไป

¹¹ สัมภาษณ์ พระอธิการ ดุอม ปภสสโร, เจ้าอาวาสวัดดอยมูล หมู่บ้านดอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

¹² สัมภาษณ์ พระอธิการ ดุอม ปภสสโร, เจ้าอาวาสวัดดอยมูล หมู่บ้านดอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาพที่ 3.33 ภาพพื้นที่การเกษตร หมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูล พบการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย และข้าวโพด ไว้บริเวณมุมในพื้นที่เขตบ้าน มีการจัดกลุ่มของพืชผักสวนครัวไว้เป็นพื้นที่แยกออกมาจากไม้ดอกไม้ประดับ และใช้ตาข่ายพลาสติกสีฟ้าล้อมพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อยที่เลื้อยไว้ในครัวเรือน จากการสัมภาษณ์นางศรีคำ วงศ์ไทย กล่าวว่า “ปลูกผักสวนครัวไว้เอง เพราะเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักเสียอีก จึงปลูกผักไว้ใช้เองดีกว่า”¹³

ภาพที่ 3.34-3.35 ภาพการปลูกผักสวนครัวบนพื้นดิน

หมู่บ้านดอนมูล พบปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ในบริเวณหน้าวัดดอนมูล ที่ตั้งอยู่ทางเข้าด้านหน้าของหมู่บ้าน เป็นแปลงพืชสมุนไพรขนาดประมาณ 10 ตารางเมตร ดูแลโดยพระภิกษุ สามเณรภายในวัด โดยทางวัดจะมีการต้มยาเพื่อไว้บริการแก่คนในหมู่บ้านสามารถมาต้มยาได้ที่บริเวณวัด และในบริเวณป่าชุมชนทางด้านท้ายซอยของแต่ละกลุ่มบ้าน ลักษณะเป็นป่าที่กำลังส่งเสริมพัฒนาให้เป็นแหล่งอาหารแก่ชุมชน จะได้รับการดูแลจากชาวบ้านในแต่ละซอย แต่ยังไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร และพบว่ามีสถานีอนามัย

¹³ สัมภาษณ์ ศรีคำ วงศ์ไทย, ชาวบ้าน หมู่บ้านดอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

น้ำโม่งคอยให้บริการแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านดอนมูลเช่นเดียวกัน โดยสถานีอนามัยตั้งอยู่ในบริเวณด้านเหนือของหมู่บ้าน สามารถรองรับการให้บริการแก่ชาวบ้านหมู่บ้านดอนมูลได้อย่างพอเพียง

ภาพที่ 3.36 ภาพการปลูกพืชสมุนไพรบริเวณหน้าวัด หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.37-3.38 ภาพการต้มยาในบริเวณวัดดอนมูล หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.39 ภาพป่าชุมชนของหมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูล พบการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อไว้ใช้ใส่เอง ชาวบ้านเก็บต้นฝ้ายที่ขึ้นอยู่บริเวณทุ่งนา และสวนมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำผ้า ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ได้เพียงพอ แล้วจึงนำไปย้อม และนำมาตัดเย็บด้วยมือเป็นเครื่องนุ่งห่มประเภทต่าง ๆ เพื่อนุ่งห่ม ใช้สอย วิธีการผลิตสืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวลื้อจากแคว้นสิบสองปันนา

แต่เมื่อมีการส่งเสริม และพัฒนาให้จัดจำหน่ายผ้าที่ทอขึ้นมาแก่นักท่องเที่ยว วัดฤดูบิท่องเที่ยว ถิ่นที่สามารถหาเก็บได้ทั่วไป กลับไม่พอเพียงต่อการรองรับการจัดจำหน่าย จึงต้องทำการสั่งซื้อวัตถุดิบมาจากภายนอกหมู่บ้าน เพื่อให้พอเพียงต่อการทอจำหน่าย โดยจะมีการรวบรวมฝ้ายที่ปลูกในป่าจากหมู่บ้าน จากตำบลอื่น ๆ โดยส่วนมากเป็นชาวเขาปลูกแล้วเก็บมาขายให้แก่โรงงานตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ โรงงานจะนำฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้าย ที่พร้อมจะต้ม ย้อม และทอ แล้วจึงนำกลับมาขายให้ทางกลุ่มเพื่อใช้ทอต่อไป

การย้อมสี¹⁴ ชาวบ้านใช้สีย้อมธรรมชาติ จากเปลือกไม้ต่าง ๆ โดยใช้วิธีการถางมาเฉพาะเปลือกของต้นไม้ และถางมาในจำนวนน้อยเพื่อไม่ทำให้ต้นไม้ตาย มีชนิดของสี กับชนิดของต้นไม้ที่นำมาย้อม ได้แก่

- 1) สีน้ำตาล เปลือกไม้ประดู่, เปลือกไม้ค้ำ
- 2) สีเขียว ใบฮ่อม, ใบถั่วแปบ, ใบกล้วย, ใบหูกวาง ผสม มะเกลือ
- 3) สีม่วง, ชมพู น้ำครั่ง, ไม้ฝาง
- 4) สีแดง ยางไม้มะม่วงผสมน้ำครั่ง
- 5) สีเหลือง ขมิ้น, ไพล, ยางไม้มะม่วง
- 6) สีแสด เมล็ดคำแสด(คำเงาะ)
- 7) สีเทา ใบฮ่อมสด, โคลนตม
- 8) สีเทาดำ ใบฮ่อมสด + มะเกลือ + โคลน
- 9) สีฟ้า, น้ำเงิน ใบคราม, ใบฮ่อมหมัก

พบต้นฮ่อมได้ในบริเวณบ้านหลังที่เป็นศูนย์กลางในการย้อมผ้า และจัดจำหน่าย จากการบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าชาวบ้านสามารถหาต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ได้บริเวณทุ่งนา และป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน

วิธีการทอผ้านั้นสืบทอดมาตั้งแต่สมัยก่อน เด็กสมัยใหม่ไม่มีความรู้ในการทอผ้านอกจากคนที่คลุกคลีอยู่ในบ้านจึงพอรู้วิธีบ้าง และพบว่านักเรียนมาเรียนรู้วิธีการย้อมผ้าเพื่อนำไปใช้ทำรายงานในโรงเรียน จึงแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปด้วย ลวดลายการทอผ้าได้แนวคิดจากสายน้ำ และวิถีชุมชน เพราะชาวบ้านอพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชายป่า และริมแม่น้ำนาน ลวดลายการทอผ้าจึงได้แนวคิดมาจากสายน้ำ เช่น ลายน้ำไหล ลายม่าน ลายปล้อง ลายตะขอ ลายดอกจันทน์นอนหงาย ลายคาค่า เป็นต้น

¹⁴ สัมภาษณ์ ธีฎมาญ วงศ์ไทย, ชาวบ้าน หมู่บ้านคอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาพที่ 3.40-3.41 ภาพศูนย์ผ้าทอไทลื้อ สี่ธรรมชาติ หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.42-3.43 ภาพต้นหอมที่ปลูกไว้สำหรับย้อมสี หมู่บ้านดอนมูล

3.2.2.3 น้ำ

หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำจากแม่น้ำน่านมาเป็นน้ำอุปโภค ดำเนินการโดยการประปา ทำการสูบน้ำจากแม่น้ำน่านขึ้นไปไว้บนที่ทำการ ซึ่งจะมีถังเก็บน้ำอยู่ แล้วจึงปล่อยผ่านตามท่อ เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำกันอย่างทั่วถึง ลักษณะของถังเก็บน้ำเป็นถังคอนกรีตยกสูงจากพื้นที่ 1 ถึงสามารถรองรับการใช้งานของทั้งหมู่บ้านได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำบาดาลเพื่อบริโภค โดยพบบ่อน้ำขุดอยู่ภายในบริเวณหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะสามารถใช้น้ำจากบ่อได้อย่างพอเพียง บางครัวเรือนก็จะมีกรรกรองน้ำก่อนที่จะนำมาบริโภคอีกที โดยแต่ละบ่อขุดสามารถให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.44-3.45 ภาพประปาหมู่บ้าน และถังเก็บน้ำหมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูล มีการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย ฝายที่หมู่บ้านดอนมูลใช้อยู่นั้นมีทั้งหมด 1 ลูก ชื่อฝายต้นฮ้างเป็นฝายคอนกรีต ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำย่าง ใช้สำหรับตักน้ำเข้าไร่นาของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ฝายคอนกรีตลูกนี้ทางหมู่บ้านดอนมูลจะใช้ร่วมกับหมู่บ้านฝายมูล โดยจะส่งน้ำมาตามเหมืองคอนกรีตที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง เพื่อกระจายน้ำไปสู่พื้นที่การเกษตรอย่างทั่วถึง

ภาพที่ 3.46 ภาพฝายต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.47 ภาพลำเหมืองคอนกรีต หมู่บ้านดอนมูล

การจัดการน้ำของหมู่บ้านดอนมูล มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายต้องส่งตัวแทนมาชุมนุมร่วมกัน เมื่อถึงเวลาทำงานกรรมการเหมืองจะเป็นผู้นำพาชาวบ้านภายในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านไปช่วยกันทำงานที่เหมือง กรรมการฝายจะได้รับคัดเลือกจากหมู่บ้าน และจะทำหน้าที่ในการดูแล ลำดับในการตักน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่ โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านหลังคาเรือนละ 1 กระสอบ

หมู่บ้านดอนมูล พบความเชื่อเกี่ยวกับเลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาลำน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้น้ำในการทำเกษตรได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านทำการเลี้ยงในช่วงเวลาก่อนลงนา และทำการเลี้ยงร่วมกับหมู่บ้านฝายมูล ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ร่วมใช้น้ำจากฝายเดียวกันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในชุมชนใกล้เคียงกัน

3.2.2.4 สัตว์ในพื้นที่

พบการเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้านดอนมูล สัตว์บก ได้แก่ ไก่ สุนัข สุกร และควาย การเลี้ยงไก่ และสุนัขเหมือนกับหมู่บ้านปางสา คือไก่และสุนัขสามารถเดินไปมาได้อิสระ ชาวบ้านเลี้ยงไก่ไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน เลี้ยงสุนัขไว้สำหรับเฝ้าบ้าน และพบการเลี้ยงสุกรไว้ในเล้าสุกรบริเวณบ้าน เล้าสุกรทำจากไม้ มีหลังคาถักแฉด และฝน ซึ่งใช้วัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในพื้นที่ ยกเว้นหลังคาสังกะสีที่ต้องซื้อเข้ามา พื้นเล้าสุกรยกสูงจากพื้นดินประมาณ 0.50 เมตร ชาวบ้านเลี้ยงสุกรไว้เพื่อจำหน่าย และเลี้ยงควายไว้เพื่อการจำหน่าย สมัยก่อนเลี้ยงควายเพื่อไถนา แต่ปัจจุบันมีรถไถเข้ามาแทนจึงเปลี่ยนจากการเลี้ยงควายเพื่อไถนามาเป็นการเลี้ยงเพื่อไว้จำหน่ายแทน พบสัตว์น้ำภายในหมู่บ้านดอนมูล ได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำ่านทางด้านหน้าหมู่บ้าน โดยบริเวณตั้งแต่สะพานข้ามแม่น้ำเข้ามาสู่มุมบ้านจนถึงบริเวณท้ายบ้านนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป

ภาพที่ 3.48-3.49 ภาพการเลี้ยงหมูในเล้าหมู หมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.50 ภาพบริเวณอนุรักษ์ ห้ามจับสัตว์น้ำ หน้าหมู่บ้านดอนมูล

3.2.2.5 สิ่งก่อสร้าง

หมู่บ้านดอนมูลมีการกระจายตัวของบ้านพักอาศัยตามถนนสายหลัก และถนนซอย แต่บริเวณที่ไกลออกไปจากวัด และเข้าใกล้พื้นที่ป่าชุมชนกลุ่มบ้านพักอาศัยจะเริ่มเบาบางลง หน้าบ้านของบ้านพักอาศัยจะหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลมีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 6.00 ถึง 7.00 เมตร กลุ่มบ้านบริเวณที่ใกล้กับป่าชุมชนมีเพียงบางหลังที่มีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้าที่สามารถเดินผ่านไปยังบ้านหลังอื่นได้ บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลเป็นบ้านพักแบบเก่า ในบางหลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัย และขนาดของบ้านพัก เพื่อให้รองรับต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นของแต่ละครอบครัว

ภาพที่ 3.51-3.52 ภาพการกระจายตัวของบ้านในหมู่บ้านดอนมูล

ไม่พบโรงเรียนในหมู่บ้านดอนมูล เด็กในหมู่บ้านดอนมูลต้องไปเรียนที่โรงเรียนพัฒนานิคมวิทยา โดยทางโรงเรียนได้เปิดให้การเรียนการสอนจนถึงชั้น ป.6 แล้วจึงไปเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าที่โรงเรียนในอำเภอท่าวังผาต่อไป ซึ่งโรงเรียนนี้จะรองรับ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านดอนมูล หมู่บ้านบ้านซอน และหมู่บ้านนาฮาย

ภาพที่ 3.53 ภาพโรงเรียนพัฒนานิคมวิทยา รองรับนักเรียนจากหมู่บ้านดอนมูล

3.2.2.6 วัสดุ

จากการสัมภาษณ์นายบุญยืน ตาเป็ง กล่าวว่า “บ้านสมัยก่อนในหมู่บ้านดอนมูลนั้นมีลักษณะเหมือนบ้านไทลื้อ ที่ตั้งอยู่บริเวณลานด้านข้างของวัดทุกหลัง”¹⁵ และในปัจจุบันหมู่บ้านดอนมูล พบลักษณะบ้านมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านมีรูปแบบดังนี้ ผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย แบบก่ออิฐแล้วปูผนังด้วยกระเบื้องลวดลายต่าง ๆ และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีขาว สีครีม สีฟ้า เหมือนกับบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้าง มีทั้งไม้ยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้อง และสังกะสี การสร้างบ้านที่หมู่บ้านดอนมูลนั้นจะทำการจ้างต้น (แรงงานหลัก) ประมาณ 4-5 คนเพื่อเป็นควบคุมงานในการสร้างบ้าน ซึ่งจะมีทั้งคนภายนอกหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างจนได้วิชาความรู้กลับมา จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านภายในหมู่บ้านให้มาช่วยสร้างบ้านต่อไป โดยมีลักษณะในการเหมาค่าแรงและซื้อวัสดุมาให้ก่อสร้างตรงกับหมู่บ้านต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.54-3.55 ภาพบ้านแบบต่าง ๆ ในหมู่บ้านดอนมูล

พบบ้านเก่าภายในหมู่บ้านดอนมูล ผนังทำจากแผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร ติแนวขวางเป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.50 เมตร หลังคาทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากสังกะสี และมุงจาก ในบางส่วนของหลังคา ซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้จากบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบ้านเก่าที่พบในหมู่บ้านปางสา แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านดอนมูลมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่พักอาศัยไปจากเดิมเช่นกัน

¹⁵ สัมภาษณ์ ยืน ตาเป็ง, ชาวบ้าน หมู่บ้านดอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาพที่ 3.56 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านดอนมูล

3.2.2.7 พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านดอนมูล มีการทำกิจกรรมเลี้ยงเจ้าหลวงเมืองลำบริเวณอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำบริเวณด้านหน้าหมู่บ้านใกล้กับวัดดอนมูลเป็นประจำทุกปี โดยในอดีตชาวบ้านหมู่บ้านดอนมูล จะทำกิจกรรมในพื้นที่บริเวณด้านข้างป่าชุมชน แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนไปเลี้ยงร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียง และในปัจจุบันจึงย้ายกลับมาเลี้ยงที่หมู่บ้านเหมือนเดิม แต่พื้นที่บริเวณป่าชุมชนไม่สะดวกในการประกอบพิธีกรรม จึงย้ายมาจัดงานเลี้ยงบริเวณหน้าวัดดอนมูลภายหลัง ในการเลี้ยงหลวงเมืองลำนั้น ชาวบ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยแต่ละคนจะนำไก่มาคนละ 1 ตัว และรวมเงินกันเพื่อซื้อ ควาย วัว และหมู 3 ตัว เพื่อนำมาประกอบพิธีแต่ละครั้ง พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่พักผ่อนสำหรับคนสูงอายุจะมาเล่นกีฬาเปตองในช่วงเวลาเย็น ลักษณะของพื้นที่เป็นพื้นที่โล่งติดแม่น้ำนาน มีต้นไม้ใหญ่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ พบว่ามีการปลูกไม้ตกแต่งภายในพื้นที่ด้วย แต่ไม่ได้รับการดูแลจึงทำให้มีการเสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา พืชพรรณที่ปลูกอยู่ส่วนมากเป็นไม้ยืนต้นต่าง ๆ คละกัน บริเวณป่าชุมชน และปล่อยให้ต้นไม้เจริญเติบโตไปตามธรรมชาติ และสามารถเก็บผลผลิตที่เกิดจากป่าชุมชนนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ภาพที่ 3.57-3.58 ภาพบริเวณประกอบกิจกรรมต่าง ๆ บริเวณวัดดอนมูล

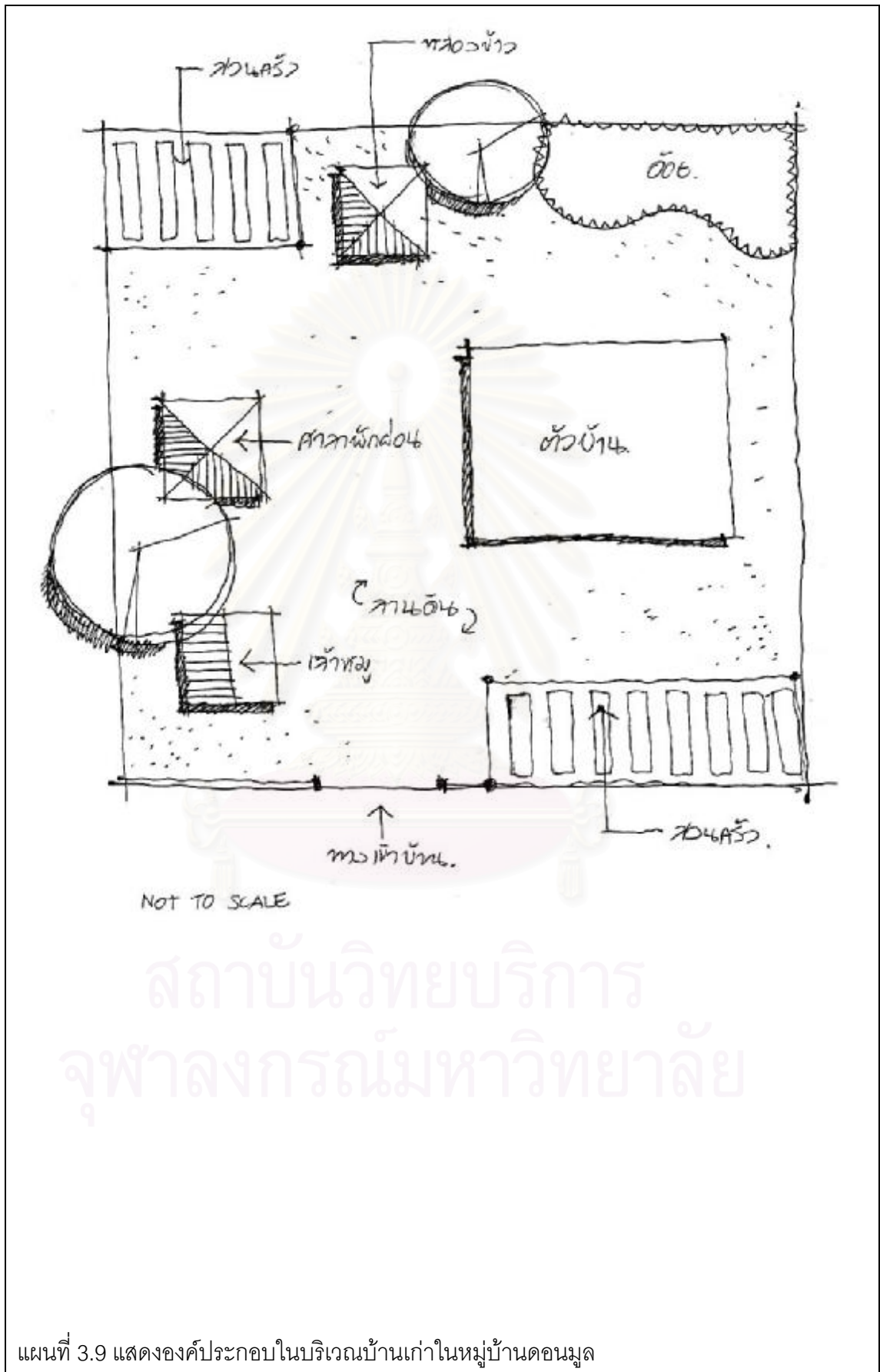
ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบภายในบ้านในหมู่บ้านดอนมูล มีองค์ประกอบ ได้แก่ เค้าหมูอยู่บริเวณด้านหน้าบ้าน หลงข้าวอยู่ใกล้กับตัวบ้าน ศาลานั่งเล่น และสวนครัวบริเวณริมรั้วบ้าน แต่ละองค์ประกอบจัดวางอยู่ห่างกัน และมีขอบเขตชัดเจน พื้นที่โล่งของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลใช้สำหรับตากพืชผลทางการเกษตร และปลูกพืชพรรณที่ต้องการใช้ประโยชน์ พบการทำรั้วเพื่อบ่งบอกอาณาเขตของแต่ละหลังคาเรือน โดยพบรั้วที่ทำจากไม้ไผ่ ที่สามารถหาได้จากในพื้นที่ รั้วที่ทำจากต้นไม้ตัดแต่ง และรั้วที่ทำจากการก่ออิฐซึ่งเป็นวัสดุที่ต้องซื้อเข้ามาจากภายนอกพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่าหมู่บ้านปางสา

ภาพที่ 3.59 ภาพองค์ประกอบภายในบ้านหมู่บ้านดอนมูล

ภาพที่ 3.60 ภาพองค์ประกอบภายในบ้านหมู่บ้านดอนมูล

แผนที่ 3.9 แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านดอนมด

3.2.2.8 การสัญจร

ถนนสายหลักของหมู่บ้านดอนมูลเป็นถนนแอสฟัลท์ ขนาดประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร และมีไหล่ทางอีกด้านละ 1.00 เมตร ตัดผ่านเข้าหมู่บ้าน และมีถนนซอยขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจรแยกออกจากถนนสายหลักไปสู่พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ถนนในบริเวณป่าชุมชนเป็นถนนลูกรัง ขนาดกว้างประมาณ 4.00 เมตร

ภาพที่ 3.61-3.62 ภาพลักษณะถนนในหมู่บ้านดอนมูล

การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และจึงพบทางแยกไปยังหมู่บ้านดอนมูลด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 55 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านดอนมูลมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวกกว่าหมู่บ้านปางสา

3.2.2.9 ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านดอนมูลมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ หมู่บ้านดอนมูลมีความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี เหมือนกับหมู่บ้านปางสา โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านดอนมูลพบการร่วมมือกันในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตในการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้สามารถทำได้พอเพียงต่อการจัดจำหน่าย สร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนนั้น ๆ หมู่บ้านดอนมูล มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝ่ายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝ่ายต้องส่งตัวแทนมาชุมนุมร่วม กรรมการฝ่ายจะได้รับคัดเลือกจากหมู่บ้าน และจะทำหน้าที่ในการดูแล ลำดับในการท่อน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่ โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านหลังคาเรือนละ 1 กระสอบ และพบ การ

อนุรักษแม่น้ำบริเวณทางด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2.3 หมู่บ้านต้นฮ้าง

หมู่บ้านต้นฮ้างตั้งอยู่ที่ ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีทั้งสิ้น 248 ครัวเรือน มีประชากร 1143 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่าน สู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และจึงเจอบางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้างด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร โดยเส้นทางจะผ่านตัวชุมชนอำเภอท่าวังผา และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 47 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวก สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ หรืออำเภอท่าวังผาได้สะดวก หมู่บ้านต้นฮ้างเป็นหมู่บ้านที่ลือชื่อที่กระจายตัวอยู่ในอำเภอท่าวังผา โดยการถูกกวาดต้อนครอบครัวมาจากสิบสองพันนา และมีการโยกย้ายถิ่นฐานตามครอบครัวญาติพี่น้องมาในภายหลังด้วย จนมาถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลาจนถึง 138 ปี¹⁶

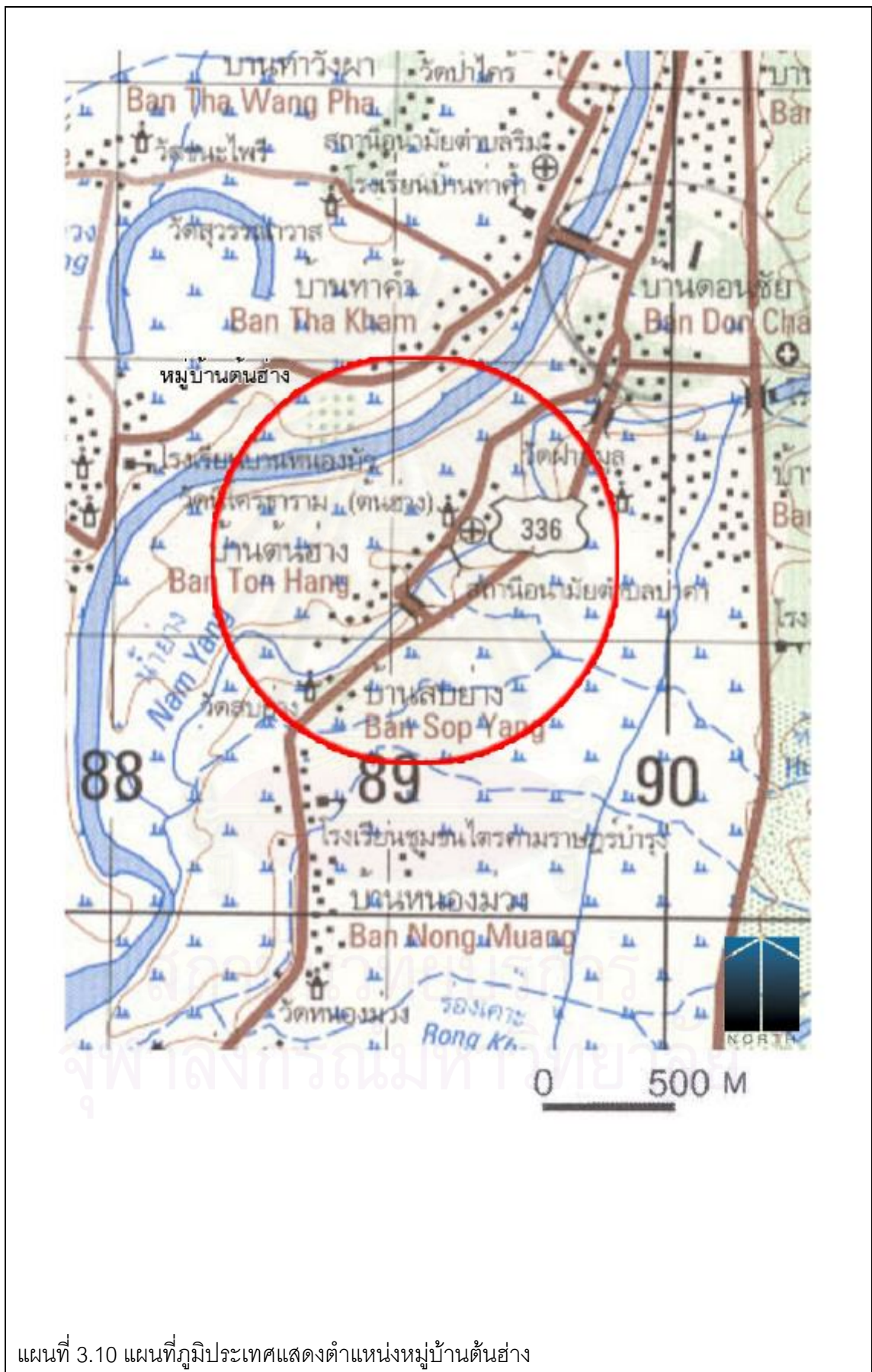
3.2.3.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

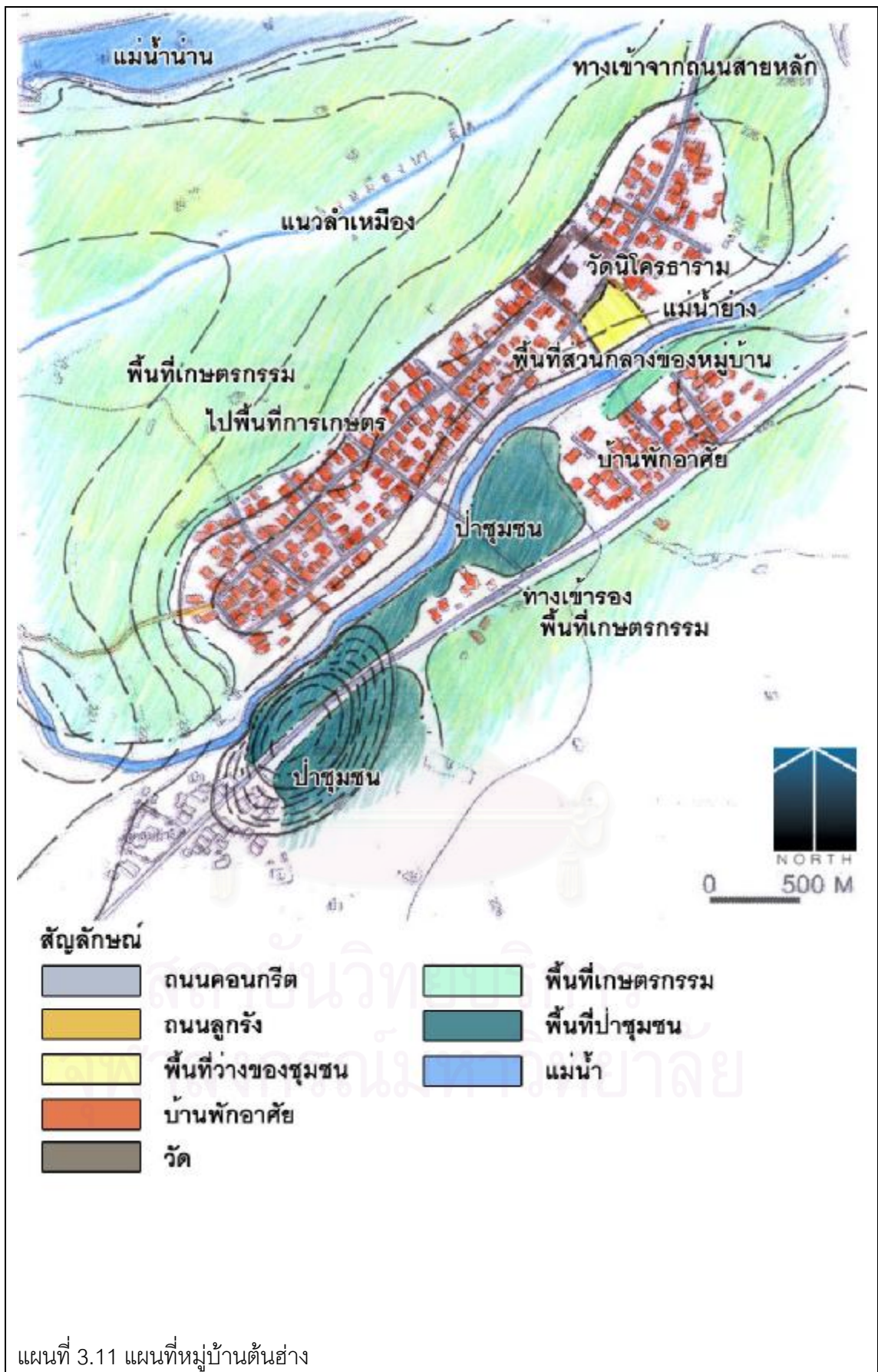
พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านต้นฮ้างตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ดอน กระจายตัวอยู่บนพื้นที่ที่มีความสูง และน้ำไม่ท่วมถึง ส่วนพื้นที่ด้านข้างที่ติดกับแม่น้ำน่าน และมีความสูงต่ำกว่าพื้นที่พักอาศัยจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำหรับทำนาข้าว หมู่บ้านต้นฮ้างมี พื้นที่โล่ง(ชวง) บริเวณกลางหมู่บ้านตรงข้ามกับวัดนิโครธาราม สำหรับใช้ประกอบกิจกรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน และในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้านยังพบบ้านที่ลือชื่อและตลาดอยู่ทางด้านหลัง และรอบ ๆ จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแสดงให้เห็นเด่นชัด ด้านทิศเหนืออีกฝั่งของถนนของหมู่บ้านมีพื้นที่ป่าชุมชน

ภาพที่ 3.63 ภาพภูมิประเทศ หมู่บ้านต้นฮ้าง

¹⁶ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

3.2.3.2 พืชพรรณ

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป ได้แก่ พบการทำนาบริเวณพื้นที่ราบใกล้แม่น้ำ และปลูกพืชไร่พืชสวนในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือในช่วงเวลาที่ไม่มีการทำนา พืชพรรณในบริเวณหมู่บ้านจะมีการปลูกเพื่อประดับตกแต่ง โดยแต่ละบ้านพักอาศัยจะเป็นผู้ดูแลต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณบ้านพักของตนเอง

หมู่บ้านต้นฮ้างพบการทำนาปีละ 1 ครั้ง อยู่บริเวณพื้นที่ของครอบครัว บริเวณด้านหลังรอบ ๆ หมู่บ้านกระจายตัวอยู่กับการปลูกพืชผลทางการเกษตร และทำนาเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวแต่ละครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาดังแต่ 2-3 ไร่ โดยเฉลี่ย ผู้ชายกินข้าว 30 หาบ และผู้หญิงกินข้าว 25 หาบ ต่อปี¹⁷ ซึ่งพอเพียงในการบริโภคในครอบครัว ที่หมู่บ้านต้นฮ้างนี้ทำนาได้พอเพียงในการบริโภคของครอบครัวเสมอ

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการต้มไก่เลี้ยงเสื่อเวลาปลูกข้าว และพบ เสื่อนา อยู่บริเวณพื้นที่ทำนา มีลักษณะคล้ายบ้านหลังเล็ก ๆ ทำจากไม้อัด และหลังคาสังกะสี สูงประมาณ 1.80 เมตร ภายในบ้านพบลักษณะของที่นำมาบูชา เช่น ข้าว น้ำ ดอกไม้ นอกจากนี้หมู่บ้านต้นฮ้างยังคงมีประเพณี ลงแขก เกี่ยวข้าว ของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

ภาพที่ 3.64 ภาพพื้นที่ปลูกข้าว หมู่บ้านต้นฮ้าง

หมู่บ้านต้นฮ้าง ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพริกแดง พริก หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ไบยาสูบ และปลูกข้าวโพด มะเขือแซมบ้างในบางพื้นที่ พบว่าทำการปลูกพริกแดงบริเวณพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้าน กระจายพื้นที่อยู่รอบ ๆ ใกล้กับพื้นที่ทำนา ไม่พบการกันรั้วเพื่อป้องกันขอบเขตของแต่ละคน และพบว่าชาวบ้านนำผลผลิตที่ได้มาตากในบริเวณบ้านของแต่ละคน เช่น บนรั้วไม้

¹⁷ สัมภาษณ์ พระครูพรหมวีระสุนทร, เจ้าอาวาสวัดนิโครธาราม หมู่บ้านต้นฮ้าง, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

ตัดแต่ง บนพื้นหน้าบ้าน และบนหลังคา และเมื่อตากเสร็จจะมีคนมาซื้อถึงที่หมู่บ้านเพื่อนำไปขายต่อไป

ภาพที่ 3.65 ภาพพริกแดงที่ชาวบ้านปลูก

ภาพที่ 3.66 ภาพพื้นที่การเกษตรของหมู่บ้าน

หมู่บ้านต้นฮ้าง มีการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท พริก ผักชี ตะไคร้ มะละกอ ข่า หอม ตำลึง มะเขือปลูไว้บริเวณมุมของพื้นที่เขตบ้าน พบว่ามีการจัดกลุ่มของพืชผักสวนครัวไว้เป็นพื้นที่แยกออกมาจากไม้ดอกไม้ประดับ และในบ้านบางหลังพบการใช้ตาข่ายพลาสติกสีฟ้า ล้อมพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อยที่เลี้ยวไว้ในครัวเรือน และพบว่าการปลูกพืชผักสวนครัวนั้นพอเพียงสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว ไม่ได้นำออกมาจำหน่าย

ภาพที่ 3.67-3.68 ภาพการปลูกผักสวนครัวบนพื้นดิน หมู่บ้านต้นฮ้าง

หมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบการทอผ้า ทำเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายในครัวเรือนเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา ชาวบ้านจะซื้อเสื้อผ้าจากตลาดมาใช้แทนการทอเอง เนื่องจากในพื้นที่ไม่มีวัตถุดิบในการทอผ้าใสมาดั้งแต่สมัยโบราณ

3.2.3.3 น้ำ

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบ น้ำสำหรับอุปโภคในหมู่บ้านต้นฮ้างจะใช้บ่อขุด และระบบประปาชนบทที่สูบน้ำบาดาลขึ้นมา บ่อขุดจะรองรับการใช้ น้ำของชาวบ้านประมาณ 6-7 ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น และจะมีการใช้ฝาดปิดปากบ่อเพื่อ

ป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป จากการสัมภาษณ์นายคำ และนางแสงอิน ไหมยะ กล่าวว่า “น้ำที่ได้จากบ่อขุดสามารถแจกจ่ายให้ชาวบ้านรอบ ๆ บ่อได้ใช้อย่างพอเพียง ไม่ขาดแคลน”¹⁸

หมู่บ้านต้นฮ้าง ใช้บ่อขุด และน้ำประปาชนบทเป็นน้ำบริโภคเช่นเดียวกับน้ำอุปโภค โดยบ่อขุดจะรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 6-7 ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น และจะมีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป จากการสัมภาษณ์นายคำ และนางแสงอิน ไหมยะ กล่าวว่า “น้ำที่ได้จากบ่อขุดมีความใสสะอาดสามารถนำมาใช้ดื่มกินได้ด้วย”¹⁹ และพบว่าบางครั้งครัวเรือนจะทำการตักน้ำก่อนที่จะนำมาบริโภคอีกที

หมู่บ้านต้นฮ้าง พบการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย เป็นตัวแบ่งปันน้ำให้ทั่วถึงทุกพื้นที่การเกษตร โดยมีฝายที่ทดน้ำสำหรับพื้นที่การเกษตรในหมู่บ้านทั้งหมด 2 ลูก ฝายลูกที่ 1 เป็นฝายคอนกรีต ชื่อว่าฝายต้นฮ้าง ใช้สำหรับทดน้ำเข้าไร่นาของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน และไร่นาของหมู่บ้านนาปลา โดยสามารถรองรับพื้นที่ไร่นาได้ทั้งหมดประมาณ 1000 ไร่ ฝายลูกที่ 2 เป็นฝายไม้ลวกที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง ใช้สำหรับทุ่งนา โดยสามารถรองรับพื้นที่ไร่นาได้ทั้งหมดประมาณ 400 ไร่ มีปัญหาต้องซ่อมแซมทุกปี ส่วนการใช้น้ำภายในครัวเรือนปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้าน และพบร่องรอยการใช้น้ำในบ่อน้ำตื้นในบางครั้งเรือน ลักษณะเป็นบ่อขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่ในพื้นที่ของบ้านบริเวณทางด้านหน้าบ้าน โดยจะถูกส่งผ่านลำเหมืองคอนกรีตที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง

ภาพที่ 3.69 ภาพฝายต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.70 ภาพฝายไม้ลวก

¹⁸ สัมภาษณ์ คำ ไหมยะ และแสงอิน ไหมยะ , ชาวบ้าน หมู่บ้านต้นฮ้าง, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

¹⁹ สัมภาษณ์ คำ ไหมยะ และแสงอิน ไหมยะ , ชาวบ้าน หมู่บ้านต้นฮ้าง, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาพที่ 3.71 ภาพลำเหมืองคอนกรีต หมู่บ้านต้นฮ้าง

การจัดการระบบน้ำของหมู่บ้านต้นฮ้างนั้น จะแต่งตั้ง นายฝ่าย กรรมการฝ่าย เป็นผู้ดูแลการใช้น้ำภายในหมู่บ้านให้เกิดความเรียบร้อย และพบว่าการใช้น้ำภายในหมู่บ้านพอเพียงสำหรับทุกครอบครัว หมู่บ้านต้นฮ้างยังมีความเชื่อในการเลี้ยง ฝี่เหมือง ฝี่ฝาย เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาลำน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้น้ำในการทำเกษตรได้อย่างพอเพียง โดยจะทำการเลี้ยง บวงสรวงผีทุก ๆ เดือนมิถุนายนของทุกปี

3.2.3.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านต้นฮ้าง พบการเลี้ยงสัตว์บก ได้แก่ ไก่ และสุนัข เลี้ยงไว้ภายในบ้านของชาวบ้าน และไม่พบการมีรั้วที่ปิดกั้นมิดชิดเหมือนกับหมู่บ้านปางสา ไก่และสุนัขจึงสามารถเดินไปมาบริเวณหมู่บ้านได้อิสระ ชาวบ้านเลี้ยงไก่ไว้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน และการใช้ไก่ในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรมเหมือนกับหมู่บ้านปางสา และเลี้ยงสุนัขไว้เพื่อเฝ้าบ้าน และพบสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถมาจับปลาในแม่น้ำเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน และหมู่บ้านจัดโครงการอนุรักษ์ปลาน้ำจืด เพื่อช่วยในการส่งเสริมการรักษาสภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.72 ภาพบริเวณจัดโครงการอนุรักษ์ปลาน้ำวัด

3.2.3.5 สิ่งก่อสร้าง

หมู่บ้านต้นฮ้างกระจายตัวไปตามถนนสายหลักของหมู่บ้านอย่างหนาแน่น หน้าบ้านหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 6.00 ถึง 7.00 เมตร และกระจายตัวไปตามแนวถนนซอยที่แยกออกมาจากถนนสายหลัก กลุ่มบ้านนี้มีรั้วกันขอบเขตของบ้านอย่างชัดเจน ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้าที่สามารถเดินผ่านไปยังบ้านหลังอื่นได้ จึงไม่พบเห็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมระหว่างบ้านแต่ละหลัง บ้านพักอาศัยของหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางกายภาพ และขนาดของบ้านพักไปมากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล ทำให้มีพื้นที่โล่งภายในบ้านสำหรับใช้ประโยชน์น้อยลงด้วย

ภาพที่ 3.73 ภาพทางเดินในหมู่บ้านต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.74 ภาพการกระจายตัวของบ้านตามถนน

หมู่บ้านต้นฮ้าง ไม่พบการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ไม่พบทั้งในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน และพื้นที่ส่วนตัวของชาวบ้าน ในการรักษาพยาบาลนั้น ชาวบ้านจะไปรักษาที่สถานีนอนามัยตำบลปากคา ซึ่งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน มีความสะดวกและพอเพียงแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.75 ภาพอนามัยตำบลป่าคา รองรับชาวบ้านต้นฮ้างได้อย่างพอเพียง

3.2.3.6 วัสดุ

หมู่บ้านต้นฮ้าง พบลักษณะบ้านเหมือนกับบ้านพักราชการ มีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านมีรูปแบบดังนี้ ผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย แบบก่ออิฐแล้วปูผนังด้วยกระเบื้องลวดลายต่าง ๆ และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีขาว สีครีม มีทั้งไม่ยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องสีสันแตกต่างกัน มีความเปลี่ยนแปลงไปจากบ้านแบบเก่า เนื่องจากหมู่บ้านต้นฮ้างมีระยะทางห่างจากตัวเมือง และตัวอำเภอใกล้ที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้าน จึงสะดวกที่จะนำวัสดุจากที่อื่นเข้ามาสร้างบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้าง จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้างมีความแตกต่างกับลักษณะของหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล หมู่บ้านต้นฮ้างจะจ้างแรงงานเข้ามาเพื่อสร้างบ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างบ้านแต่ละหลัง มีทั้งการจ้างชาวบ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างแล้วฝึกฝนจนสามารถกลับมาทำงานก่อสร้างในหมู่บ้านได้ และจ้างแรงงานจากภายนอกหมู่บ้าน โดยเจ้าของบ้านจะเป็นคนซื้อวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างมาให้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.76-3.77 ภาพบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในหมู่บ้านต้นฮ้าง

หมู่บ้านต้นฮ้าง พบบ้านเก่า ผนังทำจากแผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว และปีกนกทำจากสังกะสี แต่ไม่พบบ้านที่ทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงจาก เช่นเดียวกับบ้านเก่าที่พบในหมู่บ้านปางสา

ภาพที่ 3.78-3.79 ภาพบ้านเก่าในหมู่บ้านต้นฮ้าง ฝาผนังทำจากแผ่นไม้

3.2.3.7 พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านต้นฮ้างพบการนับถือ เลื้อบ้าน เลื้อเมือง ตั้งอยู่บริเวณลานด้านหน้าวัด ลักษณะของเลื้อบ้านจะทำจากไม้อัด และหลังคาสังกะสี ลักษณะคล้ายบ้านในปัจจุบันของหมู่บ้านแต่มีขนาดเล็กกว่า และมีการสืบชะตาหมู่บ้าน โดยทุกบ้านจะโยงสายสิญจ์เข้ามายังวัดที่ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านเพื่อทำพิธีปีละ 1 ครั้ง โดยชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีกรรมในพื้นที่โล่งหน้าวัดได้อย่างพอเพียง พื้นที่โล่งที่ชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นศูนย์กลางสำหรับหมู่บ้านมีลักษณะเป็นลานดิน มีหญ้าขึ้นในบางจุด และมีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มเงาอยู่โดยรอบพื้นที่

ภาพที่ 3.80 ภาพช่วงของหมู่บ้านต้นฮ้าง ปัจจุบันใช้เป็นพื้นที่โล่ง

ภายในบ้านแต่ละหลังพบการจัดวางองค์ประกอบภายในพื้นที่บ้าน มีองค์ประกอบได้แก่ พื้นที่กินข้าวอยู่บริเวณหน้าบ้านใกล้กับครัวไทย พื้นที่โล่งด้านข้างบ้าน พบหลองข้าวอยู่ทางด้านหลัง และมีพื้นที่ปลูกกล้วย สวนครัว อยู่บริเวณริมรั้ว พื้นที่โล่งของบ้านใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับตากพืชผลทางการเกษตร พื้นที่ตากพืชม พบบางหมู่บ้านมีการตากแต่งรั้วด้วยต้นไม้ตัดแต่งให้เกิดความสวยงาม จากการสัมภาษณ์พระครูพรหมวีระสุนทร เจ้าอาวาสวัดนิโครธาราม กล่าวว่า “หมู่บ้านเคยร่วมการประกวดหมู่บ้านสะอาดดอกไม้งามและได้รางวัลชนะเลิศ บางบ้านจึงยังมีการดูแลรักษาให้คงสภาพที่สวยงามไว้อยู่”²⁰ โดยส่วนมากพบว่าที่เกิดจากการใช้อิฐก่อ แล้วทาสีความความชอบของเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นวัสดุที่ต้องซื้อเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของที่พักอาศัยมากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล

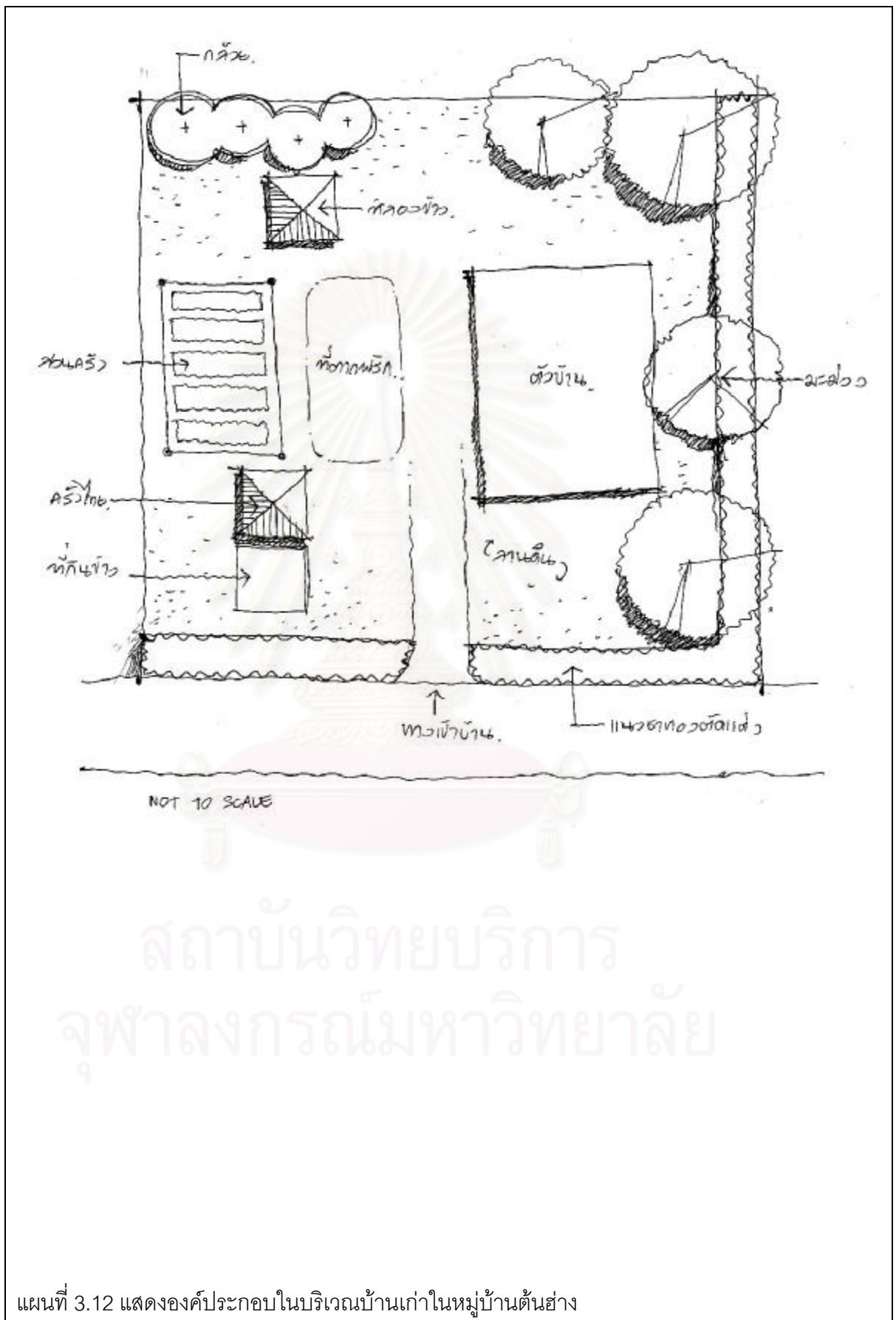

ภาพที่ 3.81 ภาพการเก็บฟืนไว้ใช้อย่างพอเพียง

ภาพที่ 3.82 ภาพพื้นที่รับประทานอาหาร

²⁰ สัมภาษณ์ พระครูพรหมวีระสุนทร, เจ้าอาวาสวัดนิโครธาราม หมู่บ้านต้นฮ้าง, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาพที่ 3.83 ภาพรั้วที่ได้รับการตกแต่งดูแล

ภาพที่ 3.84 ภาพรั้วในหมู่บ้านต้นฮ้าง

3.2.3.8 การสัญจร

การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และจึงพบทางแยกไปยังหมู่บ้านต้นฮ้างด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร โดยเส้นทางจะผ่านตัวชุมชนอำเภอท่าวังผา และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 47 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวก สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ หรืออำเภอท่าวังผาได้สะดวก

ถนนเข้าสู่หมู่บ้านต้นฮ้างเป็นถนนแอสฟัลท์ ขนาดกว้างประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร และมีไหล่ทางอีกด้านละ 1.00 เมตร ตัดผ่านอ้อมหมู่บ้านไปทางทิศเหนือของหมู่บ้าน และมีถนนสายหลักแยกออกมาเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีต ขนาดกว้างประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร ไม่พบไหล่ทาง ถนนสายหลักตัดผ่านไปทางด้านทิศตะวันตก มีถนนสายหลักวิ่งผ่านไปทางทิศตะวันออกสุดที่พื้นที่เกษตรกรรม และพบถนนซอยขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร แยกออกจากถนนสายหลักไปสู่ถนนสายทางเข้าหมู่บ้านที่ตัดขนานกัน

ภาพที่ 3.85 ภาพถนนทางเข้าหมู่บ้านต้นฮ้าง

ภาพที่ 3.86 ภาพถนนในหมู่บ้านต้นฮ้าง

3.2.1.9 ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านต้นฮ้างมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านต้นฮ้าง มีกรรมการเหมืองและกรรมการฝายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้น้ำเหมือง ฝายของหมู่บ้าน โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้าน และพบ การอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณทางด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียง

โดยนำองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่พบในทั้ง 3 หมู่บ้าน มาวิเคราะห์ตามกลุ่มที่ได้แบ่งไว้ตามองค์ประกอบตามปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และหาระดับของความพอเพียงในแต่ละองค์ประกอบในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นตามกรอบปัจจัยพื้นฐาน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้แก่ ปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่น จากการสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านต้นฮ้าง และหมู่บ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านนั้นพบองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่น 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิลักษณะพืชพรรณ น้ำ สัตว์ในพื้นที่ สิ่งก่อสร้าง วัสดุ พื้นที่ว่าง ระบบการสัญจร และปัจจัยทางสังคม โดยสามารถจัดกลุ่มความสัมพันธ์ได้ดังนี้

4.1.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

4.1.1.1 พืชพรรณ แบ่งออกเป็น ข้าว พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว

1) ข้าว

การทำนาส่วนใหญ่ที่พบเห็นจะอยู่บนพื้นที่ราบโดยรอบพื้นที่พักอาศัย แต่ละครอบครัวจะปลูกข้าวบนพื้นที่นาของตนเอง ลักษณะของนาจะแบ่งแปลงคั่นนาตามสภาพภูมิประเทศ ผลผลิตที่ได้จากการทำนาใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องอย่างพอเพียง ไม่มีการนำข้าวออกไปจำหน่าย และซื้อข้าวจากภายนอกหมู่บ้านมาบริโภคในบางปีที่ขาดแคลน เพราะว่าเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ และชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนอยู่ ตรงกับคำกล่าวของ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต¹ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาเรื่องการปลูกข้าว เพื่อได้มาซึ่งปัจจัยในเรื่องของอาหาร และเครื่องนุ่งห่มนั่นเอง

จากการบอกเล่า พบว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนา ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านบอกเล่าว่าหมู่บ้านจะมี ฝึนา และจะมีการเลี้ยงฝึนาเป็นประจำทุกปี สอดคล้องกับชาวบ้านที่บอกเล่าเรื่องการเลี้ยงฝึนา การบวงสรวงฝึนา เพื่อความเชื่อในการดูแลที่นา และมีผลผลิตที่ดี ในแต่ละปีแต่ละหมู่บ้านจะมีการเลี้ยงฝึนาในเวลาที่แตกต่างกันออกไปตามการสืบทอดมาแต่สมัยโบราณ ซึ่งตรง

¹ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

กับที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง² ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา

2) พืชไร่ พืชสวน

การปลูกพืชไร่ พืชสวน ชาวบ้านในหมู่บ้านได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากทางเกษตรหมู่บ้านให้ปลูกพืชไร่พืชสวน โดยแต่ละหมู่บ้านมีพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย ข้าวโพดพริกแดง พริก หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ลิ้นจี่ มะม่วง ลำไย และใบยาสูบ ในพื้นที่ปลูกพืชไร่ พืชสวนนั้นจะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ทำนา กระจายตัวอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะปลูกบนพื้นที่ของตนเอง และนำมาบริโภคภายในครอบครัวได้อย่างพอเพียง ตรงกับคำกล่าวของ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต³ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไทยด้านที่อยู่อาศัยในเรื่องของการที่สังคมไทยนิยมปลูกไม้ผลเพื่อนำมาบริโภคด้วย และเมื่อเหลือเกินจากการบริโภคภายในครอบครัวจึงจำหน่ายแก่พ่อค้าที่มารับซื้อจากหมู่บ้านไปจำหน่ายยังตลาดต่อไป

3) พืชผักสวนครัว

พบการปลูกพืชผักสวนครัวในบ้านบางหลังโดยปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านปลูกไว้ในบริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ้านของตนเอง พบการปลูกผักสวนครัวไว้บนกระถาง และกระบะไม้ที่ทำขึ้นยกสูงจากพื้นเพื่อช่วยในความสะดวกสบายในการเก็บผลผลิต และทำรั้วกันขอบเขตในพื้นที่ปลูกผักสวนครัวจึงสามารถป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อยภายในครอบครัว ชาวบ้านสามารถปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้ประกอบอาหารได้อย่างพอเพียง โดยยังให้ความสำคัญกับการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคด้วยตนเอง เพราะเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักเสียอีกจึงปลูกผักไว้ใช้เอง แต่ก็มีบางครั้งที่ไปซื้อผักที่ตลาดบ้างเนื่องจากที่บ้านไม่ได้ปลูกไว้ ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง⁴ ได้กล่าวถึงสังคมล้านนาที่มีการปลูกไม้เลื้อยที่กินได้ไว้ในบริเวณบ้านเช่นเดียวกัน และ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต⁵ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไทยด้านที่อยู่อาศัยในเรื่องของการที่สังคมไทยนิยมปลูกผักสวนครัวไว้ด้านหลังบ้านเพื่อนำมาประกอบอาหารช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย

4.1.1.2 น้ำ แบ่งออกเป็น น้ำสำหรับอุปโภค น้ำสำหรับบริโภค และน้ำใช้ในการเกษตร

1) น้ำสำหรับอุปโภค

² เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

³ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

⁴ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

⁵ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

น้ำใช้สำหรับอุปโภค ในปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้าน ระบบประปาภูเขา พบว่ามีการใช้ระบบประปาภูเขาโดยใช้วิธีท่อน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน แล้วนำมาเก็บไว้ในถังเก็บน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมาใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง และใช้น้ำบ่อขุด ซึ่งสามารถรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 3-4 ครั้งเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น มีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง⁶ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาล้านนาที่พบว่ามีบ่อน้ำสำหรับดื่มกินและใช้งาน โดยนิยมตีม่น้ำจากบ่อขุดมากกว่าห้วยหนอง

2) น้ำสำหรับบริโภค

ปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้านที่ส่งลงมาตามท่อ ซึ่งชาวบ้านสามารถเปิดใช้ได้ตามจุดต่างๆ ที่มีอยู่ และมีบางหลังร่อนน้ำฝนไว้ในตุ่ม ถึงเพื่อใช้บริโภค ไม่พบร้านขายน้ำดื่มภายในหมู่บ้านปางสาและพบว่ามีกรใช้น้ำบาดาลในบางครัวเรือน และใช้บ่อขุด โดยบ่อขุดจะรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 6-7 ครั้งเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น และจะมีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง⁷ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาล้านนาที่พบว่ามีบ่อน้ำสำหรับดื่มกินและใช้งาน โดยนิยมตีม่น้ำจากบ่อขุดมากกว่าห้วยหนอง

3) น้ำใช้ในการเกษตร

น้ำใช้ในการเกษตรถูกนำมาผ่านระบบ เขื่อนฝาย และประปาภูเขาเพื่อแบ่งน้ำไปใช้ในการทำนา และปลูกพืชพรรณทางการเกษตรของแต่ละหมู่บ้าน ให้ครบถ้วน และพอเพียงสำหรับทุกพื้นที่ ในด้านการจัดการการใช้น้ำนั้น พบว่ามีการแต่งตั้ง แก่เหมือง แก่ฝาย เพื่อเป็นผู้จัดสรรน้ำให้เพียงพอสำหรับทุกครอบครัวในการทำนา หรือปลูกพืชผลทางการเกษตร และดูแลความเรียบร้อยเรื่องการใช้น้ำให้กับชาวบ้าน โดยผู้ที่เป็น แก่เหมือง แก่ฝาย นั้น จะเป็นผู้มีสิทธิขาดในการจัดการ ควบคุม การใช้น้ำภายในหมู่บ้านให้เกิดความเรียบร้อย และแก่เหมือง แก่ฝาย จะได้รับผลตอบแทนจากชาวบ้านเป็นข้าว หรือพืชผลทางการเกษตร ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง⁸ ได้กล่าวถึงเรื่อง เขื่อนฝาย การจัดการน้ำและการจัดระเบียบทางสังคมล้านนานั้นเอง และตรงกับ วรรณกรรมเรื่อง เขื่อนฝาย : ระบบการจัดการน้ำของเมื่อน่าน⁹ ซึ่งกล่าวถึงภูมิปัญญาในการใช้น้ำจากระบบเขื่อนฝายเช่นเดียวกัน

⁶ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา,(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา,(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

⁸ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา,(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

⁹ คณะกรรมการฝายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน,(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544)

ความเชื่อใน ผีเหมือง ผีฝาย ยังคงมีอยู่ โดยเชื่อว่าช่วยดูแลรักษาลำน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถมีน้ำใช้สำหรับชาวบ้านทุก ๆ หลังคาเรือนอย่างพอเพียง มีการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝายเป็น ประจำทุกปีตามวัน เวลาที่สืบทอดกันมา ตรงกับการบอกเล่าของผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านว่าฝาย ของแต่ละหมู่บ้านจะมี ผีฝาย ดูแลอยู่ ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง¹⁰ ได้กล่าวถึงภูมิ ปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา เช่นเดียวกัน

4.1.1.3 สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

ในหมู่บ้านพบการเลี้ยงสัตว์ไว้อยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน และในบริเวณบ้าน มีทั้งสัตว์บก และ สัตว์น้ำ สัตว์บก ได้แก่ ไก่ สุกร สุนัข กระบือ และโค เลี้ยงไก่ สุกร กระบือไว้ทั้งเพื่อการบริโภค ภายในครัวเรือน การประกอบพิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ และสามารถจำหน่ายเมื่อเหลือเกิน จากความต้องการ เลี้ยงโคไว้ใช้งานในการเกษตร และเลี้ยงสุนัขไว้เฝ้าบ้าน ส่วนสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน โดยชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับบริโภคอย่างพอ เพียงต่อความต้องการของครอบครัว รวมทั้งการใช้เนื้อสัตว์เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

4.1.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

4.1.2.1 พืชพรรณ (พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม)

พบการทอเครื่องนุ่งห่มใช้ภายในหมู่บ้านดอนมูล โดยใช้ต้นฝ้ายในการทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ชิน ตรงกับคำกล่าวของ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต¹¹ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยด้านการแต่ง กาย โดยใช้ฝ้ายมาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม และพบการนำเปลือกไม้ ใบไม้ และหัวของพืชสีต่าง ๆ มาย้อมผ้าให้เกิดสีต่าง ๆ สวยงาม และป้องกันรอยเปื้อนได้ด้วยมีลวดลายในการทอมากมาย เช่น ลายสายน้ำ โดยชาวบ้านสามารถทอใส่ได้พอเพียง จนสามารถพัฒนาเพิ่มขึ้น และจัดจำหน่าย ให้แก่ผู้มาเยือน แต่ไม่พบการทอเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้เองของหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง โดย ทั้ง 2 หมู่บ้านจะแลกเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มจากหมู่บ้านข้างเคียง เนื่องจากไม่มีการสืบทอดการผลิต ปัจจุบันเรื่องเครื่องนุ่งห่มมาจากคนรุ่นก่อน รวมถึงไม่มีวัตถุดิบที่จะนำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่มอยู่ ภายในหมู่บ้านด้วย

¹⁰ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาล้านนา.(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

¹¹ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย.(กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

4.1.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

4.1.3.1 สิ่งก่อสร้าง (บ้านพักอาศัย)

ลักษณะของบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงมาตามยุคสมัย โดยมีบ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กิ่งคอนกรีต โดยมีลักษณะเหมือนบ้านเรือนทั่วไป เป็นบ้าน 1 และ 2 ชั้น มีทั้งไม้ยกพื้นและยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องและสังกะสี และพบบ้านเก่า ที่มีฝาผนังทำจากไม้ไผ่ขัดแตะ และแผ่นไม้ เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว วัสดุทำหลังคาทำจากหญ้าคา ซึ่งทั้งหมดเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาวัสดุในการสร้างได้จากบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันได้มีการหันมาใช้วัสดุสมัยใหม่ ได้แก่ ปูน อิฐ บล็อก ที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่นมาสร้างบ้าน เนื่องจากการใช้วัสดุท้องถิ่นที่นำมาสร้างบ้านนั้น มีความคงทนน้อยกว่าวัสดุที่นำเข้ามาใหม่ ทำให้ต้องมีการซ่อมแซมบ้านบ่อยครั้งกว่าบ้านที่สร้างขึ้นจากปูน

การสร้างบ้านนั้นจะทำการจ้างต้น (แรงงานหลัก) ประมาณ 4-5 คนเพื่อเป็นคนควบคุมงานในการสร้างบ้านพักอาศัย ซึ่งจะมีทั้งแรงงานจากภายนอกหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างจนได้วิชาความรู้กลับมา จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านภายในหมู่บ้านให้มาช่วยสร้างบ้านต่อไป ในการว่าจ้างชาวบ้านจะเหมาค่าแรงในการก่อสร้าง และซื้อวัสดุในการก่อสร้างมาให้

4.1.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

4.1.4.1 พืชพรรณ (พืชสมุนไพร)

พบการปลูกพืชสมุนไพรไว้บริเวณหน้าวัดดอนมูล หมู่บ้านดอนมูล สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้านสามารถนำมาเก็บไปใช้ได้ โดยทางวัดจะเป็นผู้จัดการดูแล และต้มน้ำสมุนไพรไว้บริการแก่ชาวบ้าน ส่วนมากได้รับความนิยมนิยมจากคนสูงอายุ ตรงกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ฦ กลาง¹² ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรพื้นบ้านล้านนา คือการเก็บและการใช้สมุนไพรพื้นบ้านนั้น เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งในการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานจากธรรมชาติ และตรงกับที่ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต¹³ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไทยด้านสุขภาพอนามัย เป็นการค้นคว้าเพื่อเอาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ คือ พืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคที่เกิดขึ้น และตรงกับ

¹² เอกวิทย์ ฦ กลาง, ภูมิปัญญาล้านนา.(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544)

¹³ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, วิถีไทย.(กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น, 2543)

วรรณกรรมเรื่อง ชนวนาน : การรักษาโรค¹⁴ เช่นเดียวกัน แต่จากการสอบถามชาวบ้านยังไม่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากการปลูกพืชสมุนไพรอย่างเต็มที่ เพราะมีผู้ที่สามารถค้นหา และบอกถึงสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละประเภทได้น้อย

ตารางที่ 4.1 แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบจากการสำรวจ

N O	ประเภทของภูมิ ปัญญา	จากวรรณกรรม				จากการสำรวจ		
		ราชบัณฑิตยสถาน (2543)	เอกสาร เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544)	จังหวัดน่าน (2544)	สรุป	หมู่บ้านปางสา	หมู่บ้านคอนมูล	หมู่บ้านต้นช้าง
1	อาหารและเครื่อง ดื่ม					พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน-พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุปโภค-บริโภค-ในการเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)	พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน-พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุปโภค-บริโภค-ในการเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)	พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน-พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุปโภค-บริโภค-ในการเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)
2	เครื่องนุ่งห่ม						พืชพรรณ(ฝ้าย)	
3	ที่อยู่อาศัย					สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)	สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)	สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)
4	ยารักษาโรค						พืชพรรณ(พืชสมุนไพร)	

จากการสำรวจทั้ง 3 หมู่บ้าน พบภูมิปัญญาทั้งหมด 4 ประเภทตามปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งตรงกับวรรณกรรมที่ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกาย ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย ส่วนภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพิธีกรรมพบว่าเป็นภูมิปัญญาที่ตอบสนองตามปัจจัยพื้นฐานเช่นเดียวกัน และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีธรรมพื้นบ้าน พบภูมิปัญญาเรื่องเหมืองฝาย ซึ่งตอบสนองต่อภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม จึงนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบมาวิเคราะห์หาความพอเพียงของแต่ละประเภทต่อไป

¹⁴ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

ปัญญาจังหวัดน่าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

4.2 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่น

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ได้สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ 9 องค์ประกอบ เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการแสวงหาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน ดังนี้

- 1) ลักษณะทางภูมิทัศน์
- 2) พืชพรรณ
- 3) น้ำ
- 4) สัตว์ในพื้นที่
- 5) สิ่งก่อสร้าง
- 6) วัสดุ
- 7) พื้นที่ว่าง
- 8) ระบบการสัญจร
- 9) ปัจจัยทางสังคม

จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการผลิตปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน คือ ปัจจัยเรื่องอาหารแลเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ภูมิทัศน์ท้องถิ่นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตปัจจัยพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์

ลักษณะทางภูมิทัศน์ส่งผลต่อการผลิตปัจจัยในเรื่องของอาหาร ได้แก่ ข้าว และพืชไร่พืชสวนและปัจจัยเรื่องที่พักอาศัย หมู่บ้านปางสาเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนภูเขา ทำให้มีพื้นที่จำกัดในการปลูกพืชผลทางการเกษตรไม่สามารถขยายตัวได้ โดยเมื่อประชากรมีความต้องการในการบริโภคมีเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ผลผลิตทางการเกษตรไม่ว่าจะเป็นข้าว ผักสวนครัว หรือไม้ผลต่างๆ ไม่พอเพียงต่อความต้องการ ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจึงต้องออกไปทำงานภายนอกหมู่บ้าน เพื่อนำเงินกลับมาแลกซื้อปัจจัยอื่น ๆ แทน หมู่บ้านดอนมูลมีพื้นที่การเกษตรอยู่บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำน่าน เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มและใกล้กับแหล่งน้ำ เช่นเดียวกับหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ และมีแม่น้ำชนาบทั้ง 2 ด้าน จึงสามารถขยายพื้นที่ทางการเกษตรไปได้โดยรอบ แต่พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านต้นฮ้างจะเกาะกลุ่มกันอยู่บนพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วมถึง จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางภูมิทัศน์ของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อการขยายตัวของพื้นที่การเกษตร และที่พักอาศัย หมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่เหมาะสมก็จะมีการทำพื้นที่ทางการเกษตรได้ แต่หมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่ไม่เหมาะสมต่อการขยายตัวก็จะไม่สามารถทำพื้นที่การเกษตรได้

ภาพที่ 4.1 ภาพภูเขาอบหมูบ้านปางสา มีส่วนส่งผลต่อการทำพื้นที่การเกษตร

ภาพที่ 4.2 ภาพพื้นที่ราบลุ่ม หมูบ้านต้นดอนมูล เหมาะสมแก่การทำพื้นที่การเกษตร

ภาพที่ 4.3 ภาพพื้นที่ราบ หมูบ้านต้นฮ้าง เหมาะสมแก่การทำพื้นที่การเกษตร

4.2.2 พืชพรรณ

พืชพรรณที่ปลูกในหมู่บ้านมีประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พืชพรรณที่ใช้เป็นอาหาร พืชพรรณที่ใช้เป็นยารักษาโรค พืชพรรณที่ใช้แปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม พืชพรรณที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างที่พักอาศัย และพืชพรรณที่ปลูกไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในที่พักอาศัย ซึ่งการปลูกพืชพรรณต้องมีการปรับเปลี่ยนชนิดเพื่อให้เหมาะสมต่อลักษณะทางภูมิประเทศ เช่น หมูบ้านปางสามมีการ

ทำไร่ข้าว โดยใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถขึ้นได้ในบริเวณที่มีความลาดชัน และไม่ต้องการน้ำขัง แต่หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม จึงสามารถปลูกพืชพรรณชนิดต่าง ๆ ได้ แสดงให้เห็นว่าแต่ละหมู่บ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนพืชพรรณเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อลักษณะทางภูมิประเทศของหมู่บ้านนั้น ๆ แสดงให้เห็นว่าพืชพรรณส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย และเรื่องยารักษาโรค

4.2.3 น้ำ

การใช้น้ำในการเกษตรของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหาร ได้แก่ ข้าว และพืชไร่พืชสวน เช่น หมู่บ้านปางสาใช้น้ำในการเกษตรจากระบบประปาภูเขา ซึ่งไม่พอเพียงต่อการใช้ประโยชน์ในเรื่องของพืชผลทางการเกษตรในบางปี ทำให้การเกษตรในหมู่บ้านปางสาได้ผลผลิตในเรื่องของ ข้าว พืชไร่พืชสวน ไม่ดีพอตามที่ต้องการ ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจำเป็นต้องแลกซื้อข้าว พืชไร่พืชสวน เพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการ แตกต่างจากหมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างที่ใช้ระบบเหมืองฝายที่มาจากแม่น้ำน่านและแม่น้ำยางในการจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตรอย่างพอเพียง ทำให้หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบปัญหาการขาดแคลนผลผลิตเรื่อง ข้าว และพืชไร่พืชสวน แสดงให้เห็นว่าปัจจัยเรื่องน้ำใช้ในการเกษตรส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานอาหารและเครื่องดื่ม(ข้าว และพืชไร่พืชสวน)

ภาพที่ 4.4 ภาพการใช้น้ำที่ไม่เพียงพอของหมู่บ้านปางสา ส่งผลต่อผลผลิตทางการเกษตร

ภาพที่ 4.5-4.6 ภาพน้ำที่มีอย่างพอเพียงของหมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างส่งผลให้ผลผลิตดี

4.2.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำหลายประเภท ได้แก่ ไก่ สุนัข สุกร กระบือ โค และปลา มีทั้งเลี้ยงไว้สำหรับบริโภคและเพื่อใช้ในการเกษตร การเลี้ยงสัตว์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงสัตว์ตามความต้องการของผู้เลี้ยง ได้แก่ สุกรที่ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงจากการเลี้ยงเพื่อไว้บริโภค เป็นการเลี้ยงเพื่อไว้จำหน่ายแล้วจึงนำเงินที่ได้จากการจำหน่ายไปแลกซื้อเนื้อสุกรมารับประทานตามความต้องการแทน แต่ยังคงมีการเลี้ยงไก่เพื่อใช้ในการบริโภคให้พอเพียงแต่ละครัวเรือนอยู่ แสดงให้เห็นว่าสัตว์ในพื้นที่ส่งผลต่อปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดืม(สัตว์ที่นำมาบริโภค)

4.2.5 สิ่งก่อสร้าง

การเปลี่ยนแปลงของบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ว่างภายในบ้าน หมู่บ้านปางสา มีลักษณะของบ้านที่เหมือนกับบ้านเก่า และไม่มีการขยายตัวของบ้านพักอาศัย ทำให้พบพื้นที่ว่างภายในบ้านสำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูลที่พบว่าลักษณะของบ้านพักอาศัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือขยายขนาดของบ้านพักอาศัยเพิ่มมากขึ้น จึงพบพื้นที่ว่างภายในบ้านไว้สำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณเพื่อการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่หมู่บ้านต้นฮ้างได้มีการเปลี่ยนแปลงของลักษณะบ้านพักอาศัยไปจากเดิม และมีขนาดของบ้านพักอาศัยที่ใหญ่ขึ้น ทำให้พื้นที่ว่างภายในบ้านที่ไว้ใช้สำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนลดน้อยลงด้วย

ภาพที่ 4.7 ภาพบ้านที่ยังไม่ขยายตัว หมู่บ้านปางสา ทำให้มีพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์

ภาพที่ 4.8 ภาพบ้านที่ขยายตัว หมู่บ้านต้นฮ้าง ทำให้พื้นที่ใช้ประโยชน์ลดลง

4.2.6 วัสดุ

วัสดุในการก่อสร้างบ้านพักอาศัยของหมู่บ้านมีหลายประเภท ได้แก่ วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หญ้าแฝก และวัสดุสมัยใหม่ที่น่าเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง หมู่บ้านปางสายยังพบการใช้วัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในหมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่ หญ้าแฝก เนื่องจากหมู่บ้านปางสายมีระยะทางในการเข้าถึงจากตัวเมือง และตัวอำเภอไกลที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้านจึงทำให้การนำวัสดุจากสมัยใหม่จากพื้นที่อื่น ๆ เข้ามาในหมู่บ้านได้ยากลำบากมากกว่าหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีท่าเรือที่ตั้งใกล้กับตัวเมือง และตัวอำเภอมากที่สุด จึงพบการเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้วัสดุในหมู่บ้านต้นฮ้างจากวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นวัสดุสมัยใหม่ที่ต้องแลกซื้อเข้ามาจากภายนอกพื้นที่มากที่สุด ในทั้ง 3 หมู่บ้าน รวมถึงความคงทนของวัสดุท้องถิ่นที่ต้องมีการซ่อมแซมตลอดทุกปีทำให้ชาวบ้านนิยมที่จะใช้วัสดุสมัยใหม่ในการก่อสร้างที่พักอาศัยมากกว่าการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น จึงแสดงให้เห็นว่าวัสดุที่พบในแต่ละหมู่บ้าน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 4.9 ภาพบ้านที่ใช้วัสดุสมัยเก่า

ภาพที่ 4.10 ภาพบ้านที่ใช้วัสดุสมัยใหม่

4.2.7 พื้นที่ว่าง

พื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเรื่องของการปลูกพืชพรรณไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ หมู่บ้านปางสาพบว่ามีพื้นที่ว่างในบริเวณบ้านพักอาศัย และพื้นที่ว่างระหว่างบ้านพักอาศัย เช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีพื้นที่ว่างภายในหมู่บ้าน และระหว่างบ้านเช่นเดียวกัน ทั้ง 2 หมู่บ้านใช้พื้นที่ว่างต่าง ๆ ในการปลูกพืชพรรณที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น พืชผักสวนครัว พืชผล ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในการบริโภค และจำหน่าย และใช้เป็นพื้นที่ออเนกประสงค์ ตากพืชผลทางการเกษตร ตากฟืน รวมถึงใช้เป็นพื้นที่โล่งในการประกอบกิจกรรมในครัวเรือนด้วย แต่ในหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่พักอาศัย ลักษณะของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้างมีขนาดใหญ่กว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล ทำให้พื้นที่ว่างระหว่างบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้างมีขนาดลดลง จึงไม่สามารถที่จะใช้พื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยในการปลูกพืชพรรณที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และการเลี้ยงสัตว์ จึงแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่างในบริเวณบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการปลูกพืชพรรณเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ภายในบ้าน บ้านที่มีพื้นที่ว่างในบ้านพักอาศัยมากก็จะพบการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือนมากกว่าบ้านที่ไม่มี หรือมีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยน้อยกว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.11 ภาพบ้านที่มีพื้นที่โล่งมาก สามารถใช้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้

ภาพที่ 4.12 ภาพบ้านที่มีพื้นที่โล่งน้อย สามารถใช้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้น้อยลง

4.2.8 ระบบการสัญจร

การเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องการผลิตพืชผักสวนครัว หมู่บ้านต้นฮ้างมีระยะทางจากตัวเมือง และอำเภอท่าวังผาใกล้ที่สุดจาก 3 หมู่บ้าน พบว่าการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้ในบ้านน้อยลง เพราะสามารถเดินทางไปซื้อจากตลาดใกล้เคียงได้สะดวก และไม่พบร้านขายของสดภายในบริเวณหมู่บ้านต้นฮ้างเช่นกัน แต่หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล มีระยะทางห่างจากตัวเมือง และอำเภอทำให้ไม่สะดวกในการเข้ามาซื้อพืชผักสวนครัวในตลาดบริเวณตัวเมือง จึงปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือนในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล จึงแสดงให้เห็นว่าระยะทางในการเดินทางเข้าถึงแต่ละหมู่บ้านมีส่วนที่ส่งผลต่อการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงของแต่ละหมู่บ้านเช่นกัน หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองใกล้ก็จะพบว่าการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนน้อยลง และหันไปแลกซื้อจากตลาดในบริเวณใกล้เคียงแทน แต่หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะพบว่าการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงต่อความต้องการ เพราะไม่สะดวกในการเข้ามาซื้อพืชผักสวนครัวในตลาดกลาง

การเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย หมู่บ้านปางสาเป็นหมู่บ้านที่มีการเข้าถึงไกลจากตัวเมืองมากที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้าน และไม่พบการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านปางสายังพบการสร้างบ้านโดยใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ ไม้ เป็นลักษณะบ้านเก่าที่ตรงกับบทความเรื่อง “บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอท่าวังผา น่าน”¹⁵ เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปางสายังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของที่อยู่อาศัยมากนัก และพบว่ามีบ้านบางหลังที่มีฐานะพอสมควรเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้านพักอาศัยไปตามยุคสมัยแล้วเช่นกัน หมู่บ้านดอนมดเป็นหมู่บ้านที่มีระยะทางไกลจากตัวเมืองเป็นอันดับที่ 2 ของทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยในหมู่บ้านดอนมดยังคงพบลักษณะของบ้านพักอาศัยที่ทำจากวัสดุที่สามารถหาได้ภายในพื้นที่ที่อยู่ภายในหมู่บ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา แต่ยังคงพบบ้านที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเป็นจำนวนมากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีระยะทางไกลจากตัวเมืองมากที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้าน ในหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะตรงกับบ้านเก่าที่กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอท่าวังผา น่าน”¹⁶ พบแต่บ้านพักอาศัยที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ลักษณะเหมือนบ้านพักข้าราชการ จึงแสดงให้เห็นว่าระยะทางในการเดินทางเข้าถึงของแต่ละหมู่บ้านมีส่วนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัยเช่นกัน หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะมีพบว่าการเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัยมาก เนื่องจากสะดวกต่อการนำวัสดุสมัยใหม่ที่ผลิตจากที่อื่น ๆ เข้าไปสู่หมู่บ้าน แต่หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะมี การเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัยน้อย

4.2.9 ปัจจัยทางสังคม

การร่วมมือกันทางสังคมของคนในหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่อง ข้าว น้ำ ใช้ในการเกษตร ปลา และการแปรรูปเครื่องนุ่งห่ม ทั้ง 3 หมู่บ้านมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ทั้ง 3 หมู่บ้านมีความเชื่อเรื่องการ เลี้ยงผี โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านในหมู่บ้านดอนมด และหมู่บ้านต้นฮ้างจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านดอนมด และหมู่บ้านต้นฮ้าง มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝ่ายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน โดยทั้งกรรมการเหมือง และ

¹⁵ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

¹⁶ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

กรรมการฝ่ายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้าน พบการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณทางด้านหน้าหมู่บ้านของทั้ง 3 หมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านดอนมูลพบการร่วมมือกันในกลุ่มชนเพื่อเพิ่มผลผลิตในการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้สามารถทำได้พอเพียงต่อการจัดจำหน่าย สร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนนั้น ๆ เป็นการแสดงให้เห็นว่าการร่วมมือกันทางสังคมของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานในเรื่องอาหาร เครื่องดื่ม และเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ข้าว เครื่องนุ่งห่ม น้ำในการเกษตร และสัตว์น้ำของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเช่นกัน

ตารางที่ 4.2 แสดงสรุปผลการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานจากองค์ประกอบภูมิทัศน์ท้องถิ่น

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์	ผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐาน
1	ลักษณะภูมิลักษณะ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน และที่อยู่อาศัย
2	พืชพรรณ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว เครื่องนุ่งห่ม และพืชสมุนไพร
3	น้ำ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน
4	สัตว์ในพื้นที่	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องสัตว์ที่นำมาบริโภค
5	สิ่งปลูกสร้าง	ส่งผลต่อขนาดพื้นที่ว่าง และส่งผลต่อการปลูกพืชผักสวนครัว และพื้นที่เลี้ยงสัตว์
6	วัสดุ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย
7	พื้นที่ว่าง	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องพืชผักสวนครัว และพื้นที่เลี้ยงสัตว์
8	การสัญจร	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย และพืชผักสวนครัว
9	ปัจจัยทางสังคม	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว น้ำในการเกษตร ปลา และเครื่องนุ่งห่ม

4.3 การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง

จากการจัดหมวดหมู่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น นำมาวิเคราะห์กับระดับของความพอเพียงที่กล่าวไว้ในกรอบทฤษฎีวรรณกรรม โดยสรุปและแบ่งระดับของเศรษฐกิจพอเพียงได้ 3 ระดับ เพื่อนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์กับภูมิทัศน์ท้องถิ่นดังนี้

1) ระดับที่ 1 พอเพียงในระดับครอบครัว คือ การที่สมาชิกครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่สามารถพึ่งพาตนเอง สามารถผลิตปัจจัยต่าง ๆ ขึ้นมาใช้เองในการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน โดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น

2) ระดับที่ 2 พอเพียงในระดับชุมชน คือ การที่ครอบครัวมีความเป็นอยู่แบบพอเพียงแล้วจึงมีการรวมกลุ่มกันในกลุ่มชน เพื่อร่วมมือกันสร้าง และผลิตปัจจัยพื้นฐานตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างพอเพียง ซึ่งสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมเกิดวิถีชีวิตแบบพอเพียง

3) ระดับที่ 3 พอเพียงในระดับสังคม หรือประเทศ คือ เมื่อเกิดชุมชนที่มีความพอเพียงแล้ว แต่ละชุมชนเหล่านั้นมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ภูมิปัญญาและบทเรียนจากการพัฒนาทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่กลายเป็นประเทศแห่งความพอเพียง

โดยทำการวิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ ของเศรษฐกิจพอเพียงกับองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นตามที่ได้แบ่งหมวดหมู่ไว้ข้างต้น ดังนี้

4.3.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

4.3.1.1 พืชพรรณ

แบ่งออกเป็น ข้าว, พืชไร่ พืชสวน และ พืชผักสวนครัว

1) ข้าว

หมู่บ้านปางสามีการทำข้าวไร่เพื่อนำมาบริโภค ผลผลิตที่ได้จากการทำข้าวไร่ใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องอย่างพอเพียง แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 2-4 ไร่¹⁷ จึงพอเพียงในการบริโภคของครอบครัวในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว แต่ยังคงมีบางปีที่ได้ผลผลิตไม่ดี จึงทำให้ต้องซื้อข้าวจากภายนอกเข้ามาบริโภค พบการลงแขกเกี่ยวข้าวเพื่อช่วยกันทำข้าวไร่ตามฤดูกาล ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้าน ภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

หมู่บ้านดอนมูลมีการทำนาเพื่อนำมาบริโภคผลผลิตที่ได้ใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องอย่างพอเพียง แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 1-2 ไร่¹⁸ ถึงจะพอเพียงในการบริโภคของครอบครัวในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบการลงแขกเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านดอนมูล ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้าน ภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการทำนาเพื่อนำมาบริโภค ผลผลิตที่ได้จากการทำนาใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องอย่างพอเพียงเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 2-3 ไร่ โดยเฉลี่ย ผู้ชายกินข้าว 25 หาบ และผู้หญิงกินข้าว

¹⁷ สัมภาษณ์ แสง ขอบคำ, ชาวบ้าน หมู่บ้านปางสา, 21 กุมภาพันธ์ 2549.

¹⁸ สัมภาษณ์ พระอธิการ ดุอม ปภสสโร, เจ้าอาวาสวัดคอยมูล หมู่บ้านดอนมูล, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

30 หนาบ ต่อปี¹⁹ ซึ่งพอเพียงในการบริโภคของครอบครัวในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว พบการลงแขกเกี่ยวข้าวเพื่อช่วยกันทำนาตามฤดูกาล ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

สรุปคือ ทั้ง 3 หมู่บ้านมีการทำนาเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง เพราะว่าเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ และชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนอยู่ เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบการลงแขกเกี่ยวข้าวในหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้าน ภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงสรุปได้ว่าทั้ง 3 หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

2) พืชไร่ พืชสวน

ชาวบ้านหมู่บ้านปางสา ปลูกลิ้นจี่ มะม่วง และลำไย เพื่อใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือน โดยปลูกห่างออกไปจากบริเวณใจกลางหมู่บ้านในพื้นที่ที่มีความชันมากจนไม่สามารถนาข้าวได้ ชาวบ้านปลูกพืชไร่พืชสวนในพื้นที่ส่วนตัวของแต่ละคน โดยได้ผลผลิตอย่างพอเพียงต่อความต้องการจึงแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และเมื่อได้ผลผลิตเหลือเกินจากความต้องการก็สามารถนำออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านหรือคนที่มีรถกระบะเป็นผู้มาซื้อผลผลิตเพื่อนำไปจำหน่ายที่ตลาดกลางของจังหวัดต่อไป แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

หมู่บ้านดอนมดูล พบการปลูกพืชไร่ พืชสวนเพื่อใช้ในบริโภคในครัวเรือน และการค้าขายได้แก่ พริก ข้าวโพด ใบบัวสุม กระหล่ำ โดยจะปลูกในพื้นที่นาในเวลาที่เสร็จจากการทำนา ชาวบ้านสามารถนำผลผลิตมาบริโภคได้อย่างพอเพียง แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว เมื่อมีผลผลิตเหลือเกินจากความต้องการจะนำออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยมีคนมารับซื้อผลผลิตถึงที่หมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายยังตลาดกลางต่อไป แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

ชาวบ้านหมู่บ้านต้นข่างปลูกพืชไร่พืชสวน ได้แก่ ปลูกพริกแดง ใบบัวสุม พริก หอม กระเทียม กระหล่ำปลี และปลูกข้าวโพด มะเขือแซมบ้างในบางพื้นที่ โดยปลูกไว้ในพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านสามารถนำผลผลิตมาบริโภคได้อย่างพอเพียง แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว เมื่อมีผลผลิตเหลือเกินจากความต้องการจะนำออก

¹⁹ สัมภาษณ์ พระครูพรหมวีระสุนทร, เจ้าอาวาสวัดนิโครธาราม หมู่บ้านต้นข่าง, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

จำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิตถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายในตลาดต่อไปจึงแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

สรุปคือ หมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่ พืชสวน และสามารถนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และเมื่อมีผลผลิตเหลือเกินจากความต้องการจะนำออกจำหน่าย เป็นการกระจายผลผลิตไปยังพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเอง และสามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยอื่น ๆ ทดแทนจึงสรุปได้ว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

3) พืชผักสวนครัว

หมู่บ้านปางสา พบการปลูกพืชผักสวนครัว โดยปลูกในกะละมังสังกะสี ในกระบะไม้ยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 1 เมตร และบนพื้นดินในบริเวณบ้านพักอาศัย การปลูกพืชผักสวนครัวที่หมู่บ้านปางสาจำหน่ายเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว ไม่นำออกมาจำหน่าย เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว แต่ยังคงพบร้านค้าขายพืชผักสวนครัวภายในหมู่บ้าน แสดงว่ามีผู้คนส่วนหนึ่งในหมู่บ้านที่ต้องการซื้อผักสวนครัวมาบริโภค

หมู่บ้านดอนมูล พบการปลูกพืชผักสวนครัว โดยปลูกในกะละมังสังกะสี ในกระบะไม้ยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 1 เมตร และบนพื้นดินในบริเวณบ้านพักอาศัยเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา โดยผลผลิตที่ได้พอเพียงสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว ไม่นำออกมาจำหน่าย เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว

หมู่บ้านต้นฮ่าง มีการปลูกพืชผักสวนครัว บนพื้นดินในบริเวณบ้านพักอาศัย โดยผลผลิตที่ได้นั้นพอเพียงสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว ไม่ได้นำออกมาจำหน่าย เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล แต่ยังคงพบการซื้อผักสวนครัวจากตลาดในบริเวณใกล้เคียงในบางครั้ง

สรุปคือ ชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือน โดยปลูกในกะละมังสังกะสี ในกระบะไม้ยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 1 เมตร และบนพื้นดินในบริเวณบ้านพักอาศัย พืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้พอเพียงต่อความต้องการของคนในครอบครัว เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว

4.3.1.2 น้ำ

แบ่งออกเป็น น้ำอุปโภค น้ำบริโภค และน้ำในการเกษตร

1) น้ำอุปโภค

หมู่บ้านปางสา มีวิธีการนำน้ำมาใช้ภายในครัวเรือนอย่างพอเพียงโดยใช้วิธีท่อน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน ที่มีระดับความสูงมากกว่าความสูงของหมู่บ้าน โดยใช้การต่อท่อพลาสติกจากต้นน้ำ เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ซึ่งระบบประปาภูเขาเกิดจากการร่วมมือกันในการจัดการระบบให้สามารถให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนเช่นกัน

หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำจากแม่น้ำน่านมาเป็นน้ำอุปโภคอย่างพอเพียง ดำเนินการโดยการประปา ทำการสูบน้ำจากแม่น้ำน่านขึ้นไปไว้บนถังเก็บน้ำบริเวณที่ทำการประปาในหมู่บ้าน แล้วจึงปล่อยผ่านตามท่อเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำกันอย่างทั่วถึง เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และน้ำจากการประปาที่สูบน้ำขึ้นนั้นเกิดจากการร่วมมือกันภายในชุมชนในการจัดการระบบให้สามารถให้บริการน้ำไปทั่วถึงทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จึงสรุปได้ว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เช่นเดียวกัน

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการใช้น้ำภายในครัวเรือนปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้านอย่างพอเพียง โดยพบการใช้น้ำในบ่อน้ำตื้นในบางครัวเรือน ลักษณะเป็นบ่อขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่ในพื้นที่ของบ้านบริเวณทางด้านหน้าบ้าน เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และน้ำประปาหมู่บ้านเกิดจากการร่วมมือกันในการจัดการระบบให้บริการน้ำไปยังทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จึงสรุปได้ว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เช่นเดียวกัน

สรุปคือ ทั้ง 3 หมู่บ้านจะมีการใช้ระบบการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบประปา ซึ่งสามารถให้บริการได้พอเพียง และทั่วถึงทุกครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้าน เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ในการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคเกิดจากการร่วมมือกันของคนในชุมชน และสามารถแจกจ่ายน้ำให้พอเพียงต่อคนในหมู่บ้าน เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

2) น้ำบริโภค

หมู่บ้านปางสาจะใช้น้ำบริโภคจากระบบน้ำประปาภูเขาที่ส่งลงมาตามท่อ ซึ่งชาวบ้านสามารถเปิดใช้ได้ตามจุดต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้อย่างพอเพียง และมีบางหลังร่อนน้ำฝนไว้ในตุ่ม ดังเพื่อใช้บริโภค เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ซึ่งระบบประปาภูเขาเกิดจากการร่วมมือกันในการจัดการระบบให้สามารถให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน จึงแสดงได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำบาดาลเพื่อบริโภค โดยจะพบบ่อน้ำขุดอยู่ภายในบริเวณหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะสามารถใช้น้ำจากบ่อได้อย่างพอเพียง บางบ้านก็จะมีการร่อนน้ำก่อนที่จะนำมาบริโภคอีกที โดยแต่ละบ่อขุดสามารถให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้านดอนมูล เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และน้ำจากการประปาที่สูบไว้ นั้นเกิดจากการร่วมมือกันในการจัดการระบบให้สามารถให้บริการนำไปทั่วถึงทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เช่นเดียวกัน

หมู่บ้านต้นฮ้าง ใช้น้ำขุด และน้ำประปาชนบทเป็นน้ำบริโภคเช่นเดียวกับน้ำอุปโภค โดยน้ำที่ได้จากบ่อขุดมีความใสสะอาดสามารถนำมาใช้ดื่มกินได้อย่างพอเพียงสำหรับชาวบ้าน บ่อขุด 1 บ่อจะสามารถให้บริการได้ถึง 6-7 ครัวเรือน เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และน้ำประปาหมู่บ้านเกิดจากการร่วมมือกันในการจัดการระบบให้บริการนำไปยังทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เช่นเดียวกัน

สรุปว่า ทั้ง 3 หมู่บ้านมีการจัดการน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคที่แตกต่างกันออกไป แต่สามารถให้บริการได้พอเพียงทุกครัวเรือน จึงสามารถสรุปได้ว่าทุกหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว น้ำที่นำมาบริโภคนั้นสามารถรองรับ ให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากการร่วมมือ และจัดการระบบน้ำของแต่ละหมู่บ้านให้พอเพียง แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

3) น้ำในการเกษตร

หมู่บ้านปางสา ใช้น้ำการเกษตรจากประปาภูเขาเช่นเดียวกับน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค โดยส่งผ่านท่อไปยังพื้นที่การเกษตรบริเวณต่าง ๆ โดยหมู่บ้านปางสาก็กเก็บน้ำที่ได้จากระบบประปาภูเขาไว้ที่ถังเก็บน้ำบริเวณใกล้วัดกลางหมู่บ้าน แต่พบว่ามีน้ำไม่พอเพียงสำหรับทำการเกษตร ทำให้บางครั้งผลผลิตเสียหาย ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร จึงยังไม่ตอบสนองกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

หมู่บ้านดอนมูล มีการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย ฝายที่หมู่บ้านดอนมูลใช้อยู่นั้นมีทั้งหมด 1 ลูก เป็นฝายคอนกรีต ซึ่งพอเพียงสำหรับทุกครอบครัว เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และมีกรรมการเหมือง กรรมการฝายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝาย โดยได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายต้องส่งตัวแทนมาชุมนุมร่วมกันในเวลาทำงาน โดยกรรมการเหมืองจะเป็นผู้นำพาชาวบ้านภายในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านไปช่วยกันทำงานที่เหมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

หมู่บ้านต้นฮ้าง นำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย เป็นตัวแบ่งปันน้ำให้ทั่วถึงทุกพื้นที่การเกษตร มีทั้งหมด 2 ลูก ฝายลูกที่ 1 เป็นฝายไม้ลวก และฝายลูกที่ 2 เป็นฝายคอนกรีต โดยสามารถรองรับพื้นที่ไร่นาได้ทั้งหมด โดยการใช้น้ำในการเกษตรภายในหมู่บ้านพอเพียงสำหรับทุกครอบครัว เป็นการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว หมู่บ้านต้นฮ้างมีการแต่งตั้ง นายฝาย กรรมการฝาย เป็นผู้ดูแลการใช้น้ำภายในหมู่บ้าน รวมถึงยังมีความเชื่อในการเลี้ยง ฝิเหมือง ฝิฝาย โดยจะทำการเลี้ยง บวงสรวงฝิทุก ๆ เดือนมิถุนายนของทุกปี เพื่อให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

สรุปว่า หมู่บ้านที่มีการจัดการน้ำในการเกษตรโดยใช้เหมืองฝาย สามารถแบ่งปันน้ำมาใช้ในการเกษตรได้อย่างพอเพียง จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบว่ามีกรรมการแต่งตั้ง นายฝาย กรรมการฝาย เป็นผู้ดูแลการใช้น้ำภายในหมู่บ้าน รวมถึงยังมีความเชื่อในการเลี้ยง ฝิเหมือง ฝิฝาย โดยจะทำการเลี้ยงร่วมกันของทุกหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากเหมืองฝายนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

4.3.1.3 สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

หมู่บ้านปางสา พบการเลี้ยงสัตว์บก ได้แก่ ไก่ เลี้ยงไว้ในพื้นที่บ้านของชาวบ้าน เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และเพื่อใช้ในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรม ไหว้ผี อย่างพอเพียง มีการเลี้ยงสุกรเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนอย่างพอเพียง ไม่พบการเลี้ยงสัตว์น้ำภายในหมู่บ้านปางสา จึงแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณที่ไหลผ่านบริเวณด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถมาจับปลาใน

แม่น้ำบริเวณนี้ได้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ จึงตรงกับการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งตรงกับการการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

การเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้านดอนมูลสัตว์บก ได้แก่ ไก่ สุกร กระบือ โคและสุนัข การเลี้ยงไก่และสุนัขเหมือนกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง ซึ่งหมู่บ้านดอนมูลเลี้ยงไว้ไก่ไว้สำหรับบริโภคได้อย่างพอเพียง จึงแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว หมู่บ้านได้จัดโครงการอนุรักษ์ลำน้ำทางด้านหน้าหมู่บ้าน โดยบริเวณตั้งแต่สะพานข้ามแม่น้ำเข้ามาสู่หมู่บ้านจนถึงบริเวณท้ายบ้านนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อช่วยในการส่งเสริมการรักษาสุขภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป จึงตรงกับการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งตรงกับการการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

หมู่บ้านต้นฮ้าง พบการเลี้ยงสัตว์บก ได้แก่ ไก่ เลี้ยงไว้ภายในบ้านของชาวบ้าน และไม่พบการมีวัวที่ปิดกั้นมิดชิดเหมือนกับหมู่บ้านปางสา เลี้ยงไว้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนและการใช้ไถในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างพอเพียง สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถมาจับปลาในแม่น้ำเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง จึงแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว หมู่บ้านได้จัดโครงการอนุรักษ์ปลาน้ำจืด เพื่อช่วยในการส่งเสริมการรักษาสุขภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป จึงตรงกับการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งตรงกับการการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

สรุปว่าการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภค และนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของทั้ง 3 หมู่บ้าน แต่ละครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ไว้อย่างพอเพียงต่อความต้องการ จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบว่าบางส่วนมีการร่วมกันเลี้ยงปลาโดยการส่งเสริมการรักษาสุขภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป จึงตรงกับการการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

4.3.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

4.3.2.1 พืชพรรณ (พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม)

หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบการทอผ้า ทำเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายในครัวเรือน แต่ใช้การแลกซื้อจากหมู่บ้าน หรือตลาดในบริเวณข้างเคียงเพื่อให้สามารถมีเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ในหมู่บ้านอย่างพอเพียงแทนการผลิตด้วยตนเอง เนื่องจากหมู่บ้านทั้ง 2 นั้นไม่มีวัตถุดิบที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม และไม่มีวิธีการทอวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มจากคนรุ่นก่อน ๆ

หมู่บ้านดอนมูล พบการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อไว้ใช้ใส่เอง โดยเก็บต้นฝ้ายที่ขึ้นอยู่บริเวณทุ่งนา และสวนมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำผ้า ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถหามาใช้ได้อย่างเพียงพอ จึงแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และมีการส่งเสริม พัฒนาให้จัดจำหน่ายผ้าที่ทอขึ้นมาแก่นักท่องเที่ยว จึงเกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อช่วยกันเพิ่มผลผลิตให้ได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อที่สามารถนำออกขายนำรายได้เข้าสู่หมู่บ้าน ตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

สรุปว่าพบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่มีการนำพืชพรรณมาแปรรูปให้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ที่ยังมีการบ้านปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว รวมถึงการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อช่วยกันเพิ่มผลผลิตให้ได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อจัดจำหน่ายต่อไปตรงกับ การปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

4.3.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

4.3.3.1 สิ่งก่อสร้าง (บ้านพักอาศัย)

1) วัสดุ

วัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้างบ้านในหมู่บ้านปางสามีดังนี้ ผนังบ้านทำจาก ไม้ คอนกรีต อิฐ บล็อกและกระเบื้อง หลังคา ทำจาก กระเบื้องมุงหลังคา สังกะสี ไบจากและหญ้าคา โดยพบว่า การหาวัสดุเพื่อนำมาก่อสร้างบ้านพักอาศัยนั้น มีทั้งต้องหาซื้อจากภายนอก และวัสดุท้องถิ่นที่สามารถได้จากบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน จึงแสดงให้เห็นว่ายังคงมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครอบครัว ในเรื่องของการหาวัสดุมาใช้ในการสร้างบ้านอยู่บางส่วน

หมู่บ้านดอนมูล ใช้ไม้ คอนกรีต อิฐบล็อก และกระเบื้องสร้างผนังบ้าน และใช้กระเบื้องมุงหลังคา และสังกะสีมุงหลังคา แต่ต้องซื้อวัสดุเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน จึงยังไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่นเดียวกับหมู่บ้านต้นฮ้าง

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการใช้วัสดุในการก่อสร้างดังนี้ ไม้ คอนกรีต อิฐบล็อก และกระเบื้อง ในการสร้างผนังบ้าน และใช้กระเบื้องมุงหลังคา และสังกะสีมุงหลังคา โดยมีการซื้อวัสดุเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน จึงยังไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสาและหมู่บ้านดอนมูล

จึงสรุปได้ว่าการนำวัสดุมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัยนั้น จะนำวัสดุมารวมจากภายนอกหมู่บ้านทั้งหมด เนื่องจากวัสดุที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านนั้นไม่มีความคงทน แข็งแรงเท่ากับวัสดุสมัยใหม่ วัสดุสมัยเก่าต้องมีการซ่อมบำรุงเนื่องจากผุพังทุกปี และเป็นวัสดุที่ทางหมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้ จึงยังไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2) แรงงาน

หมู่บ้านปางสาจะจ้างแรงงานจากคนภายนอกเข้ามาสร้างบ้านพักอาศัย โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างเป็นหลัง ๆ ไป และซื้อวัสดุในการก่อสร้างจากภายนอกหมู่บ้านให้ โดยพบว่ามีการจ้างแรงงานภายในหมู่บ้านเข้ามาสทบบ้างตามความเหมาะสม จึงแสดงให้เห็นว่ายังไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การสร้างบ้านที่หมู่บ้านดอนมูลนั้นจะทำการจ้างต้น (แรงงานหลัก) ประมาณ 4-5 คนเพื่อเป็นคนควบคุมงานในการสร้างบ้าน ซึ่งจะมีทั้งคนภายนอกหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างจนได้วิชาความรู้กลับมา จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านภายในหมู่บ้านให้มาช่วยสร้างบ้านต่อไป จึงแสดงให้เห็นว่ายังไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านต้นฮ้างจะจ้างแรงงานเข้ามาเพื่อสร้างบ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างบ้านแต่ละหลัง มีทั้งการจ้างชาวบ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างแล้วฝึกฝนจนสามารถกลับมาทำงานก่อสร้างในหมู่บ้านได้ และจ้างแรงงานจากภายนอกหมู่บ้าน จึงแสดงให้เห็นว่ายังไม่เป็นไม่ตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล

สรุปคือ การสร้างบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านจะทำการจ้างแรงงานจากภายนอก ให้เข้ามารับสร้างบ้านพักอาศัย ทางเจ้าของบ้านจะทำการซื้อวัสดุให้แก่ผู้รับจ้าง เนื่องจากแรงงานภายในหมู่บ้านยังไม่มีผู้มีความรู้ในการก่อสร้างโดยใช้วัสดุสมัยใหม่ จึงแสดงให้เห็นว่ายังไม่เป็นไม่เข้าสู่การปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของการใช้แรงงานในการสร้างที่อยู่อาศัย

4.3.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

4.3.4.1 พืชพรรณ (พืชสมุนไพร)

หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ่าง ไม่พบการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ไม่พบทั้งในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน และพื้นที่ส่วนตัวของชาวบ้าน จึงแสดงให้เห็นว่ายังไม่เป็นไม่เข้าสู่การปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในกรณีที่เกิดการเจ็บป่วย ชาวบ้านจะไปรักษาที่อนามัยใกล้เคียง ซึ่งจะตั้งอยู่ในบริเวณที่สามารถให้บริการกับชาวบ้านได้อย่างพอเพียง

หมู่บ้านดอนมูล พบปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ในบริเวณหน้าวัด ดูแลโดยพระภิกษุ สามเณรภายในวัด โดยทางวัดจะมีการต้มยาเพื่อให้บริการแก่คนในหมู่บ้านสามารถมาต้มยาได้ที่บริเวณวัด โดยสามารถแจกจ่ายให้กับคนแก่ และผู้ที่สนใจได้อย่างพอเพียง จึงแสดงให้เห็นว่าเป็นการการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว แต่ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งไปรับบริการจากทางอนามัยเช่นกัน

สรุปว่าในเรื่องของพืชสมุนไพร พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการผลิตพืชสมุนไพรเพื่อใช้ในหมู่บ้านของตนเอง แต่ก็ยังเป็นเพียงชาวบ้านส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะไม่มีผู้ที่ทราบถึงสรรพคุณ และสามารถหาสมุนไพรมาใช้ได้ รวมถึงชาวบ้านนิยมไปรักษาที่อนามัย ในโครงการ 30 บาท ซึ่งมีความสะดวก และรวดเร็วกว่าการใช้พืชสมุนไพรรักษา จึงสรุปว่าไม่พบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาสามารถสรุประดับความพอเพียงขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.3 สรุปการวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง(ภูมิปัญญาท้องถิ่น)

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์		ไม่พอเพียง (พึ่งพาคนอื่น)	พอเพียงขั้นที่ 1	พอเพียงขั้นที่ 2	พอเพียงขั้นที่ 3
1	อาหารและเครื่องดื่ม					
	พืชพรรณ	ข้าว				
		พืชไร่ พืชสวน				
		พืชผักสวนครัว				
	น้ำ	น้ำในครัวเรือน				
		น้ำอุปโภค				
		น้ำบริโภค				
		น้ำในการเกษตร				
	สัตว์	สัตว์ที่นำมาบริโภค				
2	เครื่องนุ่งห่ม					
	พืชพรรณ	เครื่องนุ่งห่ม				
3	ที่อยู่อาศัย					
	สิ่งก่อสร้าง (บ้าน)	การก่อสร้าง				
		วัสดุ				
		แรงงาน				
4	ยารักษาโรค					
	พืชพรรณ	พืชสมุนไพร				

สัญลักษณ์

จากการศึกษาหาระดับของความพอเพียงขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นของแต่ละหมู่บ้านในจังหวัดน่านพบว่า องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่ม ได้แก่ ข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว น้ำอุปโภค น้ำบริโภค และสัตว์ที่นำมาบริโภคนั้น ทั้ง 3 หมู่บ้านมีความพอเพียงในระดับครอบครัว และพบการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันจึงทำให้มีความพอเพียงในระดับชุมชน ในองค์ประกอบเรื่องน้ำในการเกษตรมีเพียงหมู่บ้านปางสาที่ไม่มีความพอเพียงในเรื่องของการใช้น้ำในการเกษตร

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการนำฝ้ายมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่มตอบสนองต่อความพอเพียงในระดับครอบครัว แล้วยังขยายไปสู่การจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ส่วนหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างจะทำการแลกเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มจากหมู่บ้าน และตลาดใกล้เคียง

เนื่องจากทั้ง 2 หมู่บ้านไม่มีวัตถุดิบที่สามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่มได้ จึงไม่พบการแปรรูปพืชพรรณเพื่อมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มภายในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย จากการศึกษพบว่าทั้ง 3 หมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องของที่อยู่อาศัย ทั้งในเรื่องของวัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน และแรงงานที่ใช้ในการสร้างบ้าน วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เนื่องจากวัสดุสมัยใหม่มีความคงทนมากกว่าวัสดุสมัยเก่า ชาวบ้านจึงเลือกที่จะใช้วัสดุสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากภายนอกแทน แรงงานที่ใช้ในการสร้างบ้านชาวบ้านจะจ้างแรงงานจากภายนอกเข้ามาเป็นหัวแรงหลักในการก่อสร้าง และมีชาวบ้านในพื้นที่ช่วยอีกแรง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวัสดุในการสร้างบ้านเป็นวัสดุสมัยใหม่จึงต้องใช้แรงงานที่มีความรู้ในการก่อสร้าง ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถสร้างบ้านพักอาศัยโดยใช้วัสดุสมัยใหม่ได้ด้วยตนเอง แสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 หมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องของที่อยู่อาศัย

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค ได้แก่ พืชสมุนไพร มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเพื่อตอบสนองต่อความพอเพียงในระดับครอบครัว โดยพบว่าผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการต้มยาสมุนไพรดื่มเพื่อรักษาสุขภาพให้แข็งแรง แต่หมู่บ้านดอนมูลก็ยังมีอนามัยเพื่อให้บริการแก่ชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พืชสมุนไพรได้อย่างพอเพียงเช่นกัน ส่วนหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างจะใช้บริการอนามัยในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งสามารถรองรับ และให้บริการทั้ง 2 หมู่บ้านได้อย่างพอเพียง เนื่องจากทั้ง 2 หมู่บ้านไม่มีผู้ที่ทราบถึงสรรพคุณของพืชสมุนไพรต่าง ๆ ที่มีอยู่ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.4 สรุปการวิเคราะห์ภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับระดับของความพอเพียง(นำเข้าจากชุมชนอื่น)

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์		ไม่พึ่งพาคนอื่น	พึ่งพาจากพื้นที่ใกล้เคียง	พึ่งพาจากพื้นที่อื่น
1	อาหารและเครื่องดื่ม				
	พืชพรรณ	ข้าว	■		
		พืชไร่ พืชสวน	■	■	
		พืชผักสวนครัว	■	■	
	น้ำ	น้ำในครัวเรือน	■		
		น้ำอุปโภค	■		
		น้ำบริโภค	■		
		น้ำในการเกษตร	■		
		น้ำในการเกษตร	■		
		สัตว์	■	■	
		สัตว์ที่นำมาบริโภค	■	■	
2	เครื่องนุ่งห่ม				
	พืชพรรณ	ฝ้าย	■	■	■
3	ที่อยู่อาศัย				
	สิ่งก่อสร้าง (บ้าน)	การก่อสร้าง	วัสดุ	■	■
			แรงงาน		■
4	ยารักษาโรค				
	พืชพรรณ	พืชสมุนไพร	■	■	■

สัญลักษณ์

จากการศึกษาหาระดับของความพอเพียงขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นของแต่ละหมู่บ้านในจังหวัดน่านพบว่า ในแต่ละองค์ประกอบจะมีการพึ่งพาจากพื้นที่ภายนอกหมู่บ้าน องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่ม ได้แก่ ข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว น้ำอุปโภค น้ำบริโภค น้ำในการเกษตร และสัตว์ที่นำมาบริโภคนั้น ทั้ง 3 หมู่บ้านมีความพอเพียงในระดับครอบครัว จึงไม่พบการพึ่งพาจากภายนอก แต่ในเรื่องของพืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว และสัตว์ที่นำมาบริโภค มีบางชนิดที่ต้องพึ่งพาจากภายนอกบ้าง ได้แก่ พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว เนื่องจากผลผลิตในหมู่บ้านที่ไม่แน่นอน และมีความต้องการอย่างอื่นที่ไม่ได้ผลิตด้วยตนเอง เรื่องสัตว์ที่นำมาบริโภค ได้แก่ สุกร ชาวบ้านเลือกที่จะขายสุกรที่เลี้ยงไว้ แล้วจึงนำเงินที่ได้มาแลกซื้อเนื้อสุกรเพื่อมาบริโภคตามความต้องการ เนื่องจากในการนำสุกรมาบริโภค

ในแต่ละครั้งจะมีเนื้อสุกรจำนวนมากเกินความจำเป็น และการขายสุกรได้ราคาดีสามารถนำมาซื้อปัจจัยอื่น ๆ ทดแทนได้

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการนำฝ้ายมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่มตอบสนองต่อความพอเพียงในระดับครอบครัว จึงไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่มจากภายนอกส่วนหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างจะใช้การแลกซื้อเครื่องนุ่งห่มจากหมู่บ้าน และตลาดใกล้เคียง แสดงให้เห็นว่าเป็นการพึ่งพาจากภายนอก เนื่องจากทั้ง 2 หมู่บ้านไม่มีวัตถุดิบที่สามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่มได้ จึงไม่มีการแปรรูปพืชพรรณเพื่อมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มภายในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย จากการศึกษาพบว่าทั้ง 3 หมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องของที่อยู่อาศัย ทั้งในเรื่องของวัสดุที่ใช้ที่ใช้ในการสร้างบ้าน และแรงงานที่ใช้ในการสร้างบ้าน โดยทั้ง 2 ปัจจัยต้องนำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน ทั้งในเรื่องวัสดุสมัยใหม่ที่หมู่บ้านไม่สามารถผลิตได้ด้วยตนเอง และเรื่องแรงงานที่นำมาก่อสร้างต้องใช้แรงงานจากภายนอกหมู่บ้านเนื่องจากชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในการใช้วัสดุสมัยใหม่ในการสร้างบ้าน ทำให้ต้องจ้างแรงงานจากภายนอกเป็นคนคุม และให้ชาวบ้านเป็นแรงงานรับงานจากคนคุมต่อไป แสดงให้เห็นว่าในเรื่องของที่อยู่อาศัยทั้ง 3 หมู่บ้านต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค ได้แก่ พืชสมุนไพร มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเพื่อตอบสนองต่อความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว จึงไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยเรื่องยารักษาโรคจากภายนอก ส่วนหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างจะใช้บริการอนามัยในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 หมู่บ้านต้องพึ่งพาปัจจัยในเรื่องยารักษาโรคจากภายนอก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.5 แสดงปัจจัยพื้นฐานที่ยังอยู่ในเกณฑ์พิจารณา

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์	ความสำคัญ	ความพอเพียง
1	อาหารและเครื่องดื่ม		
	พืชพรรณ	ข้าว	
		พืชไร่ พืชสวน	
		พืชผักสวนครัว	
	น้ำ	น้ำในครัวเรือน	
		น้ำอุปโภค	
		น้ำบริโภค	
		น้ำในการเกษตร	
	สัตว์	สัตว์ที่นำมาบริโภค	
2	เครื่องนุ่งห่ม		
	พืชพรรณ	เครื่องนุ่งห่ม	
3	ที่อยู่อาศัย		
	สิ่งก่อสร้าง (บ้าน)	การก่อสร้าง	
		วัสดุ	
		แรงงาน	
4	ยารักษาโรค		
	พืชพรรณ	พืชสมุนไพร	

สัญลักษณ์

	ปางสา
	ดอนมูล
	ต้นฮ้าง

จากการศึกษาพบว่าทั้ง 3 หมู่บ้านยังให้ความสำคัญกับการผลิตปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่มให้มีความพอเพียงต่อความต้องการของชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่ยังให้ความสำคัญของการผลิตปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคเพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการ ส่วนปัจจัยด้านที่อยู่อาศัยทั้ง 3 หมู่บ้านไม่พบการให้ความสำคัญที่จะต้องผลิตปัจจัยเหล่านี้เองภายในหมู่บ้าน แต่เปลี่ยนเป็นการแลกซื้อเข้ามาแทน

จากการศึกษาได้ผลการวิเคราะห์ความพอเพียงกับองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นในทั้ง 3 หมู่บ้านดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และนำไปเป็นข้อมูลในการสรุปผลการศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดน่าน พบว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และพบว่าภูมิทัศน์ท้องถิ่นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการผลิตปัจจัยพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

5.1 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาพบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ท้องถิ่น ได้แก่ ลักษณะทางภูมิทัศน์ พืชพรรณ น้ำ สัตว์ในพื้นที่ สิ่งก่อสร้าง วัสดุ พื้นที่ว่าง ระบบการสัญจร และผลกระทบทางสังคมในจังหวัดน่าน ซึ่งส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้านดังต่อไปนี้

5.1.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์

ลักษณะทางภูมิทัศน์ของหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านอาหารและปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย ในปัจจัยทางด้านอาหาร หมู่บ้านต้องการพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อปลูกผลผลิต เช่น ปลูกข้าว และปลูกพืชไร่พืชสวน เมื่อประชากรของแต่ละหมู่บ้านมีเพิ่มมากขึ้น ความต้องการปัจจัยทางด้านอาหารเพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการของคนในหมู่บ้านจึงมีเพิ่มมากขึ้น ในแต่ละหมู่บ้านจะมีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่แตกต่างกัน คือหมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์เป็นพื้นราบจะมีพื้นที่เกษตรกรรม เช่น พื้นที่ทำนา ปลูกพืชไร่พืชสวน ได้มากกว่าหมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์มีความลาดชันสูงซึ่งไม่สามารถทำพื้นที่เกษตรกรรมได้มากตามความต้องการ ด้วยข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ชนิดของพืชที่สามารถปลูกบนพื้นที่ลาดชัน และการกักเก็บน้ำของพื้นที่ แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านที่มีลักษณะภูมิทัศน์เป็นพื้นที่ราบสามารถมีพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อผลิตปัจจัยด้านอาหารได้พอเพียงต่อความต้องการของหมู่บ้านมากกว่าหมู่บ้านที่มีข้อจำกัดทางภูมิทัศน์

ลักษณะทางภูมิทัศน์ของหมู่บ้านส่งผลต่อปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย แต่ละหมู่บ้านจะมีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่แตกต่างกัน หมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิทัศน์เป็นพื้นที่ราบจะสามารถขยายพื้นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการเพิ่มจำนวนประชากรได้มากกว่าหมู่บ้านที่มีข้อจำกัดทางภูมิประเทศ เช่น ตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดชัน มีทำเลที่ตั้งติดภูเขา มีทำเลที่ตั้งติดแม่น้ำ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขยายอาณาเขตพื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้าน จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางภูมิทัศน์นั้นส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม(ข้าว และพืชไร่พืชสวน)และปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย

5.1.2 พืชพรรณ

พืชพรรณที่ปลูกในหมู่บ้านมีประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พืชพรรณที่ใช้เป็นอาหาร เช่น ข้าว พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว พืชพรรณที่ใช้เป็นยารักษาโรค เช่น พืชสมุนไพรต่างๆ พืชพรรณที่ใช้แปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ฝ้าย อ้อย ประดู่ คราม พืชพรรณที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างที่พื้กอาศัย เช่น ไม้ หญ้าแฝก และพืชพรรณที่ปลูกไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในที่พื้กอาศัย เช่น พรรณไม้ประดับเพื่อความสวยงาม พรรณไม้ที่ปลูกเพื่อให้ร่มเงา ซึ่งการปลูกพืชพรรณต้องมีการปรับเปลี่ยนชนิดเพื่อให้เหมาะสมต่อลักษณะทางภูมิประเทศ เช่น ต้องเลือกชนิดพันธุ์ข้าวเพื่อนำมาปลูกบนพื้นที่ลาดชัน และพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมต่อพื้นที่ราบ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนพืชพรรณเพื่อให้ตอบสนองต่อลักษณะภูมิประเทศบริเวณนั้น แสดงให้เห็นว่าปัจจัยเรื่องพืชพรรณส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องนุ่งห่ม(ข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว) ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม(พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม) และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค(พืชสมุนไพร)

5.1.3 น้ำ

ความพอเพียงของน้ำในการเกษตรของหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหาร ได้แก่ ข้าว และพืชไร่พืชสวน หมู่บ้านมีระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร 2 ระบบ ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบเหมืองฝาย หมู่บ้านที่มีระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างเป็นระบบและมีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการในการทำเกษตรกรรมส่งผลให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรเพียงพอต่อการนำมาบริโภค และเหลือสำหรับจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง แต่หมู่บ้านที่ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรมีน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในหมู่บ้าน เช่น ในปีที่หมู่บ้านปางสาขาดแคลนน้ำชาวบ้านจะได้ผลผลิตเรื่องข้าวไม่พอเพียงต่อความต้องการในการบริโภค ทำให้ต้องซื้อข้าวจากภายนอกหมู่บ้านเพื่อมาบริโภค แสดงให้เห็นว่าความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในการเกษตรส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานในเรื่องอาหารและเครื่องนุ่งห่ม(ข้าว และพืชไร่พืชสวน)

5.1.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำหลายประเภท ได้แก่ ไก่ สุนัข สุกร กระบือ โค และปลา ซึ่งแบ่งออกเป็นเพื่อบริโภค และเลี้ยงไว้ใช้งาน สัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับบริโภค เช่น ไก่ สุกร และปลา ชาวบ้านจะเลี้ยงสัตว์ประเภทนี้ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ประกอบพิธีกรรมศาสนาตามความเชื่อของหมู่บ้าน และถ้าเหลือก็สามารถนำไปจำหน่ายสร้างรายได้เสริม ส่วนสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งาน เช่น สุนัข กระบือ และโคเลี้ยงสุนัขไว้สำหรับใช้งานในการเฝ้าบ้าน ส่วนโค และกระบือใช้งานในเรื่องเกษตรกรรม และเลี้ยงไว้จำหน่ายเพื่อนำเงินที่ได้มาไปแลกซื้อปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ ทด

แทน จึงแสดงให้เห็นว่าปัจจัยเรื่องสัตว์ในพื้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหาร และเครื่องดื่มน้ำ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

5.1.5 สิ่งก่อสร้าง

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและขนาดของบ้านพักอาศัย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่างในบริเวณบ้านพักอาศัย เมื่อมีการสร้างบ้านพักอาศัยใหญ่ขึ้นในพื้นที่อาณาเขตเท่าเดิมทำให้พื้นที่ว่างภายนอกบ้านลดลง ซึ่งส่งผลต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างภายนอกบ้านที่ใช้พื้นที่สำหรับใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่น พื้นที่สำหรับเก็บผลผลิตทางเกษตร พื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัวสำหรับประกอบอาหารในครัวเรือน พื้นที่สำหรับปลูกไม้ผลสำหรับบริโภค และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ บ้านพักอาศัยที่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดของบ้านและสิ่งก่อสร้างในพื้นที่อาณาเขตเท่าเดิม ทำให้พื้นที่ว่างภายนอกสำหรับใช้ประโยชน์ในครัวเรือนที่เคยมีอยู่ลดลง ส่วนบ้านพักอาศัยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมจะมีพื้นที่ว่างภายนอกสำหรับใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่าเดิม แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงขนาดบ้านพักอาศัยและสิ่งก่อสร้างส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่มน้ำ (พืชผักสวนครัว พืชสวนและสัตว์ที่นำมาบริโภค)

5.1.6 วัสดุ

วัสดุในการก่อสร้างบ้านพักอาศัยของหมู่บ้านมีหลายประเภท ได้แก่ วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หญ้าแฝก และวัสดุสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง พบการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นมาสร้างที่อยู่อาศัยมากในหมู่บ้านที่มีระยะทางการเข้าถึงจากตัวเมือง หรือตัวอำเภอไกล และไม่สะดวก และพบการใช้วัสดุสมัยใหม่มาสร้างที่อยู่อาศัยมากในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง หรือตัวอำเภอ และมีทางเข้าถึงสะดวก โดยพบว่าชาวบ้านต้องการเปลี่ยนแปลงไปใช้วัสดุสมัยใหม่ในการสร้างบ้านพักอาศัยเนื่องจากวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นมีความทนน้อยกว่าวัสดุสมัยใหม่ ต้องทำการซ่อมแซมทุกปี ชาวบ้านจึงเลือกที่จะใช้วัสดุสมัยใหม่มากกว่าวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นในการสร้างที่พักอาศัย วัสดุในการสร้างที่พักอาศัยจึงเปลี่ยนแปลงไปตามระยะทางการสัญจรเข้าถึงของแต่ละหมู่บ้าน และความต้องการของคนในหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่าปัจจัยเรื่องวัสดุส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย

5.1.7 พื้นที่ว่าง

ลักษณะพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการผลิตปัจจัยเรื่องอาหาร ได้แก่ พืชผักสวนครัว และสัตว์เลี้ยงเพื่อให้บริโภค หมู่บ้านมีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยแตกต่างกันออกไป บ้านที่มีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยมากจะพบการปลูกพืชพรรณสำหรับใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่น พืชผักสวนครัว ไม้ผลไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ไม้ประดับ ไม้ให้ร่มเงา และพื้นที่เลี้ยงสัตว์

มากกว่าบ้านพักอาศัยที่ไม่มี หรือมีพื้นที่โล่งภายในบ้านพักอาศัยน้อย เนื่องจากการปลูกพืชพรรณ เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนต้องการพื้นที่โล่งสำหรับใช้ในการปลูกพืชพรรณ เพราะฉะนั้นบ้านพักอาศัยที่มีพื้นที่ว่างภายในบ้านก็สามารถปลูกพืชพรรณสำหรับใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมากกว่าบ้านพักอาศัยที่ไม่มีพื้นที่ว่าง แสดงให้เห็นว่าขนาดของพื้นที่โล่งว่างภายในบ้านพักอาศัยส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม(พืชผักสวนครัว และสัตว์ที่นำมาบริโภค)

5.1.8 ระบบการสัญจร

ระบบการสัญจรเข้าถึงของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานเรื่องพืชผักสวนครัว หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงสะดวก และใกล้กับตัวเมือง หรือตัวอำเภอมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนน้อยลง และหันไปแลกเปลี่ยนจากตลาดในบริเวณตัวเมือง หรือตัวอำเภอแทน แตกต่างจากหมู่บ้านที่อยู่ไกลจากตัวเมือง หรือตัวอำเภอมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงต่อความต้องการ เพราะไม่สะดวกในการเข้ามาซื้อพืชผักสวนครัวในตลาดกลาง แสดงให้เห็นว่าระยะทางการสัญจรส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม(พืชผักสวนครัว)

ระบบการสัญจรเข้าถึงของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย เนื่องจากระยะทางการเข้าถึงของหมู่บ้านมีระยะทางแตกต่างกัน หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงใกล้จากตัวเมืองพบว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัยมาก เนื่องจากสะดวกต่อการนำวัสดุสมัยใหม่ที่ผลิตจากที่อื่น ๆ เข้าไปสู่หมู่บ้าน แต่หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะมีเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัยน้อย แสดงให้เห็นว่าระยะทางการสัญจรเข้าถึงที่แตกต่างกันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย

5.1.9 ปัจจัยทางสังคม

ปัจจัยทางสังคมส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานในเรื่องของข้าว น้ำใช้ในการเกษตรกรรม เลี้ยงปลา และการผลิตเครื่องนุ่งห่ม ชาวบ้านในหมู่บ้านมีการร่วมมือกันภายในชุมชนเพื่อทำงาน และเกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ การลงแขก ทำนา ชาวบ้านมีการร่วมมือกันในการลงแขก ทำนาเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ร่วมกัน มีการจัดการน้ำโดยใช้ระบบเหมืองฝาย เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายได้อย่างทั่วถึง และพอเพียงสำหรับทุกครัวเรือน พบการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันแปรรูป และผลิตเครื่องนุ่งห่มให้พอเพียง และจัดจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว เป็นการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดผลผลิตที่มากพอต่อความต้องการ และมีการร่วมมือกันของชาวบ้านในการอนุรักษ์แม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถมีปลาสำหรับบริโภคอย่างพอเพียง เป็นการแสดง

ให้เห็นว่าการร่วมมือกันทางสังคมของหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานในเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม (ข้าว น้ำ ใช้ในการเกษตร การเลี้ยงปลา) และปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

จากการศึกษาพบว่าลักษณะทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ท้องถิ่นส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้านให้เพียงพอต่อความต้องการของหมู่บ้านนั้น ๆ เพราะฉะนั้นในการพัฒนาหมู่บ้านตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้องคำนึงถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้านตามที่กล่าวไว้ข้างต้นด้วย

5.2 ระดับของความพอเพียง

ปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งได้ 4 ประเภท คือ ปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่น 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ พืชพรรณ น้ำ สัตว์ในพื้นที่ สิ่งก่อสร้าง วัสดุ พื้นที่ว่าง ระบบการสัญจร และปัจจัยทางสังคม โดยสามารถจัดกลุ่มความสัมพันธ์ได้ดังนี้

5.2.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

5.2.1.1 พืชพรรณ (ข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว)

5.2.1.2 น้ำ (น้ำอุปโภค น้ำบริโภค น้ำในการเกษตร)

5.2.1.3 สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

5.2.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

5.2.2.1 พืชพรรณ (พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม)

5.2.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

5.2.3.1 สิ่งก่อสร้าง (วัสดุในการสร้างบ้านและแรงงานในการสร้างบ้าน)

5.2.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

5.2.4.1 พืชพรรณ (พืชสมุนไพร)

จากการจัดหมวดหมู่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น นำมาวิเคราะห์กับระดับของความพอเพียง 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 พอเพียงสำหรับครอบครัว ระดับที่ 2 พอเพียงสำหรับชุมชน และระดับที่ 3 พอเพียงระดับประเทศ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

5.2.1 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

5.2.1.1 พืชพรรณ

แบ่งออกเป็น ข้าว พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว

1) ข้าว

ในหมู่บ้านมีข้าวไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน ในหมู่บ้านมีการทำนาข้าวและไร่ข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวมาบริโภคภายในครัวเรือนอย่างพอเพียงตลอดปี เพราะว่าการทำนาและทำไร่ข้าวเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนอยู่ และหมู่บ้านมีพื้นที่เพียงพอสำหรับทำนามจนถึงมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** และพบการร่วมมือกันเพื่อลงแขกเกี่ยวข้าวในแต่ละชุมชน มีการแจกจ่ายข้าวระหว่างญาติพี่น้องภายในชุมชน และเมื่อได้ผลผลิตข้าวเหลือเกินจากการบริโภคภายในครัวเรือนก็สามารถนำออกจำหน่ายสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง แสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน** จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องข้าว

2) พืชไร่พืชสวน

ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่พืชสวนไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน พืชไร่พืชสวนที่ปลูก ได้แก่ พริก หอม กระเทียม มะเขือ ผักกาด กระหล่ำปลี อ้อย ข้าวโพด ใบบัวสูบ ถั่วลิสง มะม่วง และลำไย โดยสามารถนำผลผลิตที่ได้จากการทำสวนทำไร่มาบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง และหมู่บ้านมีพื้นที่เพียงพอสำหรับการปลูกพืชไร่พืชสวน รวมทั้งมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** และพบว่ามีการรวมกลุ่มเพื่อจำหน่ายผลผลิตที่ได้จากการทำพืชไร่พืชสวน โดยจะมีพ่อค้ามารับถึงหมู่บ้านแล้วนำไปจำหน่ายที่ตลาดกลางต่อไป แสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน** จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องพืชไร่พืชสวน

3) พืชผักสวนครัว

ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัว เนื่องจากมีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยเพียงพอต่อการปลูกพืชผักสวนครัว และชาวบ้านนิยมที่จะปลูกพืชผักสวนครัวไว้เองในบริเวณบ้านเพื่อไว้ใช้ประกอบอาหารภายในครัวเรือน เนื่องจากเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักที่ไปซื้อ แต่มีบางครั้งที่ต้องเดินทางไปซื้อผักสวนครัวที่ตลาดเนื่องจากผักบางชนิดไม่ได้ปลูกไว้ที่บ้านพักอาศัย เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติ

ตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องพืชผักสวนครัว

5.2.1.2 น้ำ

แบ่งออกเป็นน้ำสำหรับอุปโภค น้ำสำหรับบริโภค และน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร

1) น้ำสำหรับอุปโภค

ในหมู่บ้านมีน้ำสำหรับอุปโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยในแต่ละหมู่บ้านมีระบบการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา ระบบน้ำบาดาล และน้ำจากแม่น้ำน่าน ซึ่งสามารถกระจายน้ำให้แต่ละครัวเรือนได้พอเพียง เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** ระบบการจัดการน้ำได้รับการจัดการและดูแลจากคนในหมู่บ้าน เพื่อแจกจ่ายน้ำให้พอเพียงสำหรับชุมชน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในหมู่บ้านเพื่อจัดการน้ำให้พอเพียงทั้งหมู่บ้านเป็นการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน** จากการศึกษาสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำสำหรับอุปโภค

2) น้ำสำหรับบริโภค

ในหมู่บ้านมีน้ำสำหรับบริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยในแต่ละหมู่บ้านมีการจัดการน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบน้ำบาดาล โดยทุกระบบสามารถให้บริการได้พอเพียงทุกครัวเรือน จึงสามารถสรุปได้ว่าทุกหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** น้ำที่นำมาบริโภคนั้นเกิดจากการจัดการของคนในหมู่บ้านเพื่อให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน** จากการศึกษาสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำสำหรับบริโภค

3) น้ำใช้ในการเกษตร

ในหมู่บ้านมีน้ำใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยแต่ละหมู่บ้านมีการจัดการน้ำในการเกษตรแตกต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบเหมืองฝาย ซึ่งสามารถแบ่งปันน้ำมาใช้ในการเกษตรให้แต่ละครัวเรือนได้อย่างพอเพียง ซึ่งเป็นการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณ จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิด**เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว** พบการแต่งตั้งนายฝาย กรรมการฝาย เป็นผู้ดูแลการใช้ น้ำในการเกษตรให้พอเพียงสำหรับทุกพื้นที่ รวมถึงยังมีความเชื่อในการเลี้ยง ฝีเหมือง ฝีฝาย โดยจะทำการเลี้ยงร่วมกันของทุกหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากเหมืองฝายนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิด

เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำใช้ในการเกษตร

5.2.1.3 สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

ในหมู่บ้านมีสัตว์ที่นำมาบริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน พบการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภค และนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สัตว์ที่พบได้แก่ ไก่ สุกร และปลา โดยแต่ละครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ไว้อย่างพอเพียงต่อความต้องการในการบริโภค เพราะการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภคนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าการซื้อ และในการใช้สัตว์เพื่อนำมาเลี้ยงฝีนั้น มีน้อยครั้งในแต่ละปีจึงไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อมาเตรียมไว้ในปริมาณที่มาก จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และมีการร่วมกันเลี้ยงปลา โดยการส่งเสริมการรักษาสภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีปลาพอเพียงสำหรับใช้บริโภคตลอดทั้งปี จึงตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องสัตว์ที่นำมาบริโภค

5.2.2 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

5.2.2.1 พืชพรรณ (พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม)

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการนำฝ้ายมาแปรรูปให้เป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการ และมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อช่วยกันเพิ่มผลผลิตให้ได้มากยิ่งขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวสร้างรายได้แก่ชาวบ้านอีกทาง เนื่องจากมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีต โดยชาวบ้านมีความเข้มแข็ง และชัดเจนในการปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ไม่พบการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ่างเพราะไม่มีการสืบทอดการผลิตปัจจัยทางด้านเครื่องนุ่งห่มมาจากคนรุ่นก่อน รวมถึงไม่มีวัตถุดิบที่จะนำมาแปรรูป สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

5.2.3 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

5.2.3.1 สิ่งก่อสร้าง (บ้านพักอาศัย)

1) วัสดุ

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย ในการนำวัสดุมาสร้างบ้านนั้น ชาวบ้านต้องแลกซื้อวัสดุที่ผลิตจากภายนอกหมู่บ้านเพื่อนำมาสร้างบ้าน เนื่องจากในการสร้างบ้านตามยุคสมัยต้องใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่น ที่ทางหมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้ และไม่เลือกที่จะใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หญ้าแฝก หญ้าคา เนื่องจากไม่มีความคง

ทนเท่ากับวัสดุสมัยใหม่ บ้านที่ใช้หญ้าแฝกมุงหลังคาต้องทำการเปลี่ยนทุกปี จึงไม่สะดวกเท่าการ
ใช้วัสดุสมัยใหม่ที่นำมาจากที่อื่น สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องวัสดุที่นำมาใช้ในการ
ก่อสร้างบ้านพักอาศัย

2) แรงงาน

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในปัจจัยเรื่องแรงงานในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย การสร้าง
บ้านเจ้าของบ้านต้องจ้างแรงงานจากภายนอกพื้นที่เข้ามารับจ้างสร้างบ้านพักอาศัย เนื่องจากเมื่อ
ต้องการสร้างบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้แรงงานภายในหมู่บ้านไม่มีความรู้ในการที่
จะสามารถสร้างบ้านที่ใช้วัสดุสมัยใหม่ได้ จึงต้องจ้างแรงงานที่มีความสามารถจากภายนอกเข้า
มาทำการก่อสร้างแทน เจ้าของบ้านจึงเปลี่ยนจากการสร้างบ้านด้วยตนเองเป็นการประกอบอาชีพ
เพื่อสร้างรายได้เพื่อนำมาจ่ายค่าจ้างแรงงานที่มาสร้างบ้านพักอาศัยแทน สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มี
ความพอเพียงในเรื่องแรงงานในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย

5.2.4 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

5.2.4.1 พืชพรรณ (พืชสมุนไพร)

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องพืชสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรค พบเพียงหมู่
บ้านดอนมูลเท่านั้นที่ยังมีการปลูกพืชสมุนไพรไว้บริเวณพื้นที่ส่วนกลาง และป่าชุมชนของหมู่บ้าน
โดยทางวัดเป็นผู้ดูแล และทำการต้มยาสมุนไพรเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ที่ต้องการ พบสมุนไพรพื้นฐานที่
สำหรับใช้ในครัวเรือน และสมุนไพรที่ใช้สำหรับการรักษาโรคต่าง ๆ นอกเหนือจากสมุนไพรพื้นฐาน
แต่ก็ยังมีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่มาต้มน้ำสมุนไพรเพื่อช่วยบำรุงกำลัง แต่ก็ยังไม่ได้นำ
สมุนไพรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่เพราะไม่มีผู้ที่สามารถค้นหาและบอกถึงสรรพคุณของ
สมุนไพรได้ โดยชาวบ้านนิยมไปทำการรักษาที่อนามัยในบริเวณใกล้เคียง ในโครงการ 30 บาท
ซึ่งมีความสะดวก และรวดเร็วกว่าการใช้พืชสมุนไพรรักษา สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงใน
ปัจจัยเรื่องพืชสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่าในหมู่บ้านยังมีการผลิตปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่อง
ดื่ม ได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดพอเพียงในระดับครอบครัว
และสามารถพัฒนาต่อไปยังระดับชุมชน ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค มี
เพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการผลิตอย่างเพียงพอต่อความต้องการและตรงกับการปฏิบัติตาม
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครอบครัว และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยไม่พบ
การปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่าพบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตั้ง

แต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับชุมชนเท่านั้น และไม่พบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับประเทศ

5.3 ปัจจัยพื้นฐานที่ยังอยู่ในเกณฑ์พิจารณา

จากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นกับความพอเพียง พบว่าชาวบ้านมีการให้ความสำคัญต่อบุคคลปัจจัยพื้นฐานแตกต่างกัน โดยหมู่บ้านยังให้ความสำคัญกับการผลิตองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่มเพื่อให้มีผลผลิตอย่างพอเพียง จึงสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับปัจจัยพื้นฐานที่อยู่ในเกณฑ์พิจารณาเรื่องความพอเพียง และยังมีผลผลิตปัจจัยเหล่านี้อยู่ต่อไป โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสรรคสภาพแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่านต่อไปดังนี้

5.3.1 ข้าว

มีการทำนาเพื่อผลิตข้าวไว้ใช้สำหรับบริโภคอย่างพอเพียง และยังให้ความสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อใช้บริโภคให้พอเพียงภายในหมู่บ้าน เพราะว่าเป็นอาชีพหลักที่ทำสืบต่อกันมา โดยชาวบ้านจะเก็บข้าวไว้สำหรับบริโภคให้พอเพียงตลอดปี และถ้ามีเหลือก็จะแบ่งปันแก่ญาติพี่น้องต่อไป จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจัยเรื่องข้าวนี้ ในหมู่บ้านยังคงให้ความสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อใช้ไว้สำหรับบริโภคต่อไป

5.3.2 พืชไร่ พืชสวน

มีการปลูกพืชไร่พืชสวนไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่พืชสวนแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย ข้าวโพดพริกแดง ใบบัวสูบ พริก หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ลิ้นจี่ มะม่วง และลำไย ซึ่งสามารถผลิตได้พอเพียงต่อการบริโภค และสามารถส่งออกไปขายภายนอกหมู่บ้าน สร้างรายได้เข้าสู่หมู่บ้านเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยอื่น ๆ ได้อีกทางหนึ่ง และยังได้รับการส่งเสริมในเรื่องของประเภทของพืชผลต่าง ๆ จากทางการเกษตร จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจัยเรื่องพืชไร่ พืชสวนนั้น ในหมู่บ้านยังคงมีการผลิตผลผลิตเพื่อใช้บริโภค และจำหน่ายต่อไป

5.3.3 พืชผักสวนครัว

มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง พบว่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ในบริเวณบ้าน เพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวอย่างพอเพียง ได้แก่ ผักชี สะระแหน่ พริก ตะไคร้ มะละกอ ข่า หอม ตำลึง มะเขือปลู ผักกาด และมะเขือ โดยชาวบ้านนิยมที่จะปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคเพื่อไว้ใช้ประกอบอาหารภายในบ้าน เพราะมีความสะดวกสบาย และเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักเสียอีก จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจัย

เรื่องพืชผักสวนครัว ในหมู่บ้านยังคงมีการปลูกไว้ในบริเวณบ้านเพื่อใช้ในการประกอบอาหาร และบริโภคภายในครัวเรือนต่อไป

5.3.4 น้ำ

มีการใช้ และจัดการน้ำสำหรับคนในชุมชนอย่างพอเพียง จากการสำรวจหมู่บ้านพบว่ายังคงให้ความสำคัญกับการใช้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร โดยแต่ละหมู่บ้านจะมีวิธีการจัดการน้ำให้พอเพียงแตกต่างกันออกไป ได้แก่ ระบบประปาภูเขา การท่อน้ำจากแม่น้ำ น่านมาใช้ การใช้น้ำบ่อขุด และการใช้เหมืองฝายเพื่อท่อน้ำเข้ามาในพื้นที่การเกษตร ระบบน้ำในการเกษตรยังมีความสำคัญต่อการผลิตปัจจัยเรื่องข้าวและพืชไร่พืชสวนจึงสามารถสรุปได้ว่าในหมู่บ้านยังคงมีการจัดการน้ำให้พอเพียงสำหรับทุกครัวเรือน ในเรื่องน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และน้ำใช้ในการเกษตร

5.3.5 สัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภค

มีการในครัวเรือนเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคอย่างพอเพียง ในหมู่บ้านยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง เพราะการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภคนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าการซื้อ และในการใช้สัตว์เพื่อนำมาเลี้ยงฝืนนั้น มีน้อยครั้งในแต่ละปีจึงไม่จำเป็นต้องซื้อมาเตรียมไว้ในปริมาณที่มาก จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันเรื่องสัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับบริโภคนั้น ในหมู่บ้านยังคงมีการผลิตให้พอเพียงสำหรับทุกครัวเรือนต่อไป แต่ยังพบว่ายังมีสัตว์บางประเภทที่ชาวบ้านไม่นิยมเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภคแล้ว ได้แก่ สุกร แต่จะเลี้ยงไว้เพื่อการจำหน่ายแทน

จากการศึกษาพบว่าหมู่บ้านยังให้ความสำคัญกับการผลิตปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องมือให้มีความพอเพียงต่อความต้องการของชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องมือยังคงอยู่ต่อไป สรุปได้ว่าถ้าพิจารณาหมู่บ้านโดยทั่วไปในจังหวัดน่านจะพบความพอเพียงในเรื่องของอาหารและเครื่องนุ่งห่มอย่างชัดเจน

หมู่บ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านที่มีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในปัจจุบันพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องมือ เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย และเรื่องยารักษาโรค โดยสามารถผลิตและจัดการปัจจัยพื้นฐานให้มีความพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน และสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้แก่หมู่บ้านอีกทางหนึ่ง และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาขึ้นไปในทางที่ดี

โดยหมู่บ้านดอนมูลมีความแข็งแกร่งและมีภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งในเรื่องของการเป็นชุมชนชาวไทลื้อที่เป็นปึกแผ่น มีความสามัคคีภายในหมู่บ้าน มีการใช้พื้นที่ของหมู่บ้านร่วมกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้าน เกิดความร่วมมือกันในการผลิตปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อใช้ภายในหมู่บ้านได้อย่างพอเพียง มีการร่วมมือกันเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ ที่นำมา

ใช้ในการผลิตปัจจัยพื้นฐานให้สามารถมีใช้ได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน แสดงให้เห็นว่าเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรของหมู่บ้านดอนมูล และสามารถนำหมู่บ้านดอนมูลมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อให้สามารถมีความพอเพียงในการผลิต และจัดการปัจจัยพื้นฐานได้ด้วยตนเองอย่างพอเพียง

5.4 ปัจจัยพื้นฐานกับภูมิทัศน์ท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ท้องถิ่นส่งผลต่อความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานซึ่งได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในที่นี้ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เห็นได้เด่นชัด ได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม และที่อยู่อาศัย โดยแสดงให้เห็นในทางกลับกันว่าความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่นเช่นกัน ได้ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ได้แก่ ข้าว พืชไร่พืชสวนและแหล่งน้ำ การปลูกข้าวและพืชไร่พืชสวนทำให้เกิดสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทำการเกษตรและสภาพแวดล้อมโดยรวมของหมู่บ้านนั้น ๆ อย่างชัดเจน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชพรรณที่นำมาปลูกในหมู่บ้านจะทำให้ลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมเดิมเปลี่ยนแปลงไป เช่น การปลูกข้าวมีลักษณะพื้นที่เป็นแปลงนาหรือไร่ข้าว ดังนั้นภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมจะมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบโล่งที่มีระดับต้นไม้ไม่สูงนัก ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวหรือไร่ข้าวเพื่อปลูกพืชพรรณอื่น เช่น ไม้ยืนต้น จะทำให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ในเรื่องแหล่งน้ำ ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงแหล่งน้ำหรือขาดแคลนน้ำในหมู่บ้านจะส่งผลต่อการทำการเกษตรของหมู่บ้าน ภูมิอากาศของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณริมน้ำ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยรวมของหมู่บ้านด้วย

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย ปัจจุบันลักษณะที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง จากการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ หญ้าแฝก ตอตั้ง เปลี่ยนเป็นการใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระจก เหล็ก รวมถึงการก่อสร้างพื้นที่พักอาศัยที่มีขนาดใหญ่ขึ้นตามความต้องการที่มากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ว่างสำหรับปลูกพืชพรรณ และพื้นที่ประกอบกิจกรรมอื่นภายในบริเวณบ้านลดลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นของหมู่บ้าน จากการเปลี่ยนแปลงวัสดุและรูปแบบการก่อสร้างทำให้บ้านพักอาศัยแบบใหม่มีอากาศภายในบ้านร้อนกว่าบ้านพักอาศัยแบบเก่า ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งการใช้เครื่องปรับอากาศหรือพัดลม เพื่อเพิ่มความเย็นให้แก่คนในครอบครัว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านจากรูปแบบเดิม และการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัยยังส่งผลต่อภูมิทัศน์ของที่อยู่อาศัยและภูมิทัศน์โดยรวมของหมู่บ้านด้วย

5.5 ข้อเสนอแนะในการใช้ปัจจัยพื้นฐาน

จากการศึกษาพบว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม แต่พบว่าปัจจัยพื้นฐานในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เกิดการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และยังไม่พอเพียงต่อความต้องการใช้ของหมู่บ้าน จึงเสนอแนะในการใช้ปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ให้เกิดความพอเพียง ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการผลิตเองเพื่อใช้ในหมู่บ้าน และส่งออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจากหมู่บ้านดอนมูลมีการสืบทอดวิธีการทอผ้ามาแต่ในอดีต โดยชาวบ้านมีการรวมตัวรักษากฎมิตั้งเดิมของชุมชนไทลื้อและปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่ในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบการปฏิบัติสืบทอดกันมาในเรื่องของการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนเช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูล จึงไม่สามารถผลิตใช้ได้เองในครัวเรือน จึงเสนอแนะแนวทางให้หมู่บ้านปางสาและหมู่บ้านต้นฮ้างที่ไม่มีความพอเพียงในเรื่องเครื่องนุ่งห่มให้สามารถมีความพอเพียงด้วยการพึ่งพา หรือแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่มกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่สามารถผลิตปัจจัยพื้นฐานประเภทนี้ได้เองโดยใช้เงินเป็นตัวกลาง และส่งเสริมการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถในการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย หมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง จากการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ หญ้าแฝก ตองตึง เปลี่ยนเป็นการใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง เหล็ก เนื่องจากเชื่อว่าวัสดุที่นำเข้ามามีความคงทนมากกว่าวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น จึงเสนอแนะการพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถมีความพอเพียงในเรื่องที่อยู่อาศัยด้วยการสร้างความเชื่อมั่นในประโยชน์ใช้สอยจากวัสดุธรรมชาติในพื้นที่และภูมิปัญญาในการก่อสร้างเดิม และสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีภายนอกและวัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอก เช่น การใช้ไม้ในการสร้างอาคารแบบดั้งเดิมโดยใช้เทคโนโลยีภายนอกสร้างความคงทนแก่ตัวที่อยู่อาศัย เป็นต้น เพื่อเป็นการลดการนำวัสดุจากภายนอกมาใช้เพียงอย่างเดียวและสามารถใช้ประโยชน์จากวัสดุในท้องถิ่นได้อย่างพอเพียง

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องยารักษาโรค พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการใช้พืชสมุนไพรเพื่อใช้ในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรค และการรวมกลุ่มกันในการรักษากฎมิตั้งเดิมให้สืบทอดมาสู่ปัจจุบัน แต่ในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง ไม่พบการใช้พืชสมุนไพรในหมู่บ้านเนื่องจากไม่มีผู้รู้ และไม่สามารถหาสมุนไพรจากป่ามาใช้ได้ จึงนิยมใช้บริการจากอนามัยและโรงพยาบาลแทน จึงเสนอแนะการพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถมีความพอเพียงในเรื่องยารักษาโรค ด้วยการส่งเสริมการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาโรคจากผู้ที่มี

ความรู้ความสามารถ หรือการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านที่มีความรู้ถ่ายทอดสู่หมู่บ้านที่ยังขาดแคลน เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นจนสามารถหาสมุนไพรพื้นฐานเพื่อใช้ในครัวเรือนได้ด้วยตนเอง

หมู่บ้านปางสาและหมู่บ้านต้นช้างยังไม่มีความปลอดภัยของปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคในระดับหมู่บ้าน จึงเสนอแนะให้มีการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อช่วยกันผลิต และแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานภายในกลุ่มหมู่บ้าน และในแต่ละหมู่บ้านควรมีการนำเข้าปัจจัยพื้นฐานจากภายนอก และส่งออกผลผลิตภายในหมู่บ้านในปริมาณที่สมดุลกัน ซึ่งสามารถพัฒนาให้หมู่บ้านกลายเป็นกลุ่มของหมู่บ้านที่มีความพอเพียง

5.6 ผลจากการศึกษา

5.6.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

การผลิตปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้านให้พอเพียงต่อความต้องการของของคนในหมู่บ้านนั้น เหลือเพียงการผลิตปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่มเท่านั้น ส่วนในปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ได้เปลี่ยนเป็นการแลกเปลี่ยนจากภายนอกหมู่บ้านแทนการผลิตขึ้นเพื่อใช้เองในครัวเรือน โดยใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน โดยชาวบ้านจะเพิ่มการหารายได้ของตนเองให้มีความพอเพียงกับความต้องการในการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ หมายความว่าในทุกครอบครัวไม่ได้มีการผลิตปัจจัยพื้นฐานทุกอย่างใช้เองได้ทั้งหมดโดยปราศจากการค้าขายแลกเปลี่ยน โดยมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นคือการทำให้ทุกคนสามารถมีสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการเบื้องต้นหรือปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตได้เพียงพอ

เพื่อผลิตปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ชาวบ้านจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์เป็นหลักให้พอเพียงต่อความต้องการด้านอาหารของตนเองก่อน แล้วจึงมีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการจำหน่ายสร้างรายได้ นอกจากนี้มีการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การรับจ้าง รับราชการ ค้าขาย ฯลฯ เพื่อเพิ่มรายได้ของตนเองให้มากขึ้นเพื่อเพียงพอสำหรับการแลกเปลี่ยนปัจจัยอื่น ๆ ที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ผลิต ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเสื้อผ้าจากหมู่บ้านใกล้เคียงหรือบริเวณตลาดกลางของอำเภอ การซื้อวัสดุและแรงงานสำหรับสร้างที่อยู่อาศัยจากภายนอกหมู่บ้าน และการซื้อยารักษาโรคจากอนามัยในบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้ประชาชนสามารถมีปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพอเพียงต่อความต้องการ

แสดงให้เห็นว่าความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น นอกเหนือจากการผลิตปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ด้วยตนเองแล้ว ยังขยายความไปถึงการเพิ่มผลผลิตในครัวเรือน และการประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้ และนำเงินที่ได้มาใช้ในการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานได้อย่างพอเพียงตามความต้องการของตนเองทดแทน

5.7 ข้อเสนอแนะในการศึกษาในอนาคต

ในการศึกษาเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไปในอนาคตดังนี้

1) จากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารโดยส่วนมากมุ่งเน้นไปยังปัจจัยพื้นฐาน แต่ในการศึกษานี้พบว่าองค์ประกอบอื่น ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้มีส่วนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ปัจจัยพื้นฐานได้เช่นกัน การศึกษาในอนาคตจึงเสนอแนะให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในองค์ประกอบที่นอกเหนือจากปัจจัยพื้นฐานด้วย

2) จากการศึกษาพบว่า มีระดับของความพอเพียงในระดับหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน การศึกษาในอนาคตจึงเสนอแนะให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในระดับของการรวมกลุ่มระหว่างหลาย ๆ หมู่บ้าน เพื่อให้ทราบถึงความพอเพียงที่เกิดจากการรวมกลุ่มของหมู่บ้านด้วย

3) จากผลสรุปของการศึกษาพบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ให้ความหมายไปมากกว่าการผลิตปัจจัยพื้นฐานไว้ใช้เอง แต่เป็นการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ กับคนอื่น ๆ โดยใช้เงินเป็นตัวกลาง เพราะฉะนั้นการศึกษานี้ควรที่จะศึกษาระดับของความพอเพียงที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานด้วยการใช้เงินเป็นตัวกลางเพิ่มเติม

4) ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละหมู่บ้าน ในการศึกษาในอนาคตจึงควรศึกษาเรื่องเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ทั้งในเรื่องรายรับ รายจ่าย เพื่อเป็นการเน้นย้ำถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านเศรษฐศาสตร์ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมส่งเสริมการเกษตร. ภูมิปัญญาชาวบ้าน [online]. แหล่งที่มา:

http://www.deqp.go.th/data_env/coastline/peo_1.html [2548,สิงหาคม 10]

กรมส่งเสริมการเกษตร. เศรษฐกิจพอเพียง [online]. แหล่งที่มา

:<http://www.doae.go.th/report/SE/html/01.htm> [2548,มิถุนายน 12].

กรมการพัฒนารัฐมณฑล ประเทศไทย. ภูมิปัญญาท้องถิ่น [online]. แหล่งที่มา:

<http://www.tamnanotop.com/pattern.htm> [2548,สิงหาคม 10]

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. , สถิติทรัพยากรป่าไม้ [online]. แหล่งที่มา: http://www.environnet.in.th/graph/forest/wild_bar1.asp [2005,june 12]

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. ภูมิปัญญา [online]. แหล่งที่มา:

<http://www.tungmahamek.ac.th/social/html/wisdom1.html> [2548,สิงหาคม 10]

คำ ไหมยะ. ชาวบ้าน หมู่บ้านต้นฮ้าง. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ สุรัชชัย หวันแก้ว ยุทธชัย เฉลิมชัย และศรินยา คำพิลา. ผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนารัฐมณฑลอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูสหายแดด, 2546.

จังหวัดกำแพงเพชร. เศรษฐกิจพอเพียง สู่การพึ่งพาตนเอง [online]. แหล่งที่มา:

<http://kamphaengphet.doae.go.th/i> [2548,มิถุนายน 12]

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540, อ้างถึงใน สกน พรหมสิน. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอท่าชะงะ จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.

ณรงค์ วงษ์เกษ. กำนัน ตำบลผาทอง. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549.

ธีรลักษณ์ วงศ์คำแน่น. เทคนิควิทยานิพนธ์ภาคเหนือ จังหวัดลำปาง. เอกสารประกอบการสอนภาควิชาหัตถศึกษาและอุตสาหกรรมศิลป์ วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยนานาชาติ, 2532, อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

ธัญมาถู วงศ์ไทย. ชาวบ้าน หมู่บ้านดอนมูล. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ความหมายและความสำคัญ. ในรายงานการสัมมนาวิถีทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง, 17 ธันวาคม 2542 ณ หอประชุมศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร.
- บัณฑกร อ่อนคำ. ข้อค้นพบจากกรณีศึกษา. ในรายงานการสัมมนาวิถีทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง, 17 ธันวาคม 2542 ณ หอประชุมศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร.
- บุญยัง ค่ายวง. ไถลื้อหมุ่มบ้านดอนมูล. น่าน: ปีก-ไอเดีย, 2548 (เอกสารแผ่นพับ)
- บุญยืน ตาเบ็ง. ชาวบ้าน หมุ่มบ้านดอนมูล. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549.
- ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, อ้างถึงใน ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : เอเชียแอสซิเฟคส์ ฟร้นติ้ง, 2546.
- ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : เอเชียแอสซิเฟคส์ ฟร้นติ้ง, 2546.
- ปริวรรต อุดมศักดิ์. การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม [online]. แหล่งที่มา: http://www.tungsong.com/La21/La21_article01.asp [2548, สิงหาคม 10]
- แปง ขอคำ. ชาวบ้าน หมุ่มบ้านปางสา. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549.
- ปิ่น เพชรเพิ่มพูน. ชาวบ้าน หมุ่มบ้านปางสา. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549.
- ผัด ขอคำ. ชาวบ้าน หมุ่มบ้านปางสา. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, 2546.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). เศรษฐกิจพอเพียงบนรากฐานวัฒนธรรมชาวพุทธ. เศรษฐกิจวัฒนธรรม, อ้างถึงใน ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : เอเชียแอสซิเฟคส์ ฟร้นติ้ง, 2546.
- พระยาประชาภิการจักร. พงศาวดารโยนก, อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ฟร้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.
- พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์. การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาอิสระ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.
- พระอธิการ ดุอม ปภสสโร. เจ้าอาวาสวัดดอยมูล หมุ่มบ้านดอนมูล. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549.
- พระครูพรหมวีระสุนทร. เจ้าอาวาสวัดนิโครธาราม หมุ่มบ้านต้นฮ้าง. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2549.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2525, อ้างถึงใน สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2543.
- มาฆะ ขิตตะสังคะ. องค์การเอกชนกับการพัฒนาชนบท, การพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร :

คณะวิชาการส่งเสริมเกษตรและสหกรณ์,มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537, อ้างถึง
ใน สกล พรหมสิน. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณ
ภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกำแพง จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, 2546.

วิวัฒน์ เตมีพันธ์. สภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา. ในรวมบทความ
ความการสัมมนาล้านนาคดี เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา, 11-15 ธันวาคม 2533 จัด
โดยวิทยาลัยครูเชียงใหม่, อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. การพัฒนาอย่างยั่งยืน [online].
แหล่งที่มา: <http://wbc.msu.ac.th/ge/0299101/tarapron/tarapron07.html> [2548,
สิงหาคม 10]

ศรีคำ วงศ์ไทย. ชาวบ้าน หมู่บ้านดอนมูล. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549.

สกล พรหมสิน. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของ
ประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกำแพง จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
2546.

สมพร เทพสิทธิ์า. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา,
2547.

สมชาย ขอคำ. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านปางสา. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2548.

เสรี พงศ์พิศ,บรรณาธิการ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม1. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536.

แสงอิน ไหมยะ. ชาวบ้าน หมู่บ้านต้นฮ่าง. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

ไสว บุญมา. เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย. กรุงเทพมหานคร : พี.เอ.ดีฟวิง, 2543.

สำนักงานคณะกรรมการจัดระบบการศึกษาระบบอาชีวศึกษา. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิก
ฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541, อ้างถึงใน สกล
พรหมสิน. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิต
ของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกำแพง จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
2546.

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. การนำไปใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจชุมชน

- [online]. แหล่งที่มา: <http://www.nstda.or.th/service/rural/> [2548,สิงหาคม 10]
 สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2543.
 อรศิริ ปาณินท์. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 2538.
 เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.
 เอกวิทย์ ณ ถลาง. ศกยภาพในไทยวิถี. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.

ภาษาอังกฤษ

- George A. Goult. A Dictionary of Landscape. Great Britain : Billing & Sons
 Ltd,Worcester, 1991.
 John Ormsbee Simonds. Landscape architecture:A Manual of Site Planning and Design.
 United States of America : Halliday Lithograph, 1983.
 Michael Lavrie. An Introduction to Landscape Architecture. United States of America :
 Elsevier Science Publishing, 1986.
 Norman K. Booth. Basic elements of landscape architectural design. New York : Elsevier
 Science Publishing, 1983.
 Randall Thomas(comp.). Sustainable Urban Design:An environmental approach.
 London : Spon Press, 2003.
 Stephen M. Wheeler and Timothy Beatley(comps.). The Sustainable Development
 Reader. London : Routledge, 2004.
 UNDP, Public Sector Management, Governance, and Sustainable Development, อ้างถึง
 ใน สถาบันนวัตกรรมวชิรจันทร์. การพัฒนาที่ยั่งยืน. [online]. แหล่งที่มา:
http://www.tiger.co.th/news_tipic_sustainable.php [2548,สิงหาคม 10]
 Walter H.Corson.Ed. The Global Ecology Handbook. Boston : Beacon Press, 1990. อ้าง
 ถึงใน พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล
 คีมทอง, 2546.
 World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford :
 Oxford University Press, 1987, อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่
 ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย พลัง สิทธิถาวร

ที่อยู่ : 471/248 ถ.ศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ : 06-6489990

วัน/เดือน/ปีเกิด : 9 มิถุนายน พ.ศ.2523

ประวัติการศึกษา: ระดับปริญญาตรี ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต (2545)

ภาควิชาภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

การทำงาน : ภูมิสถาปนิก บริษัท D.S.B.A. (2546)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย